

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra dějepisů

Kombinace oborů : dějepis - německý jazyk

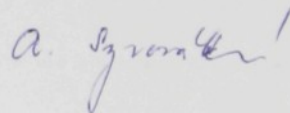
ČEŠI V LIBERCI PO PODEPSÁNÍ DOHODY V MNICHOVĚ

Diplomová práce 98 - PF - KAD - 039

Autor :

Adéla SYROVÁTKOVÁ

Podpis :

Adresa : Na bídě 564/12

460 01 Liberec 4

Vedoucí práce : PhDr. Milolava Melanová

Počet	stran	tabulek	výpovědí pamětníků	příloh
	133	5	24	17

V Liberci dne 24. dubna 1998

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6 Tel.: 42.48.5227111 Fax: 42.48.5227332

Katedra: ..... dějepis

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(závěrečného projektu)

diplomant: ..... Adéla Syrovátková
adresa: ..... Na bídě 564/12, Liberec IV
obor: ..... dějepis - německý jazyk

Název DP: ..... Češi v Liberci po podepsání dohody v Mnichově
.....
.....

Vedoucí práce: ..... PhDr. Miloslava Melanová

Termín odevzdání: 30.4.1998

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž specifikují zadání: východiska, cíle, předpoklady, metody zpracování, základní literaturu (zpravidla na rub tohoto formuláře). Zásady pro zpracování DP lze zakoupit v Edičním středisku TU a jsou též k dispozici v UK TUL, na katedrách a na Dekanátě Pedagogické fakulty.

V Liberci dne 10.4. 1997

.....
vedoucí katedry

.....
prodekan

Převzal (diplomant):

datum: 15.5.1997

Podpis:

A. Zronek

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všakerou použitou literaturu.

V Liberci dne 24. dubna 1998

Poděkování:

Děkuji všem, kteří mi byli nápomocni při dokončení mé práce. Vedoucí práce PhDr. M. Melanové děkuji za usměrňování práce a podnětné rady. Rovněž děkuji za pomoc a ochotu zaměstnancům Státního okresního archivu v Liberci a své rodině za podporu.

Zvláštní dík náleží pamětníkům, kteří svým vyprávěním přispěli k rekonstrukci poměrů v pohraničí.

Prohlášení k využívání výsledků DP:

Jsem si vědoma těchto skutečností:

- a) diplomová práce je majetkem školy,
- b) s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat,
- c) diplomová práce může být zapůjčena či objednána (kopie) za účelem využití jejího obsahu.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně TU v Liberci, kde bude uložena.

Adéla Syrovátková

Na bídě 564/12

460 01 Liberec 4

Resumé

Diplomová práce se zabývá českou menšinou v Liberci. Stručně zachycuje dlouholeté soužití Čechů a Němců. Zvláštní pozornost je věnována r. 1938, především příčinám a důsledkům mnichovské dohody. Cílem práce bylo sledovat dopad mnichovské dohody na život Čechů v Liberci a popsat likvidaci českých škol, spolků, institucí a živností. Pokouší se rekonstruovat osudy jednotlivců. Součástí práce jsou výpovědi pamětníků, které dokreslují obraz česko - německého soužití v Liberci a jeho okolí.

DIE TSCHECHEN IN LIBEREC NACH DER UNTERZEICHNUNG DES
ABKOMMENS IN MÜNCHEN

Zusammenfassung

Die Diplomarbeit beschäftigt sich mit der tschechischen Minderheit in Liberec. Sie erfaßt kurz und bündig das langjährige Nebeneinanderleben von Tschechen und Deutschen. Besondere Aufmerksamkeit ist dem Jahr 1938, v. a. der Ursachen und Konsequenzen des Münchner Abkommens, gewidmet. Diese Diplomarbeit richtet sich im Besonderen auf das Verlagen der Auswirkung des Münchner Abkommens auf das tschechische Leben in Liberec. Sie beschreibt die Auflösung der tschechischen Schulen, Vereine, öffentliche Einrichtungen und der Gewerbe, und versucht Schicksale der Einzelnen zu rekonstruieren. Ein Bestandteil der Diplomarbeit sind diverse Interviews mit Zeitgenossen, die das Bild des tschechisch - deutschen Zusammenlebens in Liberec und seine Umgebung abrunden.

Summary

This dissertation concerns the czech minority living in Liberec. It briefly expresses the longterm ralations between the Czechs and Germans. Special attention is paid to the year 1938, especially to the Munich agreement's causes and consequences. The main aim of this work was to follow the Munich agreement's impact on the life of Czechs in Liberec, describe the closure of czech schools, associations, institutions and crafts. The dissertation tries to reconstruct the fates of individuals. Witnesses' statements, which illustrate the czech - german mutual life in Liberec and its surroundings, are one of the components of this work as well.

1.	Úvod	1
2.	Rozbor pramenů a literatury	2
2.1	Rozbor pramenů	2 - 8
2.2	Rozbor literatury	9 - 16
3.	Historický vývoj česko - německých vztahů	17
3.1	Nástin soužití Čechů a Němců do r. 1938	17 - 22
3.2	Horní Růžodol - středisko Čechů na Liberecku	23 - 25
3.2.1	Obyvatelstvo Horního Růžodolu	26 - 33
3.2.2	Národnostní poměry a život Čechů v Horním Růžodole	34 - 42
4.	Rok 1938 a dopad mnichovské dohody na život Čechů	43
4.1	Cesta k Mnichovu	43 - 58
4.2	Důsledky Mnichova	59 - 68
4.3	Dopad mnichovské dohody na život Čechů v Liberci a okolí ..	69 - 72
4.3.1	Likvidace škol	73 - 86
4.3.2	Likvidace spolků	87 - 98
4.3.3	Kultura, knihovny, tisk	99 - 103
4.3.4	Likvidace institucí a živností	104 - 110
4.3.5	Osudy jednotlivců	111 - 118
4.3.6	Komentář k souboru výpovědí pamětníků	119 - 121
5.	Závěr	122 - 124
6.	Seznam literatury a pramenů	125
6.1	Seznam literatury	125 - 129
6.2	Seznam pramenů	130 - 133
7.	Soubor výpovědí pamětníků	
8.	Přílohy	

Seznam příloh

1. Vývoj počtu obyvatel v Liberci a Horním Růžodole
2. Národnostní složení obyvatelstva v Liberci a Horním Růžodole
3. Počty domů v Horním Růžodole
4. Čeští učitelé v Horním Růžodole - seznam
5. Činovníci českých spolků v Horním Růžodole - seznam
6. Uvalení nucené správy na nemovitý majetek Čechů v Horním Růžodole - seznam
7. Odhlašovací lístek - vzor úředního záznamu
8. Uvalení nucené správy na nemovitost - vzor úředního záznamu
9. Proměny názvů ulic v Horním Růžodole
10. Mapa Horního Růžodolu - Orientierungsplan der Stadtgemeinde Ober - Rosenthal, r. 1936, měřítko 1 : 5 000
11. Mapa Horního Růžodolu - Stadtplan der Gauhauptstadt Reichenberg, rok neuveden (vydáno po obsazení pohraničí), měřítko 1 : 15 000
12. Mapa Horního Růžodolu - Liberec. Plán města s mapou okolí, r. 1997, měřítko 1 : 10 000
13. Výnos o zřízení STIKA
14. Výletní osvědčení
15. Propustka - Durchlaßschein
16. Fotografická dokumentace
17. Předvolební agitace, volební lístek do Říšského sněmu

1. ÚVOD

Základním úkolem diplomové práce je pokusit se analyzovat dopad ustanovení mnichovské dohody na české školy, spolky, instituce, živnosti i jednotlivce.

Na základě pramenů pro celý Liberec byla vybrána oblast se specifickým postavením, dnešní čtvrť Liberce Horní Růžodol, kde měla česká menšina nejpočetnější zastoupení z celého Liberecka. Zprvu se zdálo, že k problematice této diplomové práce poskytuje fond Horního Růžodolu více pramenů, a proto byl proveden minivýzkum v této oblasti.

Původním záměrem bylo vytvořit jmenovitý seznam českého obyvatelstva Horního Růžodolu na základě soupisů obyvatel a kartotéky evidence obyvatel a rekonstruovat jejich osudy. Tento záměr nemohl být přes velké úsilí plně uskutečněn (důvodům se věnujeme podrobně při rozboru pramenů a rekonstrukci osudů jednotlivců). Byl tedy vytvořen jen vzorek osob české národnosti (učitelů a činovníků spolků), u nichž byl tento minivýzkum proveden.

Cílem práce není jítřit česko - německé vztahy a problémy spojené s naší společnou minulostí. Chce jen přispět k poznání skutečnosti, popsat okolnosti směřující k mnichovské dohodě a především její bezprostřední důsledky na život Čechů v Liberci a jeho okolí. Tato doba je ještě dnes, po šedesáti letech, v živé paměti mnohých, kteří ji prožili a jsou ochotni o tom dnes vyprávět. Také díky nim mohla vzniknout tato práce, neboť vedle archivních pramenů se práce opírá o další typ pramenů, kterým jsou výpovědi pamětníků. Ty byly zaznamenány na základě rozhovorů s jednotlivými respondenty.

2. ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY

2.1 ROZBOR PRAMENŮ

Hlavním problémem při zjišťování faktů o postavení a osudech Čechů v roce 1938 je neúplnost a roztříštěnost pramenů, zvláště pak o měsíci září a říjnu tohoto roku. Bylo to období rychlého sledu událostí a mnohdy i chaosu, což se i plně projevilo na stavu pramenů z tohoto období.

Tištěné prameny byly pro mou práci důležité především ze statistického hlediska. Jedná se právě především o dobové statistiky a přehledy. Důležité je vždy vnímat kým a pro jaký účel byly statistiky sestavovány. Jejich srovnání ukazuje značné rozdíly. Rovněž proto jsme usilovali o rekonstrukci osudů konkrétních osob na základě vytvoření jmenného seznamu obyvatel české národnosti na určitém území.

Jako vzor byl vybrán Horní Růžodol, místo s nejsilnějším (nadpolovičním) českým zastoupením na Liberecku. Záměrem bylo u souboru konkrétních osob vysledovat jejich úděl v souvislosti s podepsáním dohody v Mnichově. K vytvoření jmenného seznamu nám posloužil Seznam obyvatel města Horní Růžodol¹, který vedle jmenného abecedního soupisu obyvatel města obsahuje také soupis majitelů domů a živností. Úskalím tohoto pramene pro mou práci bylo, že nezohledňuje národnost jednotlivých občanů. Seznam Čechů mohl být vytvořen tedy pouze na základě fonetického znění jména a domněnky, že se pravděpodobně jedná o občana české národnosti. To je však velmi nepřesné a nemůže být tedy dále použito pro historické bádání.

Aktualizovaný seznam, tentokrát pouze majitelů domů, můžeme

naleznout jako součást mapy Horního Růžodolu - *Orientierungsplan der Stadtgemeinde Ober - Rosenthal*², avšak ani zde není kritériem národnost jednotlivých osob.

Praměnem tohoto typu z pozdějšího období je *Adreßbuch der Gauhauptstadt Reichenberg*.³ Tento adresář je vytvořený Němci podle stavu z 1. července 1941 pro celý Liberec (Horní Růžodol byl již jeho součástí). Ani v tomto prameni (ve válečných letech z důvodů naprosto pochopitelných) není uvedena národnost jednotlivých osob. Na druhé straně je ale možné zjistit u osob, u kterých přesně známe jejich národnost, zda i po roce 1938 zůstaly v Liberci, respektive Horním Růžodole.

Celkově můžeme konstatovat, že v rozsáhlém fondu města Liberce údaje o národnosti jednotlivých obyvatel většinou nenalezneme.

Dalšími tištěnými statistickými prameny, sledující stav obyvatelstva, jsou *Der Sudetengau in Zahlen* a *Sudetenatlas*.⁴ Obě publikace vyšly v r. 1942, zabývají se geografickými, hospodářskými, správními a demografickými podmínkami v celé Sudetské župě. Pro mou práci byly podstatné především statistické údaje o vývoji obyvatelstva od r. 1869 - 1939, přičemž zaznamenávají i národnostní hledisko.

Přehled českých škol v Liberci (od mateřských až po vyšší střední) a soupis všech českých spolků je možné najít v *Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg*.⁵ Soupis českých spolků je poměrně rozsáhlý (čítá více jak 60 různých organizací a svazů). Tato ročenka obsahuje rovněž informace hospodářského, právního, správního, finančního, geografického a kulturního charakteru.

Podobným pramenem tohoto typu, i když ne tak rozsáhlým, je

Orientační ukazatel města Liberce a obcí patřících do policejního okresu.⁶ Ten obsahuje stručný vývoj Liberce, abecední seznam ulic a náměstí, seznam firem a institucí, plán Liberce a rovněž popis jednotlivých přilehlých obcí. Údaje jsou sice přehledné, ale velmi stručné.

Velmi podstatným a nenahraditelným pramenem pro poznání atmosféry doby a nálad ve společnosti mnou studovaného období byly liberecké noviny, uložené především ve Státním okresním archivu v Liberci. Některé tiskoviny jsou k dispozici i ve Státní vědecké knihovně v Liberci nebo Severočeském muzeu. Bohužel v uvedených institucích nemůžeme naleznout všechna čísla periodik, která vyšla, zvláště ze září 1938 se některé výtisky nedochovaly. Jednotlivé liberecké noviny, ať české či německé, vydávaly strany různých politických směrů. U novin, vycházejících v Liberci, jsem vycházela především z Ještědského obzoru, neboť jeho výtisky jsou dochovány nejúplněji. Některé články v různých novinách jsou identické, protože jeden novinář či dopisovatel psal současně do více novin v Liberci.

Přestože se německé noviny věnovaly především líčení událostí z německého úhlu pohledu, je možné v nich vyčíst i některé důležité zprávy o Čechách v Liberci.

Jediným českým časopisem vycházejícím v pohraničí po jeho zabrání byl Věstník české menšiny (vycházel v Novém Jičíně od 25. 10. 1938 do 12. 7. 1940). Tento časopis se dnes běžně nevyskytuje, je ovšem uložen ve fondu Národní knihovny v Praze. Přestože byl tento časopis kontrolován nacistickou mocí a byl loajální vůči Německé říši, bylo jeho vydávání po třech ročnících zastaveno. Některí autoři opomíjí, že tento časopis vycházel a v literatuře mně dostupné jsem se nesetkala s jeho bližším popisem. Cílem

časopisu bylo informovat českou veřejnost v pohraničí. Pro mou práci byl Věstník důležitý především v tom ohledu, že otiskoval různé vyhlášky a usnesení platné pro českou veřejnost v pohraničí po září 1938. Heslem listu bylo "Čtěte a rozšiřujte náš list a posílejte nám místní zprávy". Snažil se mapovat situaci Čechů v pohraničí, připomínal i výročí některých významných českých osobností a dokonce do něj časem přispívali i někteří pražští novináři.

Poválečné liberecké noviny Stráž severu se někdy vracejí ve svých článcích do doby předválečné a přinášejí rovněž informace o tom, jak se Češi, kteří v r. 1938 odešli, vrací zpět do pohraničí, a vyzývají je, aby tak činili v co největší míře.

Zvláštním typem pramenů jsou výpovědi pamětníků, jimž byla věnována značná pozornost. Tohoto výzkumu se účastnilo celkem 24 osob. Jednotlivých výpovědí bylo užito k dokreslení obrazu života Čechů v Liberci a jeho okolí.

Mezi důležité prameny patří rovněž kroniky. Zápisy v kronikách o podzimu roku 1938 jsou většinou učiněny dodatečně s poměrně velkým časovým odstupem, což zvyšuje jejich nepřesnost a neúplnost, nebo záznamy úplně chybí. Nejpodrobnějším je v tomto ohledu Školní Kronika Horního Růžodolu z let 1924 - 1938. Zajímavé údaje, i když značně tendenční, přináší obecní německá kronika Horního Růžodolu Gedenkbuch Ober - Rosenthal z let 1932 - 1939.

Informace o osudu škol a spolků jsou sporé a neúplné. Některé údaje přináší kronika Dívčí školy obecné v Liberci z let 1931 - 1938 a Pamětní kniha KČST v Liberci zachycující období let 1923 - 1938. Archivní prameny jsou doplněny o některé výpovědi

respondentů. Většina respondentů byla v r. 1938 ještě v dětském věku, každá rodina měla většinou starosti sama se sebou a tudíž nesledovala osudy českých škol či spolků. Při stěhování těchto organizací se jednalo především o akce jednotlivců.

Materiály týkající se úřadu tzv. STIKO⁷ (Stillhalterkommissar, jehož úkolem byla likvidace českých i německých spolků a organizací) jsou velmi neúplné a bohužel neobsahují informace o tom, kdy a jak byly jednotlivé české či německé organizace rozpuštěny nebo úplně zrušeny. Je zde možno nalézt pouze některé materiály spolků, které byly působením STIKA zrušeny a těmto spolkům zabaveny. Z českých organizací je to pouze materiál vzniklý z činnosti odboru NJS v Raspenavě a místní organizace československé strany národně socialistické v Raspenavě. Konkrétní materiály týkající se působení STIKA se nedochovaly.

Již jsme se zmínili o úsilí vytvořit jmenný seznam obyvatel Horního Růžodolu a osudu jednotlivých osob po Mnichovu. S vědomím jmenovaných úskalí, bylo nutné vytvořit jiný jmenný seznam obyvatel, u kterých bychom bezpečně věděli, že se jedná o Čechy. K tomu nám posloužil rozsáhlý fond Inspektorátu menšinových škol.⁸ Na základě tohoto pramenu bylo možné zjistit a vytvořit jmenný seznam českých učitelů a činovníků českých spolků v Horním Růžodole.

Tento výzkum se dále opíral především o Kartotéku evidence obyvatel Horního Růžodolu.⁹ Jedná se o soubor jednotlivých listů, úředních přihlášek, respektive odhlášek pobytu obyvatel. Tato jmenná kartotéka je velmi rozsáhlá, obsahuje kartony č. 18 - 59, které bylo nutné všechny prohledat, abychom u vybraných osob zjistili, zda a kdy Horní Růžodol opustily. Vyhledávání údajů k

jednotlivým osobám v této kartotéce je velmi problematické a neschůdné, a vyžádalo si hodně času, neboť kartotéka byla sestavována úředníky německé národnosti a tudíž jsou mnohá česká jména komolena a abecedně špatně řazena.

Zdrojem cenných informací je archivní fond Magistrátu města, kde je možné zjistit informace o prodeji nemovitostí jak jednotlivců, tak i organizací jako byl např. Sokol, Česká beseda nebo různých bank v Liberci. Nutno podotknout, že se nejedná o úplný přehled informací. Zprávy o těchto prodeji jsou řazeny podle jednacích čísel tak, jak byly jednotlivé prodeje vyřizovány. Dalším důležitým pramenem v rámci tohoto fondu je Uvalení správy na nemovitý majetek Židů, Čechů a antifašistů.¹⁰ Na základě tohoto pramenu jsem vytvořila úplný přehled Čechů z Horního Růžodolu, kterých se týkalo uvalení nucené správy na jejich nemovitost (viz příloha č. 6). V této souvislosti bych chtěla upozornit na další pramen týkající se židovské otázky (možnost dalšího studia a zpracování) a to na Přesídlování židovských rodin.¹¹

.....

POZNÁMKY ke kapitole 2.1

- ¹ Seznam obyvatelů města Horní Růžodol podle stavu ze dne 30. 5. 1932. 48 s.
- ² Orientierungsplan der Stadtgemeinde Ober - Rosenthal, Reichenberg 1936
- ³ Adreßbuch der Gauhauptstadt Reichenberg 1941/1942.
- ⁴ Der Sudetengau in Zahlen. Statistische Kurznachrichten. Statistisches Referat des Reichsstatthalters, Reichenberg 1942

- 5 Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg für das
Jahr 1938. Reichenberg 1937
- 6 Orientační ukazatel města Liberce a obcí patřících do
policejního okresu. Vydalo Policejní ředitelství v Liberci,
rok vydání neuveden
- Domnívám se, že tato publikace vyšla nejdříve počátkem r.
1936, neboť obsahuje informace o slavnostním otevření tzv.
Masarykovy státní školy v Komenského ulici v Liberci v říjnu
1935 a zmiňuje se o stěhování jednotlivých českých škol do
této budovy v prosinci 1935.
- 7 STOA, AML Prameny úřadu STIKO č. inventáře 235
- 8 STOA, AML Inspektorát menšinových škol v Liberci - matriky
škol měštanských a obecných
- 9 STOA, Archiv obce Horní Růžodol - Kartotéka evidence obyvatel
Horního Růžodolu 1908 - 1942
- 10 STOA, AML - Živnosti Ga : Uvalení správy na nemovitý majetek
Židů, Čechů a antifašistů k. č. 426
- 11 STOA, AML - Živnosti Ga : Přesídlení židovských rodin
k. č. 428

2.2. ROZBOR LITERATURY

Z celé řady prací, které jsem k problematice mé diplomové práce prostudovala, uvádím v tomto přehledu pouze některé tituly, které považuji za nejdůležitější.

Otázce Česko - německých vztahů je zvláště v poslední době věnována značná pozornost. Přispěním českých a německých historiků vzniká velké množství sborníků, vytvořených na základě různých konferencí. Za všechny jmenujme sborník *Cesta do katastrofy*,¹ *Češi a Němci - Historická tabu*.² Podobný charakter má i společný materiál českých a německých historiků *Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění*.³

Dlouholetému soužití Čechů a Němců, jejich vzájemnému ovlivňování se podrobně věnuje předseda Collegia Carolina F. Seibt ve své knize *Německo a Češi*.⁴ F. Seibt komplexně pojednává o Česko - německých vztazích od jejich prvopočátků až po naši současnost. Kniha E. Hahnové *Sudetoněmecký problém*⁵ se zamýšlí nad tím, proč jsou dnešní vztahy mezi Čechy a sudetskými Němci problémem. Velkou pozornost věnuje především vývoji po 2. světové válce a naší současnosti.

Meziválečným obdobím v Československu a podrobnou analýzou Česko - německých vztahů se zabývá V. Kural v knize *Konflikt místo společenství*.⁶ Kniha vznikla v autorské spolupráci s prof. J. Křenem (předsedou Společné Česko - německé komise historiků za českou stranu), a je volným pokračováním knihy J. Křena *Konfliktní společenství, Češi a Němci 1780 - 1918*.⁷ V. Kural se nevěnuje jenom otázkám politickým, ale i hospodářským. Zamýšlí se nad ekonomickým a sociálním postavením obyvatel Československa, také nad kulturně společenským stavem prvorepublikové společnosti.

Z hlediska tematiky mé diplomové práce je zvláště důležitá podrobná analýza událostí vedoucích k odtržení československého pohraničí v r. 1938.

Pro analýzu důsledků Mnichova je důležité znát tomu předcházející vývoj SdP, který nám velmi čtivou formou poskytuje práce autorů Biman, S. - Cílek, R. : *Partie hnědých pěšáků*⁸, která přináší i informace o různých incidentech vyvolávaných příznivci henleinovského hnutí v československém pohraničí. Podobnou novější práci je *Kariéra učitele tělocviku*⁹ od autorů Biman, S. - Malík, J., jež vykresluje vzestup a pád K. Henleina a jeho hnutí.

Podrobným popisem událostí v r. 1938 se zabývají např. práce od R. Kvačka - A. Chalupy - A. Heyduka *Československý rok 1938*¹⁰ nebo J. Gebharta *Rok zkoušek a zklamání 1938 - 1939*.¹¹ Obě publikace přehledně popisují především politické a diplomatické události pro nás tak osudového roku.

Rovněž němečtí autoři věnují velkou pozornost česko - německým vztahům. Již jsme se zmínili o F. Seibtovi, jehož kniha byla přeložena i do češtiny. Důležitým zdrojem informací, především statistického charakteru o Československu, sudetských Němcích a potažmo i Čechách v československém pohraničí jsou knihy A. Bohmanna : *Bevölkerungsbewugengen in Böhmen 1847 - 1947 ...*¹², *Menschen und Grenzen, Band IV.*¹³ a *Das Sudetendeutschen in Zahlen*.¹⁴ V první uvedené práci A. Bohmann popisuje Čechy jako domovinu Čechů a Němců a sleduje národnostní složení obyvatel na území Československa a pohyb obyvatel od poloviny 19. stol. až po odsun Němců z Československa. Ve zbylých dvou studiích je hlavní důraz kladen na život sudetských Němců v československém pohraničí a autor se někdy nevyhnul líčení událostí pouze z jednoho pohledu, a to pohledu sudetských Němců.

Velmi tendenční je kniha E. Franzela *Sudetendeutsche Geschichte*.¹⁵ Poměrně komplexní pohled na odchod Čechů ze Sudet v r. 1938/39 podává F. P. Habel ve své knize *Eine politische Legende. Die Massenvertreibung von Tchechen...*¹⁶ Tento problém se snaží analyzovat z mezinárodního i československého měřítká. Velkou pozornost věnuje i různým dokumentům, zprávám ze soudobého tisku a vzpomínkám pamětníků. Dle mého názoru se Habelovi ne vždy dobře daří zachovat objektivní pohled na líčení událostí a někdy podléhá tendenčním názorům.

P. Heumos v knize *Die Emigration aus der Tschechoslowakei...*¹⁷ se odchodu Čechů z pohraničí do vnitrozemí věnuje jen okrajově a střediskem jeho zájmu je především emigrace Židů, Čechů a demokratických Němců z Československa do zahraničí.

Vývojem událostí meziválečného Československa a především r. 1938 se zabývá celá řada českých, německých i dalších autorů. Ještě donedávna byla otázka odchodu Čechů z pohraničí a problematika českého obyvatelstva v okupovaném pohraničí pojímána v literatuře většinou jen okrajově. Autoři se zabývali velmi podrobně událostmi spojenými s Mnichovem, ale jeho důsledkům věnovali zatím jen malou pozornost. Dnes je situace již lepší. Často však narazíme na podstatné rozdíly v údajích a líčení událostí českou či německou stranou.

Podrobněji se tímto obdobím a problematikou zabývá J. Bartoš ve své knize *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938 - 1945*.¹⁸ Tato monografie se věnuje celkové situaci v československém pohraničí, které bylo v říjnu 1938 postoupeno Německu. Je zaměřena především na osudy a postavení obyvatelstva české národnosti v těchto oblastech. Pro potřebu této diplomové práce poskytuje základní informace o vývoji české společnosti v

pohraničí po jeho obsazení. J. Bartoš se věnuje především oblasti tzv. východních Sudet, tedy severní Moravě.

Oblasti severních Čech, respektive obvodu úřadu vládního prezidenta v Ústí n. L. (kam patřil i Liberec), věnuje pozornost J. Joza ve své studii Česká menšina v severních Čechách.¹⁹ Joza se zde mj. snaží rekonstruovat chování Čechů v okupovaném pohraničí na základě situačních nacistických zpráv a stížností na neloajální chování Čechů.

Obraz o vývoji obsazeného pohraničí nám mj. dokresluje práce V. Kurala Místo společenství konflikt!²⁰ a D. Tomáška Deník druhé republiky.²¹ Kuralova práce je vlastně pokračováním jeho předcházející knihy "Konflikt místo společenství?" a svoji pozornost zaměřuje na vývoj v období tzv. druhé republiky a protektorátu s ohledem na česko - německé vztahy. Tomášková práce zachycuje období od podepsání mnichovské dohody až po zřízení Protektorátu Čechy a Morava, tedy celkem 168 dní tzv. druhé republiky. Tím, že líčí události kalendářně den po dni, získává kniha na napětí.

Velmi podrobnou prací zachycující emigrační pohyby obyvatel Československa v letech 1938 - 1945 je od J. Šímy Českoslovenští přestěhovalci v letech 1938 - 1945.²² Autor byl sekretář Ředitelství Ústavu pro péči o přestěhovalce a tudíž jsou data velmi podrobná a statisticky přesně zpracovaná. Zpracováním statistických dat k úředním účelům byl J. Šíma pověřen již v r. 1939. Vznikl rukopis, který byl v r. 1941 cenzurou zabaven. Autor se dále snažil sledovat poměry přestěhovalců a souhrnné pojednání vyšlo již v r. 1945.²³ Hlavní částí studie jsou dokumenty, především různé statistické přehledy a jejich komentáře. Největší pozornost je věnována těm emigrantům, kteří opustili pohraničí v

r. 1938 a usadili se ve vnitrozemí. Tato práce poskytuje ucelený přehled o osudech uprchlíků a péči státu o ně.

Informace o Liberci můžeme čerpat např. z knihy V. Luga *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg... Band IV.*²⁴ Pro tuto diplomovou práci posloužila především část knihy věnovaná Hornímu Růžodolu, sepsaná F. Fischerem. Popisuje charakter obce, věnuje se geografické, historické, správní, hospodářské i demografické otázce. Práce vznikla v době velkého nadšení sudetských Němců po připojení československého pohraničí k Německé říši a to ji přirozeně velmi silně poznamenalo.

Nejkomplexnější pohled na Liberec od jeho prvopočátků až po současnost podává zatím nejpodrobnější dílo o městě vzešlé z práce kolektivu autorů pod vedením R. Karpaše - *Knihá o Liberci.*²⁵ Tato kniha se snaží pojmout co nejširší rozsah liberecké společnosti a věci s ní souvisejících. Události v Liberci začleňuje do celonárodního, popřípadě i mezinárodního kontextu. Nevýhodou *Knihy o Liberci* je to, že neobsahuje poznámkový aparát, tudíž u mnohých zajímavých údajů, které by si pro mou práci zasloužily podrobnějšího zpracování, neznáme jejich původ a další práce s nimi je tedy zněsnadněna.

Důležitým zdrojem informací jsou i diplomové práce věnující se českým školám či spolkům v Liberci. Práce E. Hasprové *České školství na Liberecku, 1918 - 1938*²⁶ poskytuje širší pohled na vývoj českých škol na Liberecku a může posloužit jako zdroj informací o poměrech v pohraničí. Práce České menšinové školy v Liberci do r. 1938²⁷ od L. Fišerové se zaměřuje na problematiku zakládání a vývoje českých škol v jednotlivých čtvrtích dnešního Liberce se zvláštním zřetelem na Starý Harcov. Práce K. Vomáčkové *Boj o českou školu v Horním Růžodole*²⁸ podrobně popisuje všechny

peripetie při zakládání České školy v Horním Růžodole. Práci věnující se Sokolu v Liberci je Činnost Sokola na Liberecku v letech 1919 - 1938²⁹ od I. Kavěnové. Všechny uvedené diplomové práce se věnují zakládání a vývoji škol a spolků, ale o vývoji na podzim r. 1938 se většinou ve svém popisu omezují na strohé konstatování, že škola či spolek svoji činnost ukončily. Je to pochopitelné jednak z důvodů, že to nebylo náplní jejich práce a především pak proto, že zjistit osud jednotlivých škol či spolků je velmi nesnadné. Tuto problematiku nám ukáže podrobně tato diplomová práce.

POZNÁMKY ke kapitole 2.2

- 1 Cesta do katastrofy. Československo - německé vztahy 1938 - 1947. Referáty z 3. konference česko - německé historické komise, konané ve dnech 7. - 9. 1992 ve Štíříně u Prahy, 1.vyd. Praha 1993
- 2 Češi a Němci. Historická tabu. Konference Jihlava. 1. vyd. Praha, Prago Media 1995
- 3 Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění. Náčrt výkladu německo - českých dějin od 19. stol. Společná německo - česká komise historiků, 1. vyd. Praha, ÚMV 1996
- 4 Seibt, F. : Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. 1. vyd. Praha, Academia 1996
- 5 Hahnová, E. : Sudetoněmecký problém : Obtížné loučení s minulostí. 1. vyd. Praha, Prago media 1996
- 6 Kural, V. : Konflikt místo společenství? Češi a Němci v

- československém státě 1918 - 1938. 1. vyd. Praha, ÚMV 1993
- 7 Křen, J. : Konfliktní společenství Čechů a Němců 1780 - 1918.
2. vyd. Praha, Academia 1990
  - 8 Biman, S. - Cílek, R. : Partie hnědých pěšáků. 1. vyd. Ústí n. L., severočeské nakl. 1976
  - 9 Biman, S. - Malíř, J. : Kariéra učitele tělocviku. 1. vyd. Ústí n. L., Severočeské nakl. 1983
  - 10 Kvaček, R. - Chalupa, A. - Heyduk, M. : Československý rok 1938. 1. vyd. Praha, Panorama 1988
  - 11 Gebhart, J. : Rok zkoušek a zklamání 1938 - 1939. 1. vyd. Praha, SPN 1990
  - 12 Bohmann, A. : Bevölkerungsbewegungen in Böhmen 1847 - 1947 mit besonderer Berücksichtigung der entwicklung der nationalen Verhältnisse. Collegium Carolinum und Historische Kommission der Sudetenländer. 1. Aufl. München 1958
  - 13 Bohmann, A. : Menschen und Grenzen. Band IV. : Bevölkerung und Nationalitäten in der Tschechoslowakei. Wissenschaft und Politik. 1. Aufl. Köln 1975
  - 14 Bohmann, A. : Das Sudetendeutschtum in Zahlen. Handbuch über den Bestand und die Entwicklung der sudetendeutschen Volksgruppe in den Jahren von 1910 bis 1950. Die kulturellen, soziologischen und wirtschaftlichen Verhältnisse im Spiegel der Statistik. Sudetendeutscher Rat, 1. Aufl. München 1959
  - 15 Franzel, E. : Sudetendeutsche Geschichte. Eine volkstümliche Darstellung. 9. Aufl. Mannheim Kraft 1990
  - 16 Habel, P. F. : Eine politische Legende. Die Massenvertreibung von Tschechen aus dem Sudetengebiet 1938/1939. Müller Herbig Verlag, 2. Aufl. München 1996
  - 17 Heumos, P. : Die Emigration aus der Tschechoslowakei nach

- Westeuropa. und dem Nahen Osten 1938 - 1945. Collegium Carolinum, München 1989
- 18 Bartoš, J. : Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938 - 1945. 1. vyd. Praha, SPN 1978
- 19 Joza, J. : Česká menšina v severních Čechách po Mnichovu v letech 1939 - 1941 ve světle nacistických pramenů. in : Severní Čechy a Mnichov. 1. vyd. Liberec, Severočeské nakl. 1969
- 20 Kural, V. : Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu 1938 - 1945. 1. vyd. Praha ÚMV 1994
- 21 Tomášek, D. : Deník druhé republiky. 1. vyd. Praha, Naše vojsko 1988
- 22 Šíma, J. : Českoslovenští přestěhovalci v letech 1938 - 1945. 1. vyd. Praha, MF 1945 (dále jen Šíma)
- 23 Šíma s. 5 - 6
- 24 Lug, V. : Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen. Band IV., Heft 1 - 3, Reichenberg 1938 - 1940
- 25 Karpaš, R. a kol. : Kniha o Liberci. 1. vyd. Liberec, Dialog 1996
- 26 Hasprová, E. : České školství na Liberecku 1918 - 1938. DP UK FF Praha 1996
- 27 Fišerová, L. : České menšinové školy v Liberci do r. 1938. DP TU Liberec 1997
- 28 Vómáčková, K: Boj o českou školu v Horním Růžodole. DP Brno 1990
- 29 Kavěnová, I. : Činnost Sokola na Liberecku v letech 1919 - 1938. DP PF Ústí n. L., rok neuveden

3. HISTORICKÝ VÝVOJ ČESKO - NĚMECKÝCH VZTAHŮ

3.1 NÁSTIN SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMCŮ DO ROKU 1938

Z historie i naší současnosti víme, že soužití více národností vedle sebe ve společném státě s sebou přináší mnoho problémů. To potvrzuje i vývoj česko - německých vztahů na našem území. Za tisíc let sousedství, za sedm set let spojení v jedné zemi, toho od sebe oba národy velmi mnoho pochytily a přejaly, a přesto se neustále považovaly za protipóly. Tato rivalita je mnohem starší než moderní nacionalismus.¹

Již od pradávna byly naše státní útvary ovlivňovány německým sousedstvím, např. českou církev organizoval za prvních Přemyslovců řezenský biskup.² První mohutnou vlnou německých přistěhovalců na naše území přinesla kolonizace z podnětu Přemysla Otakara I., čímž se podstatně změnil obraz osídlení Čech a Moravy. Němečtí kolonisté, kteří přicházeli do Čech, se zde stávali poddanými českých králů.³

Po nástupu Habsburků na český trůn r. 1526 došlo k rozmachu německého živlu. Národnostní rozpory byly v této době přehlušovány náboženskými rozpory mezi katolíky a protestanty. Porážka českých stavů na Bílé hoře způsobila odchod luteránských Němců a mnohých českých protestantů do zahraničí.⁴ Po třicetileté válce se prohluboval úpadek českého národa. Rakouský centralismus preferoval německý jazyk jako sjednocující pojítka státu. Existovala však určitá část obyvatel, která se stavěla proti germanizaci. Vzmáhalo se české národní hnutí, kterému postupně vyšli vstříc i mnozí příslušníci starých českých rodů a připojili se k nim i někteří čeští Němci. V této době mluvíme o tzv. zemském

vlastenectví. České národní hnutí usilovalo o rovnoprávnost českého jazyka a české kultury, ne však proti německému jazyku. Zatím ještě český národ nebyl v protikladu s německým.

K odčizení Němců a Čechů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku došlo v polovině 19. stol. Značný počet českých Němců odcházel do Vídně a jiných oblastí rakouské říše a současně došlo k velkému vzestupu českého národa ve všech oblastech kultury. Tím začala stoletá disymetrie a dichotomie mezi Čechy a Němci, která trvala přibližně od r. 1848 do r. 1945.⁵ Česká kultura se začala velmi dynamicky rozvíjet. Vzájemná izolace obou jazykových společností postupovala, přestože každodenní kultura obou vnitrozemských společností byla jednotná. V zásadních politických otázkách byl zemský národ dokonale rozdělen ostře ideologickým pojetím jazykového národa a v této době končí tzv. zemské vlastenectví.⁶ Veškerá jednání, jazyková nařízení a další pokusy o řešení česko-německých sporů bohužel selhávaly.

České obyvatelstvo žilo v pohraničních oblastech stále, ale jen v nepatrném počtu a většinou velmi rychle splýnulo s ostatním německým obyvatelstvem. K silnému přílivu obyvatel české národnosti do pohraničí došlo ve druhé polovině 19. stol. v souvislosti s prudkým rozvojem průmyslu v těchto oblastech. Česká menšina se zde snažila o prosazení své vlastní národní identity, snažila se zřizovat české menšinové školy a sdružovala se do národních organizací a spolků.

Porážka Německa v 1. světové válce a vznik ČSR Němce v českých zemích zaskočily. Němečtí poslanci učinili zoufalý pokus o odtržení a v říjnu 1918 vyhlásili samostatnost tří německých provincií v českém a moravském pohraničí.⁷ Pokusy o odtržení zlikvidoval až zásah československé armády. Mírová jednání

v St. Germain a smlouva s Rakouskem z 10. 9. 1919 rozhodla o společném osudu soužití Čechů a Němců. Sudetští Němci byli definitivně začleněni do ČSR, jejich postavení ve státě kodifikovala ústava z 29. února 1920.⁸

Vývoj na německé politické scéně směřoval k rozštěpení na tzv. aktivisty (politiky ochotné spolupracovat s Čechy za předpokladu splnění určitých podmínek) a negativisty, kteří odmítali jakoukoliv spolupráci s Čechy a hlásili se ke koncepci velkoněmeckého sebeurčení. To je zbavilo okamžitého podílu na moci a všech výhod.⁹ Němci tvořili jednu třetinu celkového počtu obyvatel ČSR, v letech 1919 - 1920 neměli vlastní vinou v Národním shromáždění žádné zastoupení. Teprve po parlamentních volbách v dubnu 1920 se Němci dostali do Národního shromáždění.¹⁰ V Československu byl prohlouben parlamentní systém, velmi příznivě se rozvíjela kultura a školství. ČSR se zapojila i do mezinárodní politiky a částečně se měnil i postoj Němců - aktivistů, jejichž dva zástupci vstoupili v r. 1926 do československé vlády.¹¹ Po vzniku ČSR nastal značný příliv obyvatel české národnosti do pohraničí. Jednalo se především o české úředníky a veřejné zaměstnance.

Celoevřetová hospodářské krize (pohraniční oblasti Československa byly v rámci státu postiženy nejvíce, včetně Liberecka) výrazně přispěla ke vzrůstu extrémních politických sil. Sociální nespokojenosti bylo snadno využíváno ve smíšených česko - německých oblastech k národnostní nevraživosti.¹² Od uchopení moci Hitlerem v Německu sílila i nacistická propaganda v ČSR a ta ovlivnila sudetoněmecké obyvatelstvo. To se výrazně projevilo i v parlamentních volbách v ČSR v r. 1935, ve kterých SdP získala 68% hlasů německých voličů. Celkově se SdP stala druhou nejsilnější

stranou v Československu se 14% hlasů.¹³ Němečtí aktivisté (reprezentovaní hlavně H. Schützem, W. Jakschem, G. Hackerem) zaujali společnou politickou linii s českými stranami v národnostní politice.¹⁴

Ve 30. letech se čeští Němci na základě své sudetoněmecké identity (podporování Hitlerem) domáhali návratu "domů do říše". Až do Mnichova žily obě národnosti vedle sebe bez vážnějších sporů a výraznějších rozdílů. I když docházelo ke střetům, které časem sílily, rozešli se občané po těchto nepokojích do svých domovů a dál žili jako předtím. Vedle projevů národnostní nesnášenlivosti se setkáváme i s příklady vzájemné spolupráce a tolerance. Situaci v dané oblasti ovlivňovalo celkové politické klima v zemi, hospodářská situace, početní poměr obou národů a samozřejmě také charakter a postoje jednotlivých občanů. Rokem 1938, a především Mnichovem, se doposud relativně klidné vztahy přeměnily ze dne na den.

Třetí pokus o integraci Němců z českých zemí do velkého německého národa se sudetským Němcům rozhodnutím v Mnichově na podzim r. 1938 zdařil.¹⁵ Mnichovská dohoda, podepsaná v noci z 29. na 30. září 1938, je považována za velký zlomový bod v našich dějinách. Soužití Čechů a Němců v jednom státě bylo provázáno vleklými národnostními spory, které byly za první republiky nejvýrazněji vnímány právě v československém pohraničí, kde vzhledem k jeho převážně německému osídlení docházelo k největším střetům. Nejdramatičtější byl v tomto ohledu vnímán rok 1938. Čeští současníci vnímali rok 1938 jako rok velkého národního semknutí, obrovské zrady a zklamání. Němečtí současníci naopak jako rok naplnění dlouhotrvajících tužeb, osvobození a vítězství.

- 1 Seibt, F. : Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. 1. vyd. Praha, Academia 1996, 464 s. (dále jen Seibt) s. 11
- 2 Seibt s. 17
- 3 Richter, K. : Sudety. 1. vyd. Praha, Fajtma 1994, 199 s. (dále jen Richter) s. 12
- 4 Seibt s. 166 - 170
Richter s. 18 - 19
- 5 Boldt, F. : Odcizení Němců a Čechů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. in : Češi a Němci. Historická tabu. Konference Jihlava. 1. vyd. Praha, Prago Media 1995, s. 51 - 53 (dále jen Boldt)
- 6 Boldt s. 51 - 53
- 7 Loužil, J. : Národní identita, domov a vlast sudetských Němců. in : Češi a Němci. Historická tabu, s. 85 - 93 (dále jen Loužil)
- 8 Kural, V. : Konflikt místo společenství? Češi a Němci v Československém státě 1918 - 1938. 1. vyd. Praha, ÚMV 1993, (dále jen Kural I.) s. 30
- 9 Karpaš, R. a kol. : Kniha o Liberci. 1. vyd. Liberec, Dialog 1996, 664 s. (dále jen Kniha o Liberci) s. 280
- 10 Glassl, H. : Pokus multinárodního řešení. Bylo Československo "vzornou demokracií? in : Češi a Němci. Historická tabu s. 127 - 132 (dále jen Glassl)
- 11 tamtéž
- 12 Kniha o Liberci s. 344 - 345
- 13 Seibt s. 20

Komu sluší. omluva. Češi a sudetští Němci. Dokumenty, fakta, svědectví. 1. vyd. Praha Erika 1992, 227 s. (dále jen Omluva) s. 8

14 Glassl s. 127 - 132

15 Loužil s. 85 - 93

Poprvé se Němci snažili o spojení v r. 1848 - Frankfurtský parlament, podruhé po vzniku ČSR v r. 1918.

3.2 HORNÍ RŮŽODOL - STŘEDISKO ČECHŮ NA LIBERECKU

V předcházející kapitole jsme stručně nastínili obraz česko - německých vztahů. Úkolem kapitoly o Horním Růžodole je ilustrovat soužití obou národností na společném území. Jelikož je celá práce věnována Čechům v pohraničí, byla vybrána obec s největším početním zastoupením obyvatel české národnosti na Liberecku, která měla v tomto ohledu zvláštní postavení.

Horní Růžodol byl původně územně nejrozsáhlejší obcí Liberecka. První zmínku v pramenech o Růžodole (Rosenthal, tehdy ještě bez přívlastku "Horní - Ober"), najdeme v nejstarší městské knize již z r. 1542. Katastrem obce protéká řeka Lužická Nisa. Obec byla velmi rozsáhlá. Rozkládala se od Machnína až po Rochlici na ploše 708 ha.¹ Po nástupu Redernů došlo k dělení obce. Část obce byla rozprodána libereckým občanům, z části Růžodolu vznikl Františkov a Janův Důl. Těmito zásahy byl Růžodol rozdělen na dvě spolu nesouvisející části, které však až do r. 1850 tvořily jednu obec.

V březnu r. 1878 se tzv. Růžodol II., spojený s Janovým Dolem plně osamostatnil. I když se Horní Růžodol rozkládal pouze na jedné pětině své původní plochy, svým významem brzy předčil ostatní oblasti. První továrny vznikaly na březích Lužické Nisy už ve dvacátých letech 19. stol. Větší průmyslový rozkvět však nastal hlavně v šedesátých a sedmdesátých letech 19. stol. Na konci 19. stol. byl Horní Růžodol již plně průmyslovou obcí.²

Významným impulsem pro rozvoj Horního Růžodolu byla stavba dráhy z Pardubic do Liberce a Žitavy, probíhající v letech 1857 - 1860. Tato stavba si vyžádala i značný příliv pracovních sil z vnitrozemí. Češi přicházející z vnitrozemí byli vítanou

pracovní silou, neboť dostávali nižší platy než místní Němci. Po skončení stavby železnice nacházeli dělníci uplatnění v nově zakládaných továrnách. K největším průmyslovým podnikům v Horním Růžodole patřila továrna firmy Jung Rachel, tato slévárna a kotlárna byla založena v r. 1879, dále tkalcovna M. Zweig, založená r. 1882 a přádelna M. Grab, založená o rok později, tedy v r. 1883. V obci byly zakládány také cihelny a vápenka.³

Roku 1904 byla obec povýšena na městys a získala název Ober Rosenthal. Úřední český název Horní Růžodol získal městys až vládním usnesením z 27. března 1925. Ačkoliv byl Horní Růžodol v r. 1925 povýšen na město, právo používat městský znak mu nebylo přiznáno.

V důsledku silné imigrace z českého vnitrozemí došlo ve druhé polovině 19. stol. k narušení dosavadního německého rázu obce. V Horním Růžodole se vytvořila velmi silná česká menšina, početně vůbec nejsilnější na Liberecku. Od r. 1923 do r. 1938 měl Horní Růžodol i českého starostu.⁴

V obci nebyl kostel, věřící docházeli do sousedního Liberce do arciděkanského chrámu. Na počátku 20. stol. vznikl dokonce i spolek pro výstavbu kostela v Horním Růžodole. Proti této stavbě se zásadně stavila česká menšina. Upozorňovala na to, že financí je v první řadě potřeba pro českou školu a teprve pak na stavbu kostela.

Relativně klidné klima ve městě začalo být narušováno rostoucím vlivem henleinovského hnutí. Sled událostí dospěl až k září r. 1938. Dne 8. října došlo k obsazení Horního Růžodolu německými vojenskými jednotkami, město se stalo součástí Německé říše. 1. května 1939 bylo město Horní Růžodol přičleněno k tzv.

POZNÁMKY ke kapitole 3.2

- 1 Pro zrovnání Liberec měl v té době pouze 521 ha
Kniha o Liberci s. 547
- 2 Lug, V. : Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen.
Band IV, Heft 1 - 3, Reichenberg 1938 - 1940, 560 S.
(dále jen Lug), kapitolu o Horním Růžodolu zpracoval
F. Fischer, s. 400 - 419
- 3 Lug s. 400 - 419
- 4 Podrobnější výklad této problematiky viz kapitoly
Obyvatelstvo, Národnostní poměry a život Čechů v Horním
Růžodole 3.2.1 a 3.2.2
- 5 Kniha o Liberci s. 547

3.2.1 OBYVATELSTVO HORNÍHO RŮŽODOLU

Obec, později město Horní Růžodol, měla své specifické postavení na Liberecku. Nárůst obyvatelstva, který můžeme sledovat v příloze č. 1, byl v Horním Růžodole pozvolný. Velký vzestup počtu obyvatel začíná, a to hlavně obyvatel české národnosti, ve druhé polovině 19. století. Již jsme se zmínili o tom, že tento příliv obyvatel do průmyslových pohraničních oblastí, osídlených v převážné většině německým obyvatelstvem, byl způsoben v první řadě rychlým rozvojem průmyslu ve druhé polovině 19. stol. V této době nastal v Horním Růžodole největší nárůst obyvatel z přilehlých obcí Liberce.

V r. 1850 měl Horní Růžodol 912 obyvatel, o třicet let později v r. 1880 už 1.426, což je o 514 obyvatel více. Rozdíl mezi roky 1890 a 1880 činil již dokonce 1.200 obyvatel a během následujících let vzrostl počet obyvatel v Horním Růžodole dokonce o 2.047 osob. Příliv obyvatel pokračoval i po přelomu století, v r. 1910 měl Horní Růžodol 6.177 obyvatel, tzn. že se počet obyvatel v této obci během šedesáti let téměř sedmkrát zvětšil. Také v sousední Rochlici byl nárůst obyvatelstva značně veliký. Takto veliký nárůst obyvatel v jiných obcích přilehlých k Liberci nenastal.

Národnostní složení obyvatel bylo sledováno a ve sčítáních obyvatelstva zohledňováno od r. 1880 (viz příloha č. 2). K tomuto sčítání je však nutné připomenout, že národnostní příslušnost za Rakouska - Uherska byla určována podle tzv. obcovací (používané) řeči a teprve až sčítání lidu v r. 1921 zavedlo jako kritérium mateřskou řeč.¹

Dřívější zemské vlastenectví bylo v druhé polovině 19. stol.

vystřídáno vyostřujícími se národnostními konflikty. Víme, že česká menšina v pohraničí v druhé polovině 19. stol. stále rostla. Češi však byli většinou odkázáni na milost či nemilost německých zaměstnavatelů a majitelů bytů. Byli tak vystavováni nemalému tlaku a stávalo se, že ze strachu o ztrátu zaměstnání či bydlení se hlásili k německé obcovací řeči a mnohdy posílali své děti do německých škol. Současně si ale musíme uvědomit, že ne všude byly menšinové české školy. Ty vznikaly velmi pozvolna a s velkými obtížemi. Dále se jednalo často o děti ze smíšených manželství a v neposlední řadě byla znalost němčiny v těchto pohraničních oblastech prakticky nezbytná. Stávalo se také, že Češi, kteří přišli do pohraničí, brzo splynuli s německou většinou. Teprve po vzniku ČSR v r. 1918 se tlak na uvádění němčiny coby obcovací řeči zmírnil. Z těchto důvodů je oprávněné se domnívat, že číselné údaje o počtu Čechů v pohraničí, respektive v Horním Růžodole, před r. 1921 jsou zkreslené.

Na základě sčítání obyvatel v Horním Růžodole (viz příloha č. 1) zde žilo v r. 1880 celkem 1.426 obyvatel, z toho 314 Čechů, tj. 22% z celkového počtu obyvatel. Při dalším sčítání v r. 1890 bylo v Horním Růžodole celkem 2.626 obyvatel, ale počet Čechů podezřele klesl na pouhých 134, tj. 5,1% obyvatel, přestože obecně došlo k relativně velkému nárůstu počtu obyvatel. Tento pokles si můžeme vysvětlovat na základě výše uvedených důvodů, proč se Češi hlásili k německé a ne k české obcovací řeči.

V dalších letech se už počet Čechů v Horním Růžodole stále zvyšuje. K velkému vzestupu došlo mezi lety 1900 a 1910, kdy se počet Čechů v Horním Růžodole zvětšil o 1.140 osob, procentuálně vyjádřeno o 13,6%. Tento velký vzestup byl pravděpodobně způsoben rozšiřováním dráhy. V r. 1888 získal Horní Růžodol své první

nádraží se správní budovou, vodárnou, výtopnou a 120 km dlouhým průmyslovým kolejištěm.² S tím samozřejmě souvisel rozvoj celé obce. Železnice rozdělila obec na dvě téměř nepřístupně oddělené části, současně ale přispěla k zakládání nových podniků. V srpnu 1894 byl v obci otevřen také nezbytný poštovní úřad a o čtyři roky později k němu přibyla i samostatná telegrafní stanice.³

V tomto ohledu je zajímavé sledovat vývoj počtu narozených dětí v českých rodinách v Horním Růžodolu. První záznam o narození dítěte české národnosti je z r. 1846. Zatímco v tomto roce se narodilo v této obci pouze jedno dítě, v letech 1850 - 1860 to bylo již 18 dětí. V následujících deseti letech, tzn. do r. 1870 se v Horním Růžodolu narodilo už 38 dětí a v rozmezí let 1870 - 1880 dokonce již 70 dětí české národnosti.⁴ Vidíme, že počet Čechů se v Horním Růžodole úspěšně rozrůstal. Stejně tak, jak můžeme pozorovat stoupající příliv obyvatel do pohraničí našeho státu, je z tohoto přehledu patrné, že se Češi v Horním Růžodole usazovali natrvalo a zakládali zde své rodiny.

K dalšímu velkému přílivu obyvatel české národnosti došlo po vzniku Československé republiky v r. 1918. Podle jazykového zákona z 29. února 1920 byly všechny úřady povinny vyřizovat úřední agendu jak v češtině, tak v němčině. V důsledku toho nastal veliký příliv českých úředníků a státních zaměstnanců do pohraničí a počet českého obyvatelstva se v pohraničí díky tomu podstatně zvyšuje.⁵ Čeští státní zaměstnanci byli do pohraničí dosazováni často záměrně s cílem, aby posílili vliv československého národa. Po vzniku první republiky přicházeli do pohraničí ve větší míře také čeští učitelé. Podle tzv. Metelkova zákona č. 189/ 1919 Sb. o menšinových školách byla zakládána řada menšinových škol českých, ale i německých, maďarských a romských.⁶

Situace a postavení učitelů v pohraničí nebyly snadné. Být učitelem v pohraničí neznamenal jenom odučit si svůj počet hodin, ale především působit osvětově. Čeští učitelé pomáhali podporovat český život v místě, kde učili. Byli aktivními členy a mnohdy zakladateli různých spolků.

Při sčítání v r. 1921 tvořili Češi v Horním Růžodolu již těsnou nadpoloviční většinu, 51% z celkového počtu obyvatel, tj. 2.955 z 5.797 obyvatel. Tento markantní vzestup podílu českého osídlení je způsoben politickými a státoprávními změnami po r. 1918, čímž nastal příliv státních zaměstnanců do pohraničí respektive do Horního Růžodolu. V průběhu první republiky se počet Čechů ještě mírně zvyšoval a to při posledním sčítání před válkou r. 1930 až na 52,4%, tj. 3.439 z celkového počtu 6.557 obyvatel. Horní Růžodol se stal střediskem obyvatel české národnosti na Liberecku.

Při sčítání v r. 1939 v odtrženém pohraničí nebyla již národnostní příslušnost zaznamenávána. Přesné údaje o počtu Čechů, kteří zůstali v Horním Růžodolu i po obsazení města německými vojáky podle oficiálních statistik chybí. Máme ale k dispozici údaje ze soukromého sčítání uváděné v obecní kronice Horního Růžodolu sepsané německým kronikářem Fritzem Fischerem.

V souvislosti s událostmi na sklonku září 1938 opustilo Horní Růžodol 568 nájemníků s více jak 2.000 rodinných příslušníků. V tomto počtu jsou pravděpodobně vedle jednoznačné většiny Čechů uvedeni také Židé a němečtí antifašisté. V rámci těchto čísel je zahrnuto i 15 českých majitelů domů, starosta města F. Vajs a 18 českých zastupitelů města,² kteří byli zvoleni v obecních volbách v červnu 1938.

Také všichni učitelé české národní a měšťanské školy Horní

Růžodol opustili. Přesný počet českých učitelů bohužel neznáme. V žádné ze zpráv o českých menšinových školách v Liberci není uveden přesný počet českých učitelů působících na těchto školách. Během necelých třiceti let, v období mezi roky 1905 a 1934 se na českých školách v Horním Růžodole vystřídalo celkem 104 učitelů.⁸ Předpokládám, že ročně zde našlo uplatnění přibližně deset až dvanáct učitelů, a ti podle všeho z Horního Růžodolu odešli.

22. listopadu 1938 bylo provedeno soukromé sčítání obyvatel v Horním Růžodole, při němž bylo zjištěno celkem 4.456 obyvatel, z toho 3.347 německé národnosti a 1.107 národnosti české.⁹ Ještě před hromadným odchodem Čechů, tvořili Češi podle Fischera 53% celkového počtu obyvatel v Horním Růžodole. Při posledním oficiálním sčítání v r. 1930 zde žilo celkem 6.557 obyvatel a Češi tvořili 52,4% populace. Sečteme-li číselné údaje osob, které opustily a které zůstaly v Horním Růžodolu, zjistíme, že v r. 1938 zde žilo něco málo přes 7.000 obyvatel. Zůstalo-li v Horním Růžodole 1.107 Čechů, znamená to, že i po Mnichovu zde tvořili Češi podstatnou část osídlení, a to přibližně 25% z celkového počtu obyvatel. Z uvedených údajů vyplývá, že Horní Růžodol zaznamenal úbytek přibližně 36,5% obyvatel, a to v převážné většině české národnosti.

Vratme se ještě jednou k rozrůstání obce. S rozvojem průmyslu postupovala i bytová výstavba. Důležitým dokladem o tom jsou stoupající počty domů (viz příloha č. 3). Obec, později město se rozkládala na ploše 126 ha. V r. 1880 bylo v Horním Růžodole celkem 70 domů. Od r. 1880 se začalo stavět na tzv. Českém vrchu, který byl zpřístupněn několika novými ulicemi. Později se stavební ruch přenesl i na druhou stranu železniční trati, která obec dělila. Během deseti let vzrostl počet domů na 123. Nejnižší

výstavba byla mezi lety 1910 a 1921. Zastavení výstavby bylo ovlivněno především politickými událostmi a to zejména 1. světovou válkou. Číselně vyjádřeno byly během této doby postaveny v Horním Růžodole pouze 3 domy. V r. 1910 měl Horní Růžodol 245 domů a podle sčítání v r. 1921 celkem 248 domy.

Naopak naprosto největší vzestup urbanizace nastal po vzniku republiky a v prvních deseti letech její existence. Zatímco v r. 1921 měl Horní Růžodol celkem 248 domů, v r. 1930 již celkem 375 domů. Takto velká výstavba domů je pochopitelná vzhledem k přibývání obyvatelstva, příznivému ekonomickému růstu a vůbec velkému rozvoji města se vzestupnou tendencí.

Příznivý vývoj, který nastal v prvním desetiletí existence ČSR, pokračoval i v letech následujících, i když tak mohutný vzestup Horní Růžodol již nikdy nezaznamenal. V r. 1936 bylo v tomto městě celkem 439 domů a při posledním ještě předválečném sčítání v r. 1939 celkem 456 domů.¹⁰ O tom, jaký podíl tvořili Češi jako majitelé domů v Horním Růžodole, se mi bohužel nepodařilo zjistit žádné přesné zprávy. Počet majitelů české národnosti vlastnících určitý nemovitý majetek v Horním Růžodole odhaduji na 80 - 100 osob. Jak již víme, v r. 1930 mělo toto město 6.557 obyvatel, z toho 3.439 Čechů a 2.985 Němců, známe také počet domů, v r. 1936 to bylo 439. Vzhledem k počtu obyvatel v Horním Růžodole a sociální skladbě českého obyvatelstva se mi zdá můj odhad jako reálný. Moje domněnka je založena na tom, že jen na tzv. Českém kopci, kde žili téměř výlučně Češi, bylo přibližně 50 až 60 majitelů domů¹¹, kteří byli ve valné většině české národnosti. Domnívám se, že o něco málo menší počet Čechů vlastnilo nějakou nemovitost mimo Český kopec v rámci Horního Růžodolu.

Co se týče sociálního složení obyvatelstva Horního Růžodolu, tvořili Češi spíše méně majetnější vrstvy. Podle zpráv IMŠ o Horním Růžodole byli Češi v tomto městě zaměstnání především jako dělníci v továrnách (hlavně textilních), zaměstnanci státních drah a řemeslníci v soukromých podnicích, tzn. drobní živnostníci. Uživilo se zde také několik obchodníků a především řada dalších státních zaměstnanců, kterých přibývalo hlavně po r. 1918.¹²

Hlavní překážkou v ještě větším rozvoji české komunity zde bylo, opět podle zpráv IMŠ, především její nejednotnost a hlavně hospodářská závislost na Němcích. Úřednická místa ve státní správě zastávali především Češi. Správcem poštovního úřadu byl Čech, přednostou nádražní stanice byl Čech, na četnické stanici měli rovnocenné zastoupení vedle sebe Češi i Němci.¹³ Zvláštností Horního Růžodolu je, že zde nebyla fara. Obec dodnes nemá ani kostel, ani kapli. Hřbitov zde byl založen v r. 1894.¹⁴

Z tohoto přehledu vývoje obyvatelstva v Horním Růžodole vidíme, že Češi zde měli skutečně výjimečné postavení ve srovnání s ostatními obcemi na Liberecku či v samotném Liberci. Horní Růžodol byl jakousi "baštou Čechů" na Liberecku. Na základě tohoto poznatku se však nemůžeme domnívat, že v jiných oblastech Liberecka by nedocházelo k rozvoji české menšiny. Musíme si ale uvědomit, že tento rozvoj byl jinde obtížnější a provázen větší nelibostí z německé strany.

.....
POZNÁMKY ke kapitole 3.2.1

¹ Kniha o Liberci s. 547

- 2   tamtéž   s. 549
- 3   tamtéž
- 4   Lug s. 402
- 5   Habel s. 46
- 6   Haasprová, E. : České školství na Liberecku 1918 - 1938. Dipl.
pr. UK FF Praha 1996, s. 36
- 7   Fischer, F. : Gedenkbuch Ober Rosenthal S. 354
- 8   STOA, AML, IMŠ Liberec, karton č. 6
- 9   Fischer, F. : Gedenkbuch Ober Rosenthal S. 354
- 10   Kniha o Liberci s. 649
Stadtplan Ober Rosenthal z r. 1936
- 11   Stadtplan Ober Rosenthal z r. 1936
- 12   STOA, AML IMŠ Liberec, karton č. 6
- 13   tamtéž
- 14   Kniha o Liberci s. 549

3.2.2 NÁRODNOSTNÍ POMĚRY A ŽIVOT ČECHŮ V HORNÍM RŮŽODOLE

Národnostní složení obyvatel Horního Růžodolu bylo již podrobně popsáno v předcházející kapitole. Národnostní poměry ve městě Horní Růžodol musíme spojovat i s vývojem v sousední Rochlici. České obyvatelstvo nemělo sice tak velké početné zastoupení jako Horní Růžodol, ale přesto zde Češi v r. 1930 zaujímali 32.1 % z celkového osídlení (tj. 1.955 Čechů z 6.087 obyvatel.)¹ Jak již víme, Češi v Horním Růžodole tvořili podle posledního sčítání v r. 1930 52.4 % veškerého obyvatelstva. Oběma obcím byl společný politický, sportovní a kulturní život.

Územím Horního Růžodolu a Rochlice protéká řeka Lužická Nisa. Na jejím pravém břehu se postupně s přibývajícím počtem obyvatel české národnosti do této oblasti vytvořil a rozrůstal tzv. "Český vrch". Němci toto území začali za první republiky nazývat "Klein Serbien = Malé Srbsko", a sami Češi říkali "u nás na kopci". Toto území mělo své specifické postavení, bylo osídleno prakticky pouze obyvatelstvem české národnosti. Němci zde byli spíše výjimkou.

Český vrch, někdy také zvaný jako "Český trojúhelník", je ohraničen ulicemi Milady Horákové (Rochlická), Melantrichovou (Gutenbergova), a do Rochlice patřící ulicí Dělnickou.² Největší koncentrace Čechů v rámci Českého vrchu byla v následujících ulicích : Šlikova (Husova), Hradební (Žižkova), Tylova (Smetanova), Havlíčkova (Havlíčková), Kollárova (Kollárova).

Železniční trať vedoucí od Turnova do Liberce, zprovozněná r. 1859, rozdělila obec Horní Růžodol na dvě oddělené části.³ Na pravé části železnice, blíže k Liberci, vyrostl již zmíněný Český vrch, levou část Horního Růžodolu nazývali místní Češi "na druhé

straně". Zde již české osídlení nebylo tak celistvé, stále zde však tvořilo významný podíl osídlení. Oběma částem byla na levé straně společná nejdříve česká obecná a později i česká měšťanská škola, obecní úřady a sokolské hřiště na konci Jeronýmovy (Komenského) ulice.

Na pravé straně železnice byla nejdůležitějším střediskem českého obyvatelstva nejen z Horního Růžodolu, ale i z celého širokého okolí restaurace U Votočků čp. 196 na rohu Tylovy a Hradební ulice. Konaly se zde spolkové schůze, v sále cvičili členové Sokola a pořádala se představení místních ochotníků. V přízemí byl výčep a malý sál, v r. 1918 byl přistaven i velký sál.⁴ Před X. všesokolským sletem se zde konala secvičná zkouška, které se účastnili sokolové nejen z Horního Růžodolu, ale i z Liberce. Pozoruhodnou zprávou je, že poslední taneční zábava se zde konala dokonce ještě v prosinci 1938.⁵

Druhým takovým centrem byla "hraniční" hospoda U Vávrů čp. 132 na rohu Šlíkovy a Melantrichovy ulice. Významnou událostí pro národnostní život Čechů v Růžodole i Rochlicí bylo otevření nového společenského a kulturního střediska - Lidového domu v lednu 1934 ve Šlíkově ulici čp. 405. Své prostory zde nalezlo Bio Lípa, které navštěvovali i Češi z Liberce, protože zde byly hrány především české filmy.⁶

Přestože tvořili Češi podstatnou část osídlení v Horním Růžodole i před 1. světovou válkou (celkem 33.4 %), neměli své reprezentanty v obecním zastupitelstvu. Do správy Horního Růžodolu se Češi zapojili až po vyhlášení samostatnosti Československa. V obecních volbách v polovině června 1919 získala česká společná kandidátka 1.659 hlasů z celkového počtu 3.269 platných hlasů. Češi tím získali 18 mandátů, tzn. stejný počet jako Němci.⁷

Politický vliv byl tedy z národnostního hlediska v Horním Růžodole vyrovnaný.

Od r. 1923 do r. 1938 byl v Horním Růžodole zvolen vždy český starosta.⁸ Prvním českým starostou byl v tomto roce zvolen Josef Votoček. Ten byl opakovaně zvolen ještě v r. 1927 a 1931. V čele obce stál až do své smrti v r. 1932. Druhý náměstek obecního zastupitelstva Josef Wunsch o něm prohlásil: " Ač vůdce české většiny, byl starosta Votoček objektivním pracovníkem, takže Češi i Němci musíme mu děkovati za vše, co pro obec vykonal. Povýšení na město, stavba školní budovy a četné jiné vykonané úkoly musí býti připsány k jeho zásluhám. Byl to dobrý člověk, měl srdce pro Čechy i pro Němce."⁹

Novým starostou byl zvolen dosavadní první náměstek Josef Kořínek. Šestileté funkční období obecního zastupitelstva skončilo již na podzim 1937, ale bylo prodlouženo až do června 1938. Na den 12. června byly vypsaný volby do obecního zastupitelstva v Horním Růžodole. Vzhledem k napjaté politické situaci se dohodly všechny české strany zastoupené v Horním Růžodole, tedy národní socialisté, sociální demokraté, živnostníci a lidovci, na jednotné české kandidátní listině.

V těchto obecních volbách získala v Horním Růžodole česká kandidátka podle hlasů 20 mandátů, komunisté a německá sociální demokracie po 1 mandátu a SdP 14 mandátů. Za českou kandidátní listinu byl starostou obce zvolen František Vajs a 18 českých zastupitelů města, jmenovitě: A. Bulínová, F. Havlík, J. Hrůša, O. Illový, J. Kořínek, J. Kosek, F. Kysela, J. Langr, Z. Mazáček, F. Mráz, F. Novotný, F. Pašta, F. Pilař, J. Polej, V. Šafařík, J. Šec, J. Tauchman, R. Tauchman.¹⁰ Ve svém funkčním období pobýli však velmi krátce, pouze od června do konce září r. 1938, kdy

starosta společně s 18 českými zastupiteli opustili Horní Růžodol.¹¹

Soužití Čechů a Němců v Horním Růžodole bylo poměrně klidné. Hlavní národnostní spor mezi Čechy a Němci se projevil v souvislosti se zřizováním škol a je označován za "boj o českou školu." Češi se zde už od roku 1893 snažili zřídit českou soukromou školu, ale jejich snahy byly mařeny představiteli obce.¹² Již jsme se zmiňovali o výhrůžkách rodičům českých dětí, že jestliže podpoří tyto snahy, budou německými zaměstnavateli, a těch byla drtivá většina, propuštění z práce, nebo jim bude udělena výpověď z bytu.

Se vzrůstajícím českým osídlením v obci bylo nezbytné zřídit školu pro české děti. C. k. zemská školní rada nařídila v r. 1901 zřídit v Horním Růžodole jednotřídní českou veřejnou obecnou školu. Po úředních peripetiích proběhl první zápis do české školy teprve v r. 1905, celkem se zapsalo 167 dětí. Budova české školy stála na konci dnešní Jeronýmovy ulice. Původně dřevěný pavilon krajně nevyhovoval, proto byla postavena malá zděná budova. Postupně bylo zřízeno 5 tříd obecné školy. Za práva českého školství v Horním Růžodole bojovali především Vojtěch Technik, Josef Kubů, Josef Votoček a další.

Od roku 1909 se růžodolští Češi snažili i o zřízení české měšťanky v obci. To se podařilo až o deset let později v r. 1919. Od r. 1919 byly některé třídy české obecné a měšťanské školy umístěny v budově německé školy (dnes ZŠ U školy). Snaha Čechů o postavení vlastní školní budovy byla korunována úspěchem až v r. 1933, kdy byla slavnostně otevřena budova Masarykovy obecné a měšťanské školy v Komenského ulici, (dnes Gymnázium v Jeronýmově ulici).¹³

Se stálým nárůstem českého živilu a s upevňováním jeho ekonomických pozic, rostlo i národní sebeuvědomění Čechů. Sílily pokusy a snahy o organizování národního života českých menšin a o sdružování se do různých spolků. Prvním takovým krajanským spolkem se stala Česká beseda, založená v r. 1863 v Liberci. Také v Horním Růžodole začaly vznikat české spolky. Ke konci 19. stol. zde působilo 13 různých spolků, z toho 3 byly české. Jako první byla v r. 1888 založená Česká čtenářská zábavní jednota¹⁴, dále to byl Kuřácký klub a Vzdělávací beseda Havlíček. Na vzniku a chodu spolků v Horním Růžodole se významně podíleli aktivní představitelé hornorůžodolské menšiny, jmenovitě Josef Votoček, Vojtěch Technik, Josef Kubů, František Kracík, Josef Bažant a mnozí další.¹⁵

Počet českých spolků se i nadále úspěšně rozrůstal. V r. 1935 působilo v Horním Růžodole již dokonce 26 českých spolků, zájmových i politických organizací : ¹⁶

1. Beseda Havlíček
2. Česká čtenářská podporující jednota
3. Dělnická tělovýchovná jednota (DTJ)
4. Jednota železničních zřízenců
5. Kajetán Tyl - spolek divadelních ochotníků
6. Místní osvětová komise
7. Místní péče o mládež
8. Místní školský výbor
9. Naše hory - vydavatelské družstvo
10. Odbočka československé obce legionářské
11. Odbočka textilního svazu brněnského
12. Odbočka textilního svazu náchodského
13. Odbor Národní jednoty severočeské

14. Odborný spolek československých topičů
15. Odborný spolek dopravních zřízenců
16. Politická organizace československých socialistů
17. Politická organizace československého Sociálního sjednocení
18. Sdružení československé mládeže
19. Sekce politické organizace československé sociální demokracie
20. Spolek bezvěrců "Osvěta"
21. Spolek válečných poškozců a invalidů
22. Sportovní klub Rapid
23. Svazoví skauti
24. Šachový klub
25. Tamburaši
26. TJ Sokol

O soudu těchto spolků a organizací po záboru československého pohraničí, respektive Horního Růžodolu, budeme podrobněji psát ještě v dalších částech této práce.

Do vzniku československé republiky mohli Němci uplatňovat různá diskriminační opatření, neboť měli ve svých rukou vedení obce. Jedním z takových opatření bylo např. nařízení o odstranění české vývěsní tabule v r. 1907, která prý budila pohoršení spoluobčanů.¹⁷ Zaměstnavateli a majiteli domů byli také v převážné většině Němci, čímž bylo obyvatelstvo české národnosti vystavováno nemalému tlaku, zda se hlásit ke svému češství či nikoliv. Po vzniku republiky a rozšíření hlasovacího práva na všechno obyvatelstvo se soupeření mezi oběma národnostmi přeneslo spíše na půdu politických stran a do obecního zastupitelstva.¹⁸

Poměrně klidné a vyrovnané soužití Čechů a Němců začalo být narušováno nástupem Hitlera v Německu v r. 1933 a především s tím souvisejícím stále zesilujícím vlivem Henleinovy Sudetoněmecké

strany - SdP. Do té doby naprosto běžné sousedské vztahy se mnohde začaly zhoršovat a obě národnosti od sebe izolovat. Mezi dětmi se projevovaly neshody, které přerůstaly až v potyčky a někdy i rvačky se stále se zvyšující tendencí. Docházelo ke konfrontacím, veřejnému i ekonomickému nátlaku.

Samozřejmě velmi záleželo na osobnostech a povahách jednotlivců na obou stranách. Situace a nálada ve společnosti dvou národností žijících vedle sebe se napínala jako struna, která na jedné straně nečekaně a na druhé straně často až velmi toužebně očekávaně praskla. Většina Čechů zaskočena touto skutečností se po Mnichovské konferenci rozhodla pohraničí opustit, pokud tak neučilnili již dříve. O tom kdy a jak Češi opouštěli Liberec, respektive Horní Růžodol, pojednává samostatná kapitola 4.3 Dopad Mnichovské dohody na život Čechů v Liberci a okolí.

.....

POZNÁMKY ke kapitole 3.2.2

- ¹ Kniha o Liberci s. 648
- ² V závorkách jsou uvedeny původní názvy ulic za první republiky.
- ³ V tomto ohledu jsou zajímavým pramenem mapy, které jsou v příloze č. 10, 11, 12. Pro srovnání jsou přiloženy mapy Horního Růžodolu ze tří různých časových období. Názvy ulic se v průběhu historie několikrát změnily. Ulice byly přejmenovány podle toho, kdo byl právě u moci. A tak ulice nesly a nesou jména těch, kteří byli v dané době pro svoji společnost v určitém ohledu významní. V příloze č. 9 je přehledně

zaznamenán stav hlavních a významných ulic Horního Růžodolu v době první republiky podle dobové mapy vydané v Liberci r. 1936 a to v prvním sloupci. V druhém sloupci jsou názvy ulic, jak se změnily po obsazení pohraničí v r. 1938, kdy se Liberec a Horní Růžodol staly součástí třetí říše. Pro lepší orientaci jsou ve třetím sloupci uvedeny současné názvy ulic.

4 Restaurace je dnes už bez velkého sálu, který byl zbourán.

5 Kniha o Liberci s. 551 - 552

6   tamtéž

7   tamtéž

8 Představitelé Horního Růžodolu od r. 1850 :

1850 - 1868   Josef Prade

1868 - 1870   Bernard Gärtner

1870 - 1880   Franz Pilz

1880 - 1884   August Richter

1884 - 1886   Wenzel Appelt

1886 - 1896   Josef Pilz

1896 - 1905   Eduard Peukert

1905 - 1911   Anton Pilz

1911 - 1919   Franz Seibt

1919 - 1923   Wilhelm Witt

1923 - 1932   Josef Votoček

1932 - 1938   Josef Kořínek

do 09. 1938   František Veis

1938 - 1939   Rudolf Ermann

Lug S. 415 - 416

9 Kniha o Liberci s. 551 - 552

10 Ještědský obzor č. 24 z 16. června 1938

11 F. Fischer : Gedenkbuch Ober - Rosenthal s. 354

- 12 V této době ještě Češi nebyli v zastupitelstvu města.
- 13 více viz K. Vomáčková : Boj o českou školu.
- 14 Pamětní kniha města Horní Růžodol s. 34
Česká čtenářská zábavní jednota byla v r. 1890 přejmenovaná
na Českou čtenářskou podporující jednotu.
- 15 Pamětní kniha města Horní Růžodol s. 34
- 16 Seznam byl vytvořen na základě zpráv IMS, STOA, AML
karton č. 6
Blíže i když někdy kusé informace je možné nalézt v Pamětní
knize města Horní Růžodol.
- 17 Kniha o Liberci s. 551
- 18 tamtéž

4. ROK 1938 A DOPAD MNICHOVSKÉ DOHODY NA ŽIVOT ČECHŮ

4.1 CESTA K MNICHOVU

Sudetští Němci nebyli s to akceptovat pozici menšiny ve státě České většiny. Jejich odmítavé postoje přerostly v dlouhodobý neplodný negativismus, který na české straně vyvolal trvalou nedůvěru a obavu, že jakékoliv vyhovění německým menšinovým samosprávným a jiným kolektivním požadavkům povede k separatistickým snahám.¹

Neblahé důsledky hospodářské krize velmi přispěly k posílení pozic extrémních politických stran a jejich radikalizaci. 30. ledna 1933 jmenoval německý prezident P. Hindenburg A. Hitlera říšským kancléřem a vývoj v Německu byl jednoznačně zpečetěn nastolením diktatury.²

V Československu byla v říjnu 1933 zakázána činnost DNSAP a DNP, ale sudetoněmecký nacionalismus si již koncem roku 1933 vytvořil novou organizaci Sudetendeutsche Heimatfront (SHF), k jejímuž založení vyzval ašský učitel tělocviku Konrad Henlein. Jeho zástupcem se stal knihkupec K. H. Frank.³ SHF se před volbami v r. 1935 přejmenovala na Sudetendeutsche Partei (SdP) a v parlamentních volbách v květnu 1935 se projevila její síla. SdP získala celostátně 67.2 % hlasů od německých voličů, celkově to znamenalo 15 % hlasů, které této straně vynesly 44 mandátů.⁴ Henleinovo hnutí získávalo stále větší počet příznivců. Až do počátku roku 1937 pokrytecky prohlašovalo, že jeho organizace stojí za ideami společného státu a distancuje se od hitlerovského fašismu.⁵ Henleinovo štvání a mnohdy až agresivní agitace rozvracela německé aktivistické strany a své sebevědomí získávalo

hnutí především vědomím podpory ze strany hitlerovského Německa.

Převratnou událostí, která se snažila o urovnání poměrů v pohraničí, byla návštěva prezidenta republiky E. Beneše v Liberci dne 19. srpna 1936. Vystoupení E. Beneše v Liberci (svůj projev pronesl v němčině) bylo součástí usilovných snah jeho a československé vlády přesvědčit německé obyvatelstvo, že se vážně zabývají národnostními i sociálními otázkami. E. Beneš zdůraznil, že ČSR je zemí, kde žádná národnost není existenčně ani kulturně ohrožena, a že tedy probíhající národnostní boj není bojem existenčním, nýbrž jen zápasem o politickou moc.⁶

Na základě tohoto projevu a návrhu aktivistických stran bylo v únoru 1937 přijato, a vládou v prosinci 1937 potvrzeno, vládní usnesení o menšinové politice. Toto tzv. národnostní urovnání mělo přinést oživení hospodářského života v pohraničních oblastech po letech krize. Podle národnostního klíče měla být upravena struktura správního aparátu.⁷ Hlavním nedostatkem této snahy o řešení národnostní otázky bylo, že přišla pozdě. Pozice henleinovců už byly velmi silné. Rychle se vyvíjející události v r. 1938 české strany a němečtí aktivisté už nemohli zvrátit.

Přestože se částečně podařilo oživit hospodářství v pohraničí (v Liberci v r. 1938 klesla i nezaměstnanost) zůstávala hospodářská situace i nadále obtížná a stále na různých libereckých shromážděních zaznívaly požadavky na zlepšení sociálních podmínek.

Prvním protičeským plánem Hitlera byl tzv. Schulung, projednáváný již v roce 1935 v Berlíně. Jeho záměrem byl útok na Československo. Tento plán byl propracováván, až získal podobu plánovaného útoku tzv. Fall Grün - plán Zelený, zveřejněný ve směrnici pro jednotnou přípravu na válku z 24. června 1937.⁸

V říjnu 1937 se konal sjezd SdP v Teplicích, kde se projevil poprvé veřejně soustředěný tlak vůči československé vládě. Řetězce nepokojů vyvrcholily srážkou s policií v Teplicích. Henlein věřil, že se demonstrace rozšíří i do dalších měst a vyvrcholí pučem, to se však nestalo.⁹

V listopadu 1937 se Henlein jménem SdP ve svém dopise Hitlerovi prohlásil za bezvýhradný nástroj nacionálně socialistické politiky. Tím se sudetoněmecké hnutí pod vedením Henleina (podněcováno z Berlína) stalo tzv. pátou kolonou třetí říše v Československu.¹⁰

Vzhledem k rostoucímu nebezpečí sílící SdP si všechny české politické směry v Liberci uvědomily vážnost doby a v r. 1938 vytvořily okresní výbor státotvorných stran, v němž se spojily občanské strany lidová, republikánská, živnostenská i Národní sjednocení se socialistickým proudem, zastoupeným sociálními demokraty a národními socialisty.¹¹ Dne 2. února 1938 se sešel tento okresní výbor v Liberci a jednomyslně se shodl na rezoluci, ve které požadoval účinnější podporu českého živlu v pohraničí vládními a politickými kruhy a českou veřejností z vnitrozemí.¹² Tuto rezoluci odeslali představitelé výboru premiérovi, předsedovi parlamentu a dalším představitelům české politiky. Nutno říci, že takovéto rezoluce nebyly ojedinělé. Noviny stále přinášely zprávy a prohlášení různých politických stran, spolků, ale i jednotlivců, ve kterých žádali, aby česká veřejnost ve vnitrozemí podpořila tzv. hraničáře.

Aby hraničáři dokázali, že si jsou plně vědomi vážnosti doby (stále se zvyšujícího ohrožení a nebezpečí pro ČSR), která nastala po anšlusu Rakouska (13. března 1938), zorganizovala Československá obec legionářská a Obec přátel československých

legionářů v Liberci dne 28. března 1938 velké shromáždění v Národním domě v Liberci. Shromáždění bylo tak velké, že se několik set lidí muselo z kapacitních důvodů přemístit do restaurace U Votoček v Horním Růžodole.¹³ Také z tohoto setkání vzešel dopis vyjadřující podporu prezidentu Benešovi a československé vládě.

Mezinárodně politické postavení Československa se dále komplikovalo. V politických a diplomatických kruzích Evropy se začalo vážně hovořit o československé krizi. Zprávy o ČSR se dostávaly na první strany světového tisku. Československo stálo před nebezpečím německé agresivity propojené se sudetoněmeckými obstrukcemi. Garanti dosavadní samostatnosti ČSR, Francie a Velká Británie, se začaly postupně vzdávat svých závazků. 28. března 1938 oznámil Hitler Henleinovi a Frankovi : "...že má v úmyslu v krátké době vyřešit československý problém. Nemůže již trpět, aby Němci byli utlačováni..." Smyslem Henleinovy politiky bylo klást československé vládě nepřijatelné podmínky.¹⁴

Ve dnech 23. a 24. dubna 1938 se v Karlových Varech konal sjezd SdP, na kterém Henlein odmítl všechny dosavadní návrhy československé vlády na řešení vztahů k německé menšině a formuloval nový program své strany v osmi požadavcích. Mj. požadoval "úplnou svobodu přiznání se k německé národnosti a k německému světovému názoru", což prakticky znamenalo úplnou svobodu pro nacismus.¹⁵ Požadavky byly formulovány velmi obecně, se záměrem měnit je podle vývoje situace. Splnění požadavků by republiku přivodilo postupnou likvidaci demokratického politického systému.

30. května 1938 podepsal Hitler novou směrnicí k Fall Grün : "Je mým nezměnitelným rozhodnutím zničit v blízké budoucnosti

Útoků sudetských Němců nebyli ušetřeni ani samotní Němci. Příkladem je liberecký starosta Carl Kostka (starostou byl od r. 1929, byl členem německé demokratické svobodomyšlné strany). C. Kostka byl obviňován z počestování města. Pod tlakem henleinovských urážek se v březnu 1938 zhroutil a 8. července 1938 zemřel. V jeho funkci ho do voleb zastoupil první náměstek Anton Richter.¹⁷ Richter se společně s celým politickým klubem křesťanských sociálů (po odchodu starosty Kostky na zdravotní dovolenou) přidal k SdP, čímž se značně posílily pozice henleinců. Již 27. dubna 1938 oznámil radní Hiebel, že všech 9 členů, kteří byli zvoleni za německé měšťanské strany, přestoupilo k SdP.¹⁸

Velká pozornost byla věnována přípravám na obecní volby, které probíhaly ve dnech 22. a 29. května a 12. června 1938. Československé státoporné strany vytvořily jednotnou kandidátku. Henleinců těchto příprav využili k útočné kampani a propagandě své strany. Domy příznivců SdP byly vyzdobeny henleinovskými symboly, jejich sebevědomí bylo utužováno již otevřenou podporou a silou nacistického Německa. Byly zde oprávněné obavy z možného vojenského střetnutí.

Po obdržení zpráv o pohybu německého vojska k hranicím ČSR, vyhlásila československá vláda 20. května 1938 mobilizaci jednoho ročníku záložníků armády. To, že československé jednotky obsadily důležitá místa ve městě i okolí Liberce a pohraniční pevnůstky, napjaté předvolební ovzduší podstatně uklidnilo. Téměř všichni respondenti se shodují, že právě ve dnech kolem obecních voleb docházelo k největším střetům mezi Čechy a Němci.¹⁹

V Liberci se obecní volby konaly dne 12. června 1938.

Následující přehled ukazuje výsledky hlasování v Liberci:²⁰

tabulka č. 1

celkový počet voličů	27.736	
počet odevzdaných hlasů	25.670	
počet platných hlasů	25.559	
československá kandidátka	3.788	tj. 14.82 %
německá sociální demokracie	1.106	tj. 4.33 %
komunisté	899	tj. 3.52 %
Sudetoněmecká strana	19.766	tj. 77.33 %

K volbám se nedostavilo 2.066 voličů, 111 hlasů bylo označeno za neplatné. Volební účast byla tedy velická, volilo a za platné bylo uznáno celkem 92 % hlasů. Československá společná kandidátka získala v Liberci 14.82 % hlasů, což jí zajistilo 6 mandátů v obecním zastupitelstvu, kam byli jmenovitě zvoleni : O. Čížek, L. Drbohlav, J. Kögler, F. Mizera, J. Šimůnek, J. Veverka. SdP získala 77.33 % hlasů, což jí vyneslo celkem 33 mandátů v obecním zastupitelstvu.²¹ V městské radě obsadili henleinovci 8 míst. Za české strany v ní zasedli sociální demokrat Dr. Josef Veverka a zastupitel Národního sjednocení Otakar Čížek.²²

Jediným místem, kde henleinovci na Liberecku nezvítězili, byl Horní Růžodol. Tam vypadal poměr sil následovně : ²³

tabulka č. 2

politická strana	počet hlasů	mandátů
československá kandidátka	2.518	20
německá sociální demokracie	110	1
komunisté	200	1
Sudetoněmecká strana	1.802	14

Horní Růžodol byl tedy jedinou obcí v celém libereckém okrese, která měla nejenom českou správu a českou většinu v osídlení, ale i demokratické vedení vůbec.

Dramatická byla také volba libereckého starosty, která se konala 8. července 1938. Zvolen byl Eduard Rohn. Proti jeho volbě podalo 126 českých voličů protest, protože Rohn neovládal státní jazyk, což u města se zvláštním statutem (jako byl Liberec) bylo podmínkou.²⁴ Henleinovci na tuto stížnost reagovali zveřejněním jmen některých Čechů z těch, kteří stížnost podali a především ostrou mediální kritikou v nacistických novinách Die Zeit.²⁵

Porovnáme-li výsledky obecních voleb z r. 1938 s posledními obecními volbami v r. 1929 zjistíme, že počet českých voličů během těchto deseti let vzrostl o 1.006 hlasů. To nám dokazuje poměrně úspěšný nárůst českého živlu v Liberci.²⁶

Léto 1938 bylo prodchnuto útočnou aktivitou henleinců. Např. policejní ředitelství v Liberci bylo nuceno vydat vyhlášku o tom, že teror zaměstnavatelů bude přísně stíhán. Podrobně se o tom zmiňuje Ještědský obzor ze dne 25. srpna 1938 : "V poslední době jsou přednášeny četné stížnosti, že zaměstnavatelé zneužívají hospodářské závislosti svých zaměstnanců a nutí je, aby změnili svou národnost, vstupovali do některých určitých politických stran či posílali své děti do škol s určitým vyučovacím jazykem, popřípadě trpí, aby takovýto útisk proti zaměstnancům s jejich vědomím a souhlasem prováděli jejich úředníci a zaměstnanci proti zaměstnancům jim podřízeným. Zaměstnanci v důvodné obavě před ztrátou existence jsou proti tomuto organizovanému a zvenčí účinně podporovanému útisku bezmocní a podléhají mu."²⁷ Dokonce si henleincové pořizovali seznamy nepřátel říše z řad legionářů, sokolů, členů NJS, sociálních demokratů, komunistů a dalších, se

kterými se chtěli po převzetí moci vypořádat.

Na druhé straně se čeští obyvatelé připravovali k obraně republiky. Od počátku r. 1938 byla zavedena povinná branná výchova, kterou zajišťovaly především Sokol a DTJ, ale i další organizace jako Československý červený kříž, Branný sbor československých motoristů aj. Na pomoc republice se stavěly i německé organizace Republikanische Wehr, ozbrojená složka německé sociální demokracie a další. Záštitou ozbrojených organizací se staly jednotky SOS (Stráže obrany státu), tvořené z pohraničních celníků, četníků, dobrovolníků převážně české národnosti doplňované vojáky. Jednotky SOS byly podřízené armádnímu velení.²⁸

O tom, že se obyvatelstvo připravovalo na válku svědčí i to, že se aktivizoval systém CPO (Civilní protiletectká obrana). Např. Okresní věstník pro politický okres Liberec z 8. srpna 1938 obsahuje sdělení o udělení koncesí na prodej plynových masek.²⁹

Jednou z nejvýznamnějších antifašistických akcí bylo nadregionální setkání na Dnech lidové kultury, konaných 25. a 26. června 1938 v Liberci. Význam tohoto shromáždění, kterého se účastnilo asi 20.000 lidí, tkvěl hlavně v posílení demokratických složek obyvatelstva ČSR.³⁰

Nesporným úspěchem německé diplomacie bylo zprostředkování zahraniční mise v čele s lordem W. Runcimanem, který přijel 3. srpna 1938 do Prahy jako vyšetřovatel a prostředník. Všichni v ČSR očekávali, že bude nejdříve vyšetřovat než začne zprostředkovat, ale jeho mise "zalezla do ulity a nechtěla z ní ven. Skořápka byla silnější než krunýř želvy."³¹

Jestliže prvním jevem, který vyvolal otevřenou československou krizi bylo připojení Rakouska k Německé říši, pak druhou takovou událostí byl bezesporu Hitlerův projev 12. září

1938 na norimberském sjezdu NSDAP. Hitler ve svém projevu ostře napadl Československo. Obvinil ho z potlačování národnostních práv a příslibil, že zajistí připojení pohraničních oblastí k říši.³² Již den před tímto projevem proběhla v Liberci demonstrace asi s jednotisticovou účastí henleinovců, kteří páchali různé výtržnosti ve městě. Československá policie postupovala podle vládního nařízení velice opatrně a mírně.³³

Po Hitlerově projevu nastaly bouřlivé scény v řadě měst československého pohraničí. Plánované demonstrace přerůstaly v ozbrojené konflikty s československou policií a četnictvem. K potlačení vzpoury povolala Praha 12.000 příslušníků SOS, 40.000 vojáků obsadilo hraniční opevnění a 13. září vyhlásila vláda stanné právo, které během 14. a 15. září bylo rozšířeno prakticky na celé Sudety. Předpokládaný úspěch puče (totální rozvrat státní moci a správy, ovládnutí celého pohraničí) se neuskutečnil.³⁴

Na den 15. září vyhlásily SdP se Svazem průmyslníků v Liberci generální stávkou. Toho dne ve 14 hodin byla zastavena místní doprava, ve městě se začaly srocovat davy lidí. V 15 hodin bylo v Liberci vyhlášeno stanné právo, které bylo rozšířeno na celý okres, tím se stávka henleinovců zhroutila. Tento zákrok české strany vyvolal u členů SdP nejistotu a funkcionáři SdP začali z Liberce utíkat.³⁵ Prezidentská kancelář byla zaplavována rezolucemi a různými telegramy občanů Liberecka a dalších, kteří požadovali energický zákrok vůči SdP. Dne 16. září byla SdP postavena mimo zákon.³⁶

15. září se sešel Chamberlain s Hitlerem v Berchtesgadenu, aby jednali o sudetské otázce. Hitler požadoval odstoupení československého pohraničí Německu a Chamberlain vyjádřil ochotu uspokojit Hitlerovy požadavky.³⁷ Za těchto okolností skončila

Runcimanova mise svoji činnost v ČSR a 16. září odjela. Den na to podal Runciman na schůzi britské vlády zprávu o své československé misi, která vyzněla pro připojení československého pohraničí k Německé říši.³⁸

17. září 1938 vyhlásil Henlein oficiální boj proti ČSR. SdP měla dokonce i vlastní ozbrojenou složku o 10.000 až 15.000 příslušníků tzv. Sudetendeutsches Freikorps (SF). Útočili na československé úřady, četnické strážnice i celnice. Do 1. října měl SF na svědomí 300 záškodnických akcí a přepadů, 110 lidských životů a 50 těžce raněných.³⁹

Postupně se na jedné straně šířila atmosféra obav, nejistot, mnohdy i otevřeného nebezpečí. Tyto obavy a nejistota vedly k tomu, že si lidé začali tvořit zásoby pro případ mimořádných poměrů.⁴⁰ Současně byli obyvatelé věrní ČSR pevně odhodláni bránit svůj stát a věřili v jeho sílu. Na druhé straně rostlo sebevědomí sudetských Němců. Příznakem neklidné situace v pohraničí byla emigrace z těchto oblastí již před Mnichovem. Jednalo se o občany, kteří byli z politických či existenčních důvodů nuceni opustit pohraničí. Odcházeli také ti, kteří měli obavy z dalšího soužití s Němci v pohraničí.

O tom, že se množily případy přesídlení firem českých a židovských podnikatelů do vnitrozemí se zmiňuje úvodník Ještědského obzoru již 8. září 1938. Autor článku označuje tento útěk za neomluvitelný. Obává se o další osud pohraničí, když ho opustí Češi a demokratičtí Němci. Současně si uvědomuje, že stěhování není ještě zdaleka u konce. Věří však naivně, že se poměry zlepší, a že nebude sebemenší důvod ke stěhování.⁴¹ I když byli čeští obyvatelé okolnostmi donuceni své domovy v pohraničí opustit, ve velké většině stále věřili, že je to pouze na

přechodnou dobu, než se situace uklidní a vyjasní. Doufali, že se budou moci brzy vrátit zpět a dál žít vedle Němců jako dříve.

Situace na hranicích byla neklidná. Jedním z mnoha incidentů bylo přepadení habartické celnice 21. září 1938.⁴² Dne 22. září byla Hodžova vláda nucena odstoupit, nastoupila vláda generála Syrového. Ta se po godesberském jednání Hitlera s Chamberlainem rozhodla pro všeobecnou mobilizaci. Mobilizace vyhlášená z pátku 23. září na sobotu 24. září byla přijata u obyvatel věrných ČSR s všeobecným nadšením a proběhla nečekaně rychle. Hlavním heslem bylo "Nedáme se, ubráníme se!" 24. září nařídila vláda Syrového ostrahu hranic. Dne 27. září bylo vydáno vládní nařízení o povinnosti poskytnout koně a vozidla pro armádní potřeby. Na Libercku byla hlídána především železniční trať mezi Karlovem a Kryštofovým Údolím, kde bylo třeba střežit hlavně mosty a tunely.⁴³ Tato nevídaná odhodlanost bránit republiku byla zmařena výsledkem jednání mnichovské konference.

Schůzka čtyř evropských velmocí reprezentovaných A. Hitlerem, N. Chamberlainem, E. Daladierem a B. Mussolinim, byla svolána na 29. září 1938 do Mnichova. Čeští zástupci (ministr zahraničí H. Masařík a čs. vyslanec v Berlíně V. Mastný) byli s textem dohody pouze dodatečně seznámeni. Dokument obsahoval 8 bodů :

1. Vyklizování začne 1. 10. 1938

2. Musí být dokončeno 10. 10. 1938 bez následků na ponechaném majetku.

3. Podmínky vyklizení určí výbor složený ze zástupců velmocí a ČSR.

4. Obsazování bude postupovat ve 4 etapách.

5. V územích sporných se pod patronací Výboru provede lidové hlasování.

6. Konečné vymezení hranic provede Výbor.
7. Zavede se občanské právo.
8. Čs. vláda propustí do čtyřech týdnů sudetské Němce, kteří si to přejí z policejních a vojenských složek a propustí všechny sudetské Němce, uvězněné za politické trestné činy.⁴⁴

Dne 30. září 1938 se československá vláda s prezidentem Benešem (po nelehkých úvahách a přes mohutné nátlaky generálů, abychom se německé síle vojensky postavili) rozhodla přijmout závazek vydat do 10. října 1938 pohraniční území tzv. Sudety.⁴⁵

POZNÁMKY ke kapitole 4.1

- ¹ Valenta, J. : Rozchod Němců s Čechy v českých zemích v r. 1918. in : Češi a Němci. Historická tabu. s. 54 - 61
- ² Kural, V. : Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě 1918 - 1938. 1. vyd. Praha, ÚMV 1993, 272 s. (dále jen Kural I.) s. 109 - 110
- Kvaček, R. : Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 - 1937. 1. vyd. Praha, Svoboda 1966, 450 s. (dále jen Kvaček II.) s. 19 - 22
- ³ Seibt, F. : Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. 1. vyd. Praha, Academia 1996, 464 s. (dále jen Seibt) s. 302

F. Seibt píše, že DNSAP se zrušila sama o den dříve, než vyšel oficiální zákaz, který platil pro DNP.

srv. Kniha o Liberci s. 345

DNP - Německá nacionální strana s výrazně protičeským

zaměřením založená v provincii 1919 v Liberci. Hlavní představitelé např. R. Lodgmann von Auen, E. Rohn (později starosta Liberce). V r. 1933 jí byla zastavena činnost, většina členů DNP přešla do SHF. V r. 1935 zákaz DNP odvolán, ale strana se neobnovila.

DNSAP - Německá nacionálně socialistická strana od svého založení v listopadu 1919 byla nejútočnější politickou stranou. Byla to sestreská organizace Hitlerovy NSDAP. Hlavní představitelé R. Jung, H. Krebs. V r. 1933 dokonce budovala ordnerské oddíly, což bylo také jedním z důvodů, proč jí byla činnost zakázána a DNSAP rozpuštěna. Její zástupci museli opustit městské zastupitelstvo, většina členů přestoupila do nově vytvořené SHF

Kniha o Liberci s. 282 - 284

4 Kniha o Liberci s. 347

Biman, S. - Malíř, J. : Kariéra učitele tělocviku. 1. vyd. Ústí n. L., Severočeské nakl. 1976, 260 s. (dále jen Biman II.) s. 122

5 Olivová, V. : Československé dějiny 1919 - 1939, 1. vyd. Praha Karolinum 1992, 401 s. (dále jen Olivová), s. 222

6 Kniha o Liberci s. 349

7 tamtéž s. 349 - 350

8 Gebhart, J. : Rok zkoušek a zklamání 1938 - 1939. 1. vyd. Praha SPN 1990, 50 s. (dále jen Gebhart) s. 1

9 Biman, S. - Cílek, R. : Partie hnědých pěšáků. 1. vyd. Ústí n. L., Severočeské nakl. 1976, 260 s. (dále jen Biman) s. 11

10 Kvaček II. s. 392 - 393

Seibt s. 306

Pátá kolona v severních Čechách. Fakta, dokumenty. 1. vyd.

- 11 Kniha o Liberci s. 350
- 12 Přesné znění rezoluce otiskly např. Naše hory 4. 2. 1938
- 13 Ještědský obzor z 31. 3. 1938
- 14 Kural I. s. 171
- 15 Kvaček, R. - Chalupa, A. - Hezduk, M. : [✓]Československý rok 1938. 1. vyd. Praha, Panorama 1988, 301 s. (dále jen Kvaček I.) s. 62
- 16 Gebhart s. 5 - 6
Kvaček II. s. 425
- 17 Kniha o Liberci s. 351 - 352
Liberecká radnice. kol. autorů, 1. vyd. Liberec, Dialog 1993, 108 s., s. 85
- 18 Kniha o Liberci s. 352
- 19 Pro ilustraci těchto sporů viz výpovědi jednotlivých respondentů
- 20 Ještědský obzor z 16. 6. 1938
- 21 tamtéž
- 22 Kniha o Liberci s. 354
- 23 Ještědský obzor z 16. 6. 1938
- 24 Liberec byl od r. 1923 do r. 1938 dle zmocňovacího zákona městem se zvláštním statutem. Dle nařízení z února 1926 museli starosta i jeho zástupci ve městě se zvláštním statutem zcela ovládat státní jazyk.
Kniha o Liberci s. 281
kural I. s. 96
- 25 Ještědský obzor z 21. 7. 1938
- 26 Hlasy od Ještěda z 15. 7. 1938
Autor článku J. Kögler poukazuje na růst české menšiny na

Liberecku. Dále se zmiňuje o velké drahotě v pohraničí, která způsobuje značný odliv obyvatel z pohraničí. J. Kögler navrhuje zavedení mimořádného příplatku pro státní zaměstnance v pohraničí, který by motivoval Čechy z vnitrozemí, aby posílili řady hraničářů.

- 27 Ještědský obzor z 25. 8. 1938
- 28 Kniha o Liberci s. 351, 355
- 29 Okresní věstník pro politický okres Liberec z 8. 8. 1939
- 30 Kniha o Liberci s. 355 -356
- 31 Morell, S. : Viděl jsem ukřižování. 2. vyd. Brno, Jota 1995, 186 s., s. 61
- 32 Kvaček I. s. 178
- 33 Kniha o Liberci s. 356
- 34 Biman I. s. 67
Gebhart s. 14
- 35 Kniha o Liberci s. 355 - 356
- 36   tamtéž   s. 358
- 37 Komu sluší omluva. Češi a sudetští Němci. Dokumenty, fakta, svědectví. 1. vyd. Praha, Erika 1992, 227 s. (dále jen Omluva), s. 24 - 25
- 38 Omluva s. 25
- 39 Biman I. s. 66
Seibt s. 316
- 40 Ještědský obzor z 15. 9. 1938
- 41   tamtéž   8. 9. 1938
- 42 viz respondent Cihlář
- 43 Kniha o Liberci s. 359
Respondenti Absolon, Toman
- 44 Veselý, Z. : Dějiny českého státu v dokumentech. 1. vyd.

Praha, Victoria publishing 1994, s. 361 - 362

Tomášek, D. : Deník druhé republiky. 1. vyd. Praha, Naše vojsko 1988, 248 s. (dále jen Tomášek) s. 19 - 20

45 Kvaček I. s. 226 - 228

4.2 DŮSLEDKY MNICHOVA

V důsledku Mnichovské dohody a Vídeňské arbitráže (2. listopadu 1938 - odstoupení jižního Slovenska a Podkarpatské Rusi Maďarsku) ztratila ČSR z celkového rozsahu 140.508 km² 30 % své rozlohy, tj. 41.596 km² a z celkového počtu obyvatel 14,730.000 (podle stavu posledního sčítání v r. 1930) bylo na okupovaném území 4,879.000 tj. 33 % obyvatel, z nichž 74 % patřilo do oblastí postoupených Německu, 21 % Maďarsku a 5 % Polsku.¹

Nová hranice neměla v rozhodující části žádný historický podklad, nikdy v takovéto podobě neexistovala a nebyla stanovena ani podle žádných geografických principů. Hranice přetřela všechny dosavadní ekonomické, obchodní, dopravní, správní i vojenské vazby a podstatně zhoršila nerovnoměrnost v hospodářské struktuře českých zemí. Tato hranice zůstala platná i po 15. březnu 1939, tedy po vytvoření Protektorátu Čechy a Morava.²

Po roce 1933 směřovali do ČSR mnozí emigranti z Německa. Od nás směřovali většinou dále do západní Evropy, Ameriky či jinam. Příliv přestěhovalců z československého pohraničí do vnitrozemí začal již po částečné mobilizaci v květnu 1938. Migrace zvláště zesílila v září 1938 po Hitlerově projevu v Norimberku. Němci směřovali do Německa, Češi, Židé a demokratičtí Němci do československého vnitrozemí. Ti, kdo ještě váhali, zda opustit pohraničí či nikoliv, se většinou jednoznačně rozhodli po mnichovském diktátu. Železniční správa zařazovala i mimořádná vlaková spojení, aby napomohla stěhování.³

Hraničáři se většinou obraceli na své příbuzné a známé ve vnitrozemí, ale bylo i mnoho lidí, kteří nevěděli, kde skončí. Někteří se usídlili dokonce v železničních vagónech, ve kterých

přijeli. K 1. listopadu 1938 bylo uprchlíky nouzově obydleno téměř 6.000 vagónů.⁴

O uprchlíky se staraly okresní a obecní úřady, dobročinné sociální a zdravotní organizace jako České srdce, Československý červený kříž, Okresní péče o mládež a další spolky i jednotlivci.⁵ Složitost a hlavně naléhavost tohoto problému si vyžádala sjednocení péče o přestěhovalce. Řízením emigračních pohybů byl pověřen Ústav pro péči o přestěhovalce (původně pro uprchlíky, dále jen Ústav). Ještě než vznikl Ústav, zastával jeho činnost Výbor pro pomoc přestěhovalcům, toto volné sdružení se ustavilo již 28. září 1938.⁶

Ústav byl zřízen dne 11. listopadu 1938 při ministerstvu sociální a zdravotní správy na základě vládního nařízení č. 292 Sb.⁷ Vedle ředitelství měl Ústav čtyři odbory : Sociálně zdravotní, usidlovací (hospodářský), vystěhovalecký, finanční. Uprchlíkem byl dle jednacího řádu ten, kdo

- a) není československým státním občanem a bydlí nebo se přestěhuje odkudkoliv na území země České nebo Moravskoslezské proto, že se cítil ohrožen hospodářským nebo politickým útlakem ve svém domovském státě.
- b) opustil po 20. květnu 1938 nebo opustí území, postoupená Německu, Polsku nebo Maďarsku a měl v den 20. května 1938 československou státní příslušnost, ať již příslušel domovským právem do území postoupeného nebo nynějšího československého státu.⁸

Do evidence uprchlíků nebyli mj. započítáni státní zaměstnanci, kteří i po opuštění připojených území měli zajištěn služební příjem.⁹

Počty přestěhovalců se u jednotlivých autorů liší, záleží

hlavně na tom, jaké časové období je bráno v úvahu. Následující přehled nám přináší srovnání :¹⁰

tabulka č. 3

autor	časové období	počet přestěhovalců
Bartoš	9/1938 - poč. r. 1939	122.000 Čechů
Bohmann	podzim 1938	373.000 Čechů
Heumos	neuvedeno	140.000 Čechů
Kural	neuvedeno	160.000 Čechů
Slapnicka	podzim 1938	400.000 Čechů

Nejpřesnější údaje udává Šíma :¹¹

tabulka č. 4

datum	počet přestěhovalců (nejen Češi)
27. 9. 1938	24.359
1. 10. 1938	28.137
15. 10. 1938	27.519
1. 11. 1938	82.009
1. 12. 1938	145.903
1. 1. 1939	150.882
1. 2. 1939	162.947
1. 3. 1939	149.254
1. 4. 1939	155.702
1. 5. 1939	171.860
1. 6. 1939	178.871
1. 7. 1939	193.097
1. 8. 1939	192.756
1. 9. 1939	193.277

Tento přesný přehled o početním stavu uprchlíků byl umožněn díky

zavedení povinného policejního hlášení přestěhovalců od 13. října 1938.¹² Z přehledu je patrné, že největší a nejpříkřejší vzrůst migrační vlny nastal v říjnu a listopadu 1938. Počátkem r. 1939 se stav již poměrně ustálil a dokonce i snížil. V této době se totiž množily případy vystěhování do ciziny a někteří uprchlíci se pod dojmem zažehnutého nebezpečí vraceli do svých domovů v pohraničí. Rok po rozhodnutí v Mnichově příliv přestěhovalců prakticky ustal.¹³ Československé pohraničí opustilo přibližně 200.000 osob. Naprostou většinu tvořili Češi 177.500, dále Židé 20.000 a 13.500 Němců.¹⁴ Šíma stanovuje čtyři důvody, proč lidé opouštěli pohraničí. Nejrozšířenějším důvodem byly obavy ať už z politických, hospodářských či kulturních těžkostí. Dále pak skutečné potíže hospodářské, politické, kulturní (pořadí dle početního zastoupení).¹⁵

Lidé z pohraničí směřovali nejdříve do oblastí blízko nových hranic a pak do Prahy a Brna. Aby se zabránilo hromadění obyvatel v nových pohraničních oblastech, zakázal český zemský prezident usazovat se v těchto místech pod pokutou 10.000 K nebo jednoho měsíce vězení.¹⁶ Více než polovina přestěhovalců potřebovala po svém přesunu sociálně charitativní pomoc. Celkem bylo k dispozici 285 hromadných ubytoven v Čechách a na Moravě. Jednalo se o adaptované bývalé zámky, průmyslové objekty, ozdravovny, vojenské objekty, tělocvičny a hostinské sály.¹⁷ Tato pomoc uprchlíkům neměla být trvalá, byla zde snaha zařadit přestěhovalce mezi ostatní obyvatele. Nejvíce uprchlíků využilo pomoc státu na podzim 1938, celkem 13.763 osob. Během r. 1939 se tento počet výrazně snížil a na konci roku 1939 bylo v hromadných ubytovnách už jen 459 osob.¹⁸ Finanční náklady na péči o přestěhovalce byly uhrazovány z veřejných prostředků, které činily přes 250 mil. K,

přispěly i soukromé sbírky a dary obnosem kolem 90 mil K. Ztráty, které vznikly přestěhovalcům a československé veřejnosti přesídlením jsou odhadovány na 3 mld 140 mil K.¹⁹

Hodnota majetku, který uprchlíci zanechali v pohraničí, byla stanovena na 2 903 mil K, z čehož 1 831 mil K patřilo Čechům, 93 K mil Němcům a 979 mil K ostatním národnostem, převážně Židům.²⁰

Nejvyšší počet přestěhovalců tvořili svobodní muži, pak svobodné ženy a následovaly rodiny s jedním nebo dvěma dětmi.²¹ Tento postup je pochopitelný vzhledem k větší mobilitě a přizpůsobivosti jednotlivců. Nejvyšší podíl přestěhovalců z hlediska povolání tvořili dělníci - asi 36.3 % tj. 48 240 osob, dále soukromníci 16.9 % tj. 22.519 osob, živnostníci 13.9 % tj. 18.446 osob, soukromí zaměstnanci 13.7 % tj. 18.174 osob, veřejní zaměstnanci 7.3 % tj. 9.710, svobodná povolání 7 % tj. 9.329, učitelé tvořili 2.4 % tj. 3.187 osob a rolníci 2.3 % tj. 3.085 osob.²² Z toho můžeme usoudit, že osoby závislé na vlastní práci vykazují celkově vyšší pohyblivost než osoby vázané na hmotné vlastnictví. Celkově byla tedy migrace větší v průmyslovějších oblastech a menší v zemědělských, kde byli lidé existenčně závislí na půdě. Velký problém nastal s obživou přestěhovalců, mnozí z nich museli úplně změnit svou profesi, míst byl nedostatek.²³ Nejsnadnější asimilace byla pochopitelně pro ty, kteří měli v novém prostředí příbuzné.

Podívejme se ještě na postavení těch, kteří v pohraničí zůstali. První zásadou uplatňovanou v československém pohraničí bylo, že tzv. sudetské země jsou nedílnou součástí Německé říše. V okupovaném pohraničí byl zaveden nacistický mocenský, politický, právní i správní systém dle říšského vzoru a rozhodující úlohu měla NSDAP se svými jednotlivými složkami.²⁴ Dne 30. října 1938

vydal Hitler nařízení o vytvoření župy Sudety. Župním vedoucím byl jmenován K. Henlein. Sudetská župa zaujímala 22.600 km² tj. 78 % z celkového zabraného území a byla rozdělena na tři vládní obvody (Ústí n. L., Cheb, Opava) v čele s vládními prezidenty. Ostatní okupované části pohraničí nezískaly vlastní územní správu vyššího stupně. Hlučínsko bylo připojeno přímo k Německu a to k Hornímu Slezsku, jižní a jihozápadní části k Dolnímu Bavorsku a rakouským župám Horní a Dolní Dunaj. Po porážce Polska bylo připojeno k Německu i Těšínsko.²⁵

Na postoupeném území zůstalo podle Bartoše asi 600.000 obyvatel české národnosti.²⁶ Nacistické statistiky vykazovaly ale počty výrazně nižší, dokonce pro r. 1939 pouze 287.939 Čechů v župě Sudety.²⁷ Početní stav Čechů v Sudetech podle sčítání obyvatel 17. května 1939 byl 319.000 osob, tj. asi 9.3 % celkového počtu obyvatel.²⁸

Nejvíce Čechů zůstalo v okresech Bílovec, v r. 1939 zde bylo 34.000 Čechů, tj. 62 % celkového počtu obyvatel, Opava město a venkov 34.000 tj. 55 % obyvatel. Silná česká menšina zůstala i po Mnichovu v obvodu landráta v Mostě - asi 24.675 tj. 27 % veškerého obyvatelstva, dále v Duchcově 24 %, Bílině 20 % obyvatel bylo české národnosti. V Liberci - venkově žilo 8.133 tj. 13 % Čechů.²⁹

Úbytek pracovních sil, který nastal odchodem Čechů z pohraničí, přispěl sice k odstranění nezaměstnanosti v Sudetech, ale záhy se projevoval nedostatek pracovních sil. V rámci hospodářských zájmů říše se Češi do pohraničí opět vraceli. Později přicházeli i totálně nasazení dělníci a váleční zajatci.³⁰

Bartoš rozděluje české obyvatelstvo v pohraničí do tří základních skupin. První jsou starousedlíci, osoby většinou nejvíce spojené s místem a půdou. Druhou skupinou jsou ti, kteří

přišli do pohraničí za práci hlavně od druhé poloviny 19. stol. Poslední skupinu tvořili ti, kteří se usídlili v pohraničí až po vzniku ČSR, jednalo se především o státní zaměstnance.³¹ Habel rozděluje české obyvatelstvo dle profesí na pět skupin. První tvořila československá armáda, která počátkem října 1938 opustila Sudety. Druhou skupinou jsou veřejní zaměstnanci, jejichž počet odhaduje na 70.000 a k tomu připočítává 140.000 rodinných příslušníků. Tato skupina se rovněž v naprosté většině po Mnichovu přestěhovala do vnitrozemí. Další skupinu tvořili rolníci, jejichž počet odhaduje na 75.000, ti většinou zůstali. Čtvrtou skupinu tvořili dělníci, asi 75.000 Čechů, značná část jich pohraničí opustila, ale brzy se opět vraceli zpět na práci do pohraničí. Poslední skupinu tvořili obchodníci a živnostníci, jejichž počet odhaduje asi na 50.000 Čechů, kteří částečně zůstali (do jaké míry, se nezmiňuje).³²

Postavení Čechů v pohraničí bylo jednoznačně nerovnoprávné. Češi byli mj. propouštěni z lépe placených míst. Postupně se pracovní postavení Čechů upevňovalo tím, že německé pracovní síly byly povolávány na vojnu.³³

Při zabírání českého majetku v pohraničí bylo využíváno přímého zabavení majetku, nebo zavedení tzv. předkupního práva a nejrozšířenější formou bylo uvalení nucené správy.³⁴

Česká menšina v pohraničí se i po jeho obsazení stále považovala za nedílnou součást jednotného celku s českým národem ve zbylé části republiky a později protektorátu. Nikdy se nepřestala hlásit k ČSR a po celou dobu okupace usilovala o další rozvíjení styků s ostatními příslušníky svého národa.³⁵ To ostatně potvrzují i jednotlivé výpovědi pamětníků, kteří zůstali v Liberci.

- 1 Bartoš, J. : Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938 - 1945. 1. vyd. Praha SPN 1978, 204 s. (dále jen Bartoš) s. 18
Tomášek s. 105
  - 2 Bartoš s. 19, 80 114
  - 3 Šíma, J. : Českoslovenští přestěhovalci v letech 1938 - 1945. Příspěvek k sociologii migrace a teorii sociální péče. 1. vyd. Praha, Sociates 1945, 287 s. (dále jen Šíma) s. 17
  - 4 Šíma s. 17
Tomášek s. 63
  - 5 Šíma s. 11
  - 6 tamtéž s. 37
  - 7 tamtéž s. 34
  - 8 tamtéž s. 11
  - 9 tamtéž s. 12
  - 10 Bartoš s. 20
- Bohmann, A. Menschen und Grenzen. Band IV. : Bevölkerung und Nationalitäten in der Tschechoslowakei. 1. Aufl. Wissenschaft und Politik, Köln 1975, 512 S. , s. 216
- Heumos, P. : Die Emigration aus der Tschechoslowakei nach Westeuropa und den Nahen Osten 1938 - 1945. München Oldenbourg 1989, Collegium Carolinum, 496 S., s. 21
- Kural, V. : Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu 1938 - 1945. 1. vyd. Praha, ÚMV 1994, 295 s. (dále jen Kural II.) s. 45
- Slapnicka, H. : Die böhmische Länder und die Slowakei 1919 - 1945. in : Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder. Collegium Carolinum von Karl Bosl, Band IV. - Der

Tschechoslowakische Staat im Zeitalter der modernen
Massendemokratie und Diktatur. A. Hiersemann Stuttgart 1970,
393 S., s. 104

11 Šíma s. 105

12 tamtéž s. 17 - 18

13 tamtéž

14 tamtéž s. 107

15 tamtéž s. 13, 103, 107

16 Tomášek s. 69

17 Šíma s. 47

18 tamtéž s. 160

19 tamtéž s. 79

20 Kural II. s. 46

Hoffman, J. : "Mnichov" a sudetoněmecký textilní průmysl. Ústí
n. L., Univerzita J. E. Purkyně PF, edice Acta, 1. vyd.
1996, 236 s., s. 144

21 Šíma s. 107

22 Macek, J. : Uprchlíci z pohraničí v r. 1938. in: Češi a Němci.
Historická tabu. s. 135 - 137

23 Šíma s. 92

24 Bartoš s. 116

25 tamtéž s. 27 - 28

Bíman II. s. 226

26 Bartoš s. 62

27 Sudetenatlas. Landesplanungsgemeinschaft Sudetengau,
Reichenberg 1942, 38 S., s. 3

28 Bohmann, A. : Bevölkerungsbewegungen in Böhmen 1847 - 1947 mit
besonderer Berücksichtigung der Entwicklung der nationalen
Verhältnisse. Collegium Carolinum und Historische Kommission

29 Bartoš s. 65

Joza, J. : Česká menšina v severních Čechách po Mnichovu v letech 1938 - 1941 ve světle nacistických pramenů. in : Severní Čechy po Mnichovu. 1. vyd. Liberec, Severočeské nakl. 1969, (dále jen Joza) s. 179

30 Kural II. s. 47

Šíma s. 64

31 Bartoš s. 63 - 64

32 Habel, F. : Eine politische Legende. Die Massenvertreibung von Tschechen aus dem Sudetengebiet 1938/1939. 2. Aufl. Müller Herbig Verlag, München 1996, 359 S. (dále jen Habel) s. 70 - 77

33 Joza s. 183

34 Bartoš s. 90

35 Joza s. 206

4.3 DOPAD MNICHOVSKÉ DOHODY NA ŽIVOT ČECHŮ V LIBERCI A OKOLÍ

V této kapitole se zmíníme o událostech po Mnichovu v Liberci. O výsledcích Mnichovské dohody bylo obyvatelstvo informováno 30. září už od ranních hodin z rozhlasu a pak i z místních novin.¹ Zatím se ještě přesně nevědělo, kdy dojde k obsazení města. Vzhledem k jeho poloze byla německá vojska očekávána velmi brzy. Moc československých státních úřadů se prakticky přestala uplatňovat. Pouze výkon veřejného pořádku zajišťovalo až do 7. října policejní ředitelství. Běh událostí se však řídil spíše samospádem. Z města směřoval nepřetržitý proud nákladních aut a povozů do vnitrozemí, vlaky byly přeplněné uprchlíky. Odjížděli Češi, Židé a někteří demokratičtí Němci. Jako poslední opustily město československé vojsko a policie.²

Kolik Čechů opustilo Liberec na podzim 1938, nevíme přesně. Prameny z r. 1941 udávají, že po 8. říjnu zůstalo v Liberci 3.082 obyvatel české národnosti z původních 14.450. V celém okrese zůstalo 8.133 Čechů z dřívějšího počtu 14.577.³ Celkové počty Čechů na Liberecku jsou uvedeny podle posledního sčítání v r. 1930, lze tedy předpokládat, že se počty Čechů během osmi let zvýšily a tedy i počet lidí, kteří zůstali, respektive se odstěhovali z Liberce, byl vyšší. Z okresů Liberec - město, Liberec - venkov, Frýdlant a Jablonec n. N. odešlo v září 1938 z původního počtu 57.241 Čechů 32.241 lidí, tj. více než 56 %.⁴ Odliv obyvatel české národnosti pokračoval i po září 1938.

Liberec byl obsazen v rámci V. okupačního pásma. Německá vojska 14. pěší divize vpochozovala do Liberce 8. října 1938 ve 13 hodin.⁵ Téhož dne byl obsazen i Horní Růžodol. Liberec se stal na dobu šesti a půl let součástí Německé říše a současně

politickým a správním střediskem Župy Sudety s titulem Gauhauptstadt. Pozornost byla věnována především snahám začlenit pohraničí respektive Liberec co nejdříve do Německé říše a uplatnit zde nacistickou moc.

20. listopadu byla uzavřená mezi Česko-Slovenskem a Německem dohoda o opci, podle níž bylo stanoveno, že německými státními příslušníky jsou ti, kteří měli 10. října 1938 trvalé bydliště v odtrženém pohraničí a narodili se zde před 1. lednem 1910. Optanti pro československou státní příslušnost mohli přesídlit do 31. března 1940 do vnitrozemí své země a s sebou si mohli vzít jen movitý majetek.⁶ Opční prohlášení mělo být podáno do 29. března 1939. Tato lhůta byla prodloužena až do 30. června 1939.⁷ V okrese Liberec optovalo pro československou státní příslušnost v prosinci 1938 (tehdy nebyl proces ještě ukončen) celkem 71 % Čechů, tj. 5.801 osob.⁸

Důležitou událostí, která měla demonstrovat souhlas s připojením Sudet k Německé říši, byly doplňovací volby do Říšského sněmu konané 4. prosince 1938. Byly provázeny obrovskou kampaní a vlastní volby byly chápány jako jistý druh plebiscitu. Voliči měli možnost vyjádřit souhlas nebo nesouhlas se třemi nacistickými kandidáty : A. Hitler, K. Henlein, K. H. Frank. V samotném Liberci 25.511 voličů vyslovilo ANO, 94 NE a 38 hlasovacích lístků bylo označeno za neplatné. V okrese Liberec bylo 89.470 hlasů pro nacistické kandidáty, 712 vyslovilo své NE a 413 lístků bylo neplatných.⁹ Diskriminace Čechů při těchto volbách se projevila např. tím, že volit mohli jen říšští občané (tzn. ti, kteří se zde narodili před r. 1910). Dále volební lístky pro Čechy měly zelenou barvu, zatímco ostatní byly barvy bílé.¹⁰

Co se týče správy města, až do 20. října 1938 měla v

Liberští všeskerou moc v rukou armáda. Svoji moc uplatňovala prostřednictvím představitele civilní správy, jehož sídlem se stal hotel Imperial, kde bylo od 11. října také sídlo hlavního vedení SdP. Rovněž zde byla úřadovna říšského komisaře - K. Henleina pro sudetoněmecké území. Ten 21. října převzal od armády všeskerou správu na odtrženém území. 25. března 1939 byl přijat zákon s platností od 15. dubna 1939 o konečném územně správním uspořádání v čele s říšským místodržitelem, kterým byl jmenován K. Henlein. Říšský místodržitel se sídlem v Liberci měl nejvyšší postavení v Sudetech.¹¹

Liberec se stal sídelním městem mnoha úřadů spravujících Sudety. Okresní vedoucí NSDAP Josef Porsche zrušil 8. března 1939 dosavadní městské zastupitelstvo a povolal 24 osob za radní. Počet radních byl po vytvoření Velkého Liberce zvýšen na 30. 15. července 1939 byl ve své funkci potvrzen primátor Rohn (od července 1938 starosta Liberce). Od 1. července 1939 platily v celé župě pouze říšské zákony, čímž byla dokončena právní přestavba Sudet.¹² Již od 18. října 1938 probíhala jednání o vytvoření tzv. Velkého Liberce spojením všech obcí v těsném okolí Liberce. Dne 1. května 1939 byly k Liberci připojeny dnešní čtvrtě VI. - XV. Tímto spojením se Liberec stal nejlidnatějším městem v celých Sudetech s 70. 567 obyvateli.¹³

Český veřejný, politický, kulturní i sportovní život na Liberecku byl po obsazení města v říjnu 1938 přerušen či likvidován. O jednotlivých oblastech českého života v souvislosti s podepsáním dohody v Mnichově pojednávají následující samostatné podkapitoly.

POZNÁMKY ke kapitole 4.3

- 1 Kniha o Liberci s. 362
- 2 Kniha o Liberci s. 362 uvádí, že čs. policie a vojsko opustily Liberec 7. 10 .1938.
Podle Reichenbreger Zeitung ze dne 9. 10. 1938 opustila čs. státní policie v čele s policejním ředitelem Stanislavem Bendou Liberec 8. 10. 1938 v nočních hodinách.
- 3 Bartoš s. 65
Kniha o Liberci s. 364
- 4 Kniha o Liberci s. 358
- 5 tamtéž s. 362 - 367
- 6 Bartoš s. 67
- 7 Věstník české menšiny z 11. 3. 1939
- 8 Habel s. 162
Kniha o Liberci s. 364
- 9 Kniha o Liberci s. 362 - 367
- 10 Bartoš s. 83
- 11 Biman II. s. 221 - 224
Kniha o Liberci s. 362 - 367
- 12 tamtéž
- 13 tamtéž

4.3.1 LIKVIDACE ŠKOL

Podle ústavy z r. 1867 bylo stanoveno, že ve smíšených oblastech s patřičným počtem dětí, měla obec povinnost zřídit školu pro tyto děti s jejich vyučovacím jazykem. Skutečnost však byla poněkud jiná. České školy v pohraničí vznikaly s velkými obtížemi, zpočátku hlavně ze soukromých prostředků a za podpory různých institucí. Velmi důležitou roli v tomto procesu sehrála Ústřední matice školská, založená r. 1880 v Praze. Ta měla z celonárodních sbírek financovat tzv. matiční školy v těch oblastech, kde obec neposkytovala prostředky pro školu veřejnou.¹ Kolem škol v pohraničí se soustřeďovalo mnohem více českého veřejného života než tomu bylo ve vnitrozemí.

Také Češi v Liberci se snažili vybudovat vedle velmi rozvinutého německého školství také své vlastní školy. Jejich snahy byly však provázeny velkou nelibostí ze strany německé části obyvatelstva. Liberečtí Češi požádali o zřízení školy již v r. 1866, ale jejich žádost nebyla vyslyšena. Teprve 16. září 1881 byla otevřena první třída soukromé pětitřídní české školy obecné, tzv. matiční, v Liberci na Vavřincově vrchu. Prostory zde však nevyhovovaly, proto byl koupen ÚMŠ stavební pozemek a v r. 1884 začalo vyučování ve škole Na svahu. Česká škola veřejná byla otevřena v Liberci r. 1885, chodily do ní především děti z Liberce. Matiční škola působila nadále vedle veřejné školy a chodily do ní v první řadě děti z okolních obcí Liberce. Česká měšťanská škola, nebo-li občanská, byla otevřena r. 1919 v Oblačné ulici a po čtyřech letech se přestěhovala na Sokolovské náměstí.² První česká střední škola, Státní reformní reálné gymnázium, byla v Liberci založena rovněž až po vzniku Československa v r. 1919.

Za první republiky se i české školství v Liberci úspěšně rozrostlo na systém obecných, měštanských i středních škol, do kterých docházely děti nejen z Liberce, ale i z okolí. V r. 1938 ještě před okupací byly v Liberci následující české školy : ³

(V přehledu je vždy zaznamenán název školy, její sídlo a ředitel)

* Mateřská školka a opatrovna ÚMŠ

ulice Na svahu (dříve Rollengasse), Julie Sedláčková

* Mateřská školka ÚMŠ

Komenského ul. (Komenského), Karel Tejnský

* Masarykova státní obecná škola dívčí

Komenského ul., Karel Tejnský

* Masarykova státní obecná škola chlapecká

Komenského ul., Jindřich Macoun

* Masarykova státní občanská škola dívčí

Komenského ul., Vít Frič

* Masarykova státní občanská škola chlapecká

Komenského ul., Vladislav Fridrich

* Státní československé reálné gymnázium

Hálkova ul. (Gymnaziální ul.), Stanislav Štrup

* Státní československá škola průmyslová

Sokolovské nám. (Masarykovo nám.), Josef Postl

* Státní československá průmyslová škola chemická

Sokolovské nám., Josef Postl

* Šamánkova odborná škola pro ženská povolání ÚMŠ

Na svahu, Anežka Miškovská

* Česká státní hudební škola

Sokolovské nám., Stanislav Štrup

* České obvodové odborné školy učňovské :

- Všeobecná živnostenská škola pokračovací

- Odborná škola živností kovo- a dřevodělných
- Odborná škola živností oděvních
- Odborná škola živností potravních
- Odborná škola živností obchodních

Sokolovské nám., Stanislav Knížek

Příznivý a stále pokračující rozkvět českých škol byl násilně přerušen na podzim r. 1938. V důsledku vývoje politických událostí a stoupajícího tlaku ze strany Němců se čeští rodiče často obávali o své děti, a proto je posílali ke svým příbuzným do vnitrozemí. Počty dětí ve školách se stále snižovaly, mnohdy byly školy uzavřeny ještě před Mnichovem právě pro nedostatek dětí ve třídách. Někteří čeští učitelé se po 30. září snažili zajistit a přestěhovat alespoň něco ze svých škol, ale v době velkého chaosu a hromadného stěhování to bylo velmi obtížné. Bylo nesnadné sehnat nějaký odvoz pro školní věci a potřeby. Většina aut či povozů musela být dána k dispozici pro armádní účely při mobilizaci 23. září, prodej benzínu byl omezen a ostatní dopravní prostředky využívali hlavně jednotlivci pro své stěhování.

Celé pohraničí se dostávalo do pohybu, jehož tempo se ještě značně zrychlilo po podepsání dohody v Mnichově. Školní inspektor pro liberecký okres (Sídlo Inspektorátu pro menšinové školy s vyučovacím jazykem československým bylo v ul. 1. máje v Liberci.) zmizel s celým úřadem neznámo kam. ⁴ Osudy českých škol byly tedy ponechány na rozhodnutích učitelů - jednotlivců, kteří ještě Liberec, respektive Horní Růžodol neopustili. Výjimečně se stávalo, že čeští učitelé předali školy v ochranu německých úřadů, jako např. učitel Žďárský v Rochlici, který odevzdal klíče od české obecní školy na obecním úřadě. ⁵ Některé

české školy z Liberce byly zásluhou několika českých učitelů stěhovány především do Turnova. Auta ke stěhování dalo k dispozici policejní ředitelství v Liberci v čele s policejním ředitelem Stanislavem Bendou. Kterých škol se stěhování týkalo a v jakém rozsahu probíhalo, bohužel nevíme.

Přesné zprávy o osudu všech škol po obsazení Liberce německou armádou bohužel nemáme. Musíme vycházet ze školních kronik a výpovědí pamětníků. Proto budeme věnovat pozornost pouze třem školám přímo z Liberce a jedné z Horního Růžodolu.

První školou, jejímuž osudu po obsazení pohraničí se budeme věnovat pozorněji, byla Dívčí škola obecná s československým jazykem vyučovacím v Liberci.⁶ Děti v českých školách v pohraničí v průběhu první republiky stále přibývalo, proto bylo nutné školy rozšiřovat. Česká obecná škola v Liberci měla v r. 1931 již pět tříd kmenových a pět poboček. Rozhodnutím ze dne 4. března 1931 č.j.21998/31-I/4 byla dosavadní veřejná obecná škola smíšená s československým jazykem vyučovacím v Liberci rozdělena s platností od 1. dubna 1931 na pětitřídní dívčí školu a pětitřídní chlapeckou školu obecnou. Řídícím učitelem pro dívčí školu byl ustanoven Karel Tejnský, který zůstal v jejím čele až do okupace.⁷

Obecná škola dívčí byla až do prosince r. 1935 umístěna v budově německé školy dívčí v Masarykově (dříve Bayerově) ulici. Významnými dny pro české školy v Liberci byly 27. a 28. říjen roku 1935. V těchto dnech byla slavnostně otevřena budova Masarykovy státní školy v Komenského ulici (dnes budova P. TU v Liberci). V tomto novém školním objektu byla umístěna nejen obecná škola dívčí, ale i chlapecká a také měšťanská škola dívčí a chlapecká.

Podle statistiky pořizované vždy na konci školního roku navštěvovalo českou obecnou školu dívčí ve školním roce 1930/31

učitelka M. Cvrčková do Kladna, učitelka A. Bohuslavová do Českých Budějovic a dvě učitelky Ž. Břeňová a M. Weilandová byly zproštěny služby.¹⁰

Záznamem o přeložení jednotlivých vyučujících končí školní kronika, kterou s učitelskou pečlivostí vedl řídící učitel K. Tejnský. Zda došlo k nějakému stěhování školy s naprostou určitostí nevíme. Domnívám se ale, že Masarykova státní škola, respektive obecná škola dívčí stěhována nebyla. Pokud by došlo k nějakému stěhování, kronikář by se o tom s největší pravděpodobností zmínil, neboť poslední záznam byl pořizován až zpětně po obsazení Liberce.

Víme, že řídící učitel K. Tejnský opustil Liberec 6. října 1938, což byla neděle. S největší pravděpodobností skončilo vyučování na Masarykově státní škole v Liberci v pátek 4. října 1938. Podle vzpomínek respondentů byla Masarykova škola otevřena až téměř do samého obsazení Liberce. V obecné škole chlapecké, stejně jako v ostatních školách, se každým dnem počet žáků ve třídách velmi snižoval, např. v páté třídě až na pouhých pět žáků ve třídě. Odcházeli nejen žáci, ale i učitelé, proto musely být jednotlivé poloprázdné třídy spojovány.¹¹

Víme, že v Masarykově státní škole v Komenského ulici měly vedle obecné školy dívčí také svá sídla obecná škola chlapecká, měšťanská škola dívčí, a chlapecká a mateřská škola ÚMŠ. Můžeme se domnívat, že úděl všech škol sídlících v budově Masarykovy školy byl velmi podobný s již vylíčeným osudem obecné školy dívčí. Budovu Masarykovy státní školy v Komenského ulici převzalo po obsazení Liberce město a to ji pronajalo NSDAP.¹²

Další školou, o které máme podrobnější zprávy, je Státní československá škola chemická, která byla otevřena ve školním roce

1937/38 v Liberci. Své působení zahájila v budově dnešní SPŠ stavební. Otevření této školy bylo posledním rozšířením českého školství v Liberci před připojením města k Německé říši. Ředitelem byl jmenován ing. Josef Postl. Vyučujícími byli učitelé českého gymnázia a německé průmyslové školy.¹³ Působil zde také prof. Jaroslav Tomsa.

Druhý školní rok 1938/39 už zahájen nebyl. Připojením českého pohraničí k Německu byla ukončena krátká existence této školy v Liberci. Prof. Tomsa byl pověřen stěhováním zařízení průmyslové školy chemické. Školní potřeby a pomůcky nakládal společně ještě s dalšími českými kolegy na nákladní automobil, který s tímto nákladem směřoval do Prahy. Krátce po tomto stěhování, bylo zařízení školy odvezeno zpět do Liberce. Toto vybavení bylo považováno za majetek patřící německé průmyslové škole v Liberci a z toho důvodu bylo prvotní stěhování z Liberce do Prahy označeno za neoprávněné.¹⁴

Prof. Tomsa i bývalý ředitel průmyslové školy ing. Postl učili během války na První průmyslové škole v Praze. Po válce byli oba ministerstvem školství a osvěty pověřeni, aby zajistili majetek bývalé německé průmyslové školy v Liberci a otevřeli průmyslovou školu českou.

Poslední školou přímo z Liberce, o které máme bližší informace, je Státní československé reálné gymnázium založené v r. 1919. Až do r. 1935 se dělilo o prostory společně s německým gymnáziem v Hálkově ulici (dnes budova A TU v Liberci). České gymnázium zaznamenalo dle vyprávění respondentů zvláštní jev. Jakmile mohutnělo pronásledování Židů za hranicemi v sousedním Německu, začali židovské děti, dříve navštěvující převážně německé školy, přestupovat do českých škol.¹⁵

Přesný den uzavření českého gymnázia se mi nepodařilo zjistit. Vycházím ze vzpomínek dvou pamětníků, jejichž výpovědi se rozcházejí a nejsou bohužel ničím ověřené. Podle první výpovědi bylo gymnázium rozpuštěno ředitelem Stanislavem Štrupem již v den mobilizace.¹⁶ Podle druhé výpovědi bylo gymnázium v Liberci zavřeno bezprostředně po Mnichovu, respektive v pondělí 3. října 1938 už nebylo zahájeno vyučování. Někteří žáci, kteří ještě Liberec neopustili, se scházeli na sokolském hřišti v Liberci, kde sportovali a hráli si, čímž zde docházelo k ještě většímu semknutí českých dětí a mládeže.¹⁷ Za okupace byla v budově gymnázia umístěna správa říšské sudetské župy.¹⁸

Díky Pamětní knize města Horní Růžodol máme podrobné zprávy o České měšťanské škole v Horním Růžodole. Měšťanská škola v Horním Růžodole byla zřízena ve stejném roce jako v Liberci, tedy v r. 1919. Zpočátku sdílela prostory s německou školou (dnes ZŠ U školy). O stavbu samostatné budovy pro českou školu se zasadil především první český starosta Josef Voloček, ale i liberecký starosta Carl Kostka, který podpořil myšlenku této stavby. Budova Masarykovy obecné a měšťanské školy v Horním Růžodole byla slavnostně otevřena 22. října 1933 v Jeronýmově ulici (dnes Gymnázium Jeronýmova).¹⁹

Situace v pohraničí se v r. 1938 dramatizovala. Po vyhlášení stanného práva v Liberci 15. září 1938, které bylo rozšířeno na celý okres, začalo v této oblasti stěhování Čechů do vnitrozemí. V sobotu dne 24. září byly české školy v Horním Růžodole provizorně na týden uzavřeny z důvodu naprostého nedostatku dětí. Vyučování mělo být obnoveno podle okolností a poměrů ve městě 3. října. To však učitelé ještě nečekali, co všechno se může během těchto několika málo dnů udát. V pondělí 3. října vyučování přirozeně

nezačalo. "Všichni jsme byli na útěku", píše Zdislav Mazáček.²⁰

Ve středu 5. října se Z. Mazáček náhodou dověděl, že někteří čeští kolegové stěhují školy z Liberce do Turnova. Ihned se proto informoval, kde by bylo možné získat nákladní auto. Z. Mazáček přemluvil policejního ředitele Bendu, aby i škole v Horním Růžodole bylo policejním ředitelstvím v Liberci zapůjčeno nákladní auto ke stěhování. Již následujícího dne 6. října přijelo auto před školu v Horním Růžodole do Jeronýmovy ulice a nastalo stěhování. Při stěhování pomáhal Z. Mazáčkovi školník a několik zbylých školních dětí. Snažili se zachránit nejcennější věci, ředitelnu s úředním archivem, učitelskou a žákovskou knihovnu, všechny obrazy, zeměpisný kabinet a nejhodnotnější věci z přírodovědeckého kabinetu. Vedle písemností a dokumentů byly odvezeny i pamětní kovové desky, umístěné na Masarykově škole.

S prvním naloženým autem odjeli do Turnova, kde věci složili v budově dívčí měšťanské školy. Ještě téhož dne odpoledne se vrátili do Liberce a nakládali znovu. Již k večeru odváželi druhé auto do Turnova. Při této cestě se setkali s ustupující československou armádou z Liberecka, což signalizovalo, že Liberec bude brzo obsazen. Přestože se ještě jednou chtěli do Horního Růžodolu vrátit (Z. Mazáček plánoval, že uklidí školu po stěhování a předá klíče na obecní úřadě), již tak neučinili. Byli zastrašení některými prchajícími Čechy, že v Horním Růžodole už řádí ordneři.

„Masarykova škola v Horním Růžodole byla po příchodu německých vojsk násilně otevřena, zbylé věci byly vyrabovány nebo zničeny. Knihy, které tu zůstaly, byly sneseny na hromadu do sklepa a připraveny ke spálení.

Podobně jako v Liberci, měla v Masarykově škole v Jeronýmově

ulici (dříve Komenského) v Horním Růžodole své působitě vedle měšťanské i obecná škola. Je tedy více než pravděpodobné, že vývoj na podzim 1938 byl oběma školám společný.

České děti, které zůstaly v Liberci i po jeho obsazení a chtěly se dále vzdělávat, byly nuceny navštěvovat německé školy, neboť české školy byly v Liberci beze zbytku zrušeny. Školství se podle nacistických plánů mělo stát jedním z nástrojů germanizace. V celém zabraném pohraničí byly hned po příchodu německého vojska zrušeny naprosto všechny české střední školy, všeobecné i odborné dvouleté i čtyřleté, včetně učitelských ústavů. Likvidovány byly postupně i všechny české menšinové měšťanské školy. V r. 1940 bylo zakázáno přijímat žáky do prvních ročníků tohoto typu škol. Musíme však brát v úvahu také to, že na mnoha místech ztratily školy značnou část svých žáků útekem do vnitrozemí a nebylo tedy koho vyučovat.

Některé české obecné školy byly zachovány jen v oblastech souvislého českého osídlení. Mateřské školy byly zrušeny úplně všechny a nahrazeny byly výlučně německými. Výchova v německých mateřských školách se měla stát základem německých plánů na převýchovu českých dětí.

Budovy všech zrušených škol byly převzaty do majetku Německé říše, respektive obcí. Buď byly předány německým školám nebo byly využívány pro nacistické účely, jako tomu bylo např. u Masarykovy státní školy a reálného gymnázia v Liberci.

Českým dětem z pohraničí bylo bráněno, aby navštěvovaly školy ve vnitrozemí. Činily tak hlavně děti bydlící při nově vytvořených hranicích, ale pouze v prvním období po Mnichovu. Již 12. prosince 1938 zakázalo říšské místodržitelství v Liberci docházku českých dětí z pohraničí do obecných a měšťanských škol

ve vnitrozemí. Studium na tamních vyšších školách muselo být povoleno příslušným landrátem. I toto nařízení bylo v r. 1940 omezeno pouze pro studenty, kteří nepřecházeli denně hranice, nýbrž bydleli po celý školní rok v protektorátě. Ve školním roce 1941/42 byla i tato možnost zrušena, překračování hranic za účelem návštěvy českých škol v protektorátě bylo zakázáno. ²¹

Ale ani docházka českých dětí v německých školách nebyla bezproblémová. Jazyková vybavenost českých dětí nebyla vždy tak dobrá, aby mohly okamžitě přestoupit do německých škol. Byly proto zřizovány tzv. přechodné (Übergangsklassen), nebo zvláštní (Sonderklassen) třídy, kde se české děti zdokonalovaly v jazyce, aby stačily na výuku v němčině. I když nastoupili čeští žáci na německé školy, nebylo ještě jisté, zda je i dokončí, pokud se nepřihlásí k Němcům. Např. na německou textilní dvouletou školu v Liberci nastoupila jedna Češka v r. 1938 a druhá v r. 1939. Byly to dvě poslední Češky, kterým bylo umožněno tuto školu také dokončit. Všichni ostatní, pokud chtěli studovat na této škole, museli se přihlásit k Němcům. ²²

Zatímco v samotném Liberci všechny české školy zanikly, v okolí Liberce, tzv. Liberci - venkově, jednalo se hlavně o Českodubsko, byly některé z českých škol ponechány. Byly to především malé vesnické školy, převážně jedno- či dvoutřídní. Ve školním roce 1939/40 bylo v oblasti Liberec - venkov celkem 12 škol :

- 6 obecných jednotřídních

- 4 obecné dvoutřídní

- 1 obecná čtyřtřídní

- 1 měšťanská smíšená

Celkem bylo v tomto školním roce na těchto školách otevřeno 22 tříd, které navštěvovalo 1.010 žáků. Působilo zde 19 českých

učitelů na obecných školách a 4 čeští učitelé na měšťanské škole, vedle nichž tu vyučovali ještě 3 učitelé německé národnosti.²³ V dalších letech se počet českých škol nějak výrazně nezměnil. Došlo k jejich částečnému omezení. Ve školním roce 1940/41 bylo v Liberci - venkově otevřeno už jen 10 českých škol, tedy o dvě méně než v předcházejícím roce. Přirozeně se snížil i počet učitelů a to na 20 učitelů české národnosti. Dohromady navštěvovalo české školy v této oblasti v tomto školním roce 657 žáků.²⁴

Ani odstěhování do vnitrozemí ještě nemuselo být vždy jednoznačnou zárukou, že české děti z pohraničí zde budu moci pokračovat ve školní docházce. Stávalo se, že české dítě, které sice bydlelo trvale ve vnitrozemí, respektive na území protektorátu, mohlo být ze školy vyloučeno, pokud jeho rodiče bydleli na území říše. Dítě bylo odkázáno na možnost studovat v pohraničí, tzn. v Německé říši na německých školách.²⁵

Přestože nemáme k dispozici informace o osudech všech škol v Liberci, můžeme si na jednotlivých uvedených příkladech docela dobře představit, jakým způsobem byly české školy v pohraničí, respektive v Liberci, likvidovány. Mnichovská dohoda vyvolala obrovské překvapení, velký chaos a neklid, celé pohraničí se dostávalo do varu. Ještě i po Mnichovu se na některých školách v Liberci učilo. Žádná přesná nařízení či pokyny nebyly vydány. Stěhování škol probíhalo většinou na vlastní odpovědnost učitelů, kteří se rozhodli k tomuto kroku. Musíme si uvědomit, že se projevila velká časová tíseň, nejistota a bezradnost. Od Mnichova k obsazení Liberce uběhlo pouze 8 dnů.

Mnoho věcí se z pohraničních škol asi zachránit nepodařilo. Čeští učitelé pohraničí také většinou opustili. Někteří z těch, kteří zůstali, byli následně do vnitrozemí vypovězeni, nebo jim

- 14 respondent prof. Tomsa
- 15 respondent PhMr. Číla
- 16 respondent Havelka
- 17 respondent PhMr. Číla
- 18 Kniha o Liberci s. 331
- 19   tamtéž   s. 551
- 20 Z. Mazáček byl jako nejstarší člen učitelského sboru jmenován
zástupcem ředitele, neboť ředitel školy Antonín Kníže požádal
počátkem září 1938 o zdravotní dovolenou.
Pamětní kniha města Horní Růžodol s. 283
- 21 Bartoš s. 100 - 103
Joza s. 189 - 191
- 22 respondentka Novotná
- 23 Habrmanová, M. : České školství v pohraničních průmyslových
oblastech za nacistické okupace. in : Zpravodaj SÚO 7 -
9/1989, Opava, s. 7 - 8
Joza s. 189
- 24   tamtéž
- 25 respondent Anděl
- 26 Bartoš s. 104

4.3.2 LIKVIDACE SPOLKŮ

Příliv českého obyvatelstva z vnitrozemí do pohraničí ve druhé polovině 19. stol. vyvolal záhy potřebu vlastního českého života. Česká menšina musela při zakládání spolků překonávat těžké překážky podobně jako při zřizování škol. Přes všechny těžkosti byl spolkový život české menšiny ve smíšeném pohraničí v mnoha ohledech živější než v českém vnitrozemí a podílela se na něm aktivně většina českého obyvatelstva.

Prvním českým spolkem založeným v Liberci r. 1863 byla Česká beseda, která se stala střediskem kulturního života libereckých Čechů. Jejím hlavním posláním bylo "pečovat o vzdělání členů svých a poskytovat jim ušlechtilé zábavy."¹ Velmi brzo začaly vznikat i další české spolky v Liberci. Tři roky po vzniku České besedy ji část jejího členstva opustila a vytvořila vlastní spolek s názvem Dobročin. Jeho náplní bylo podporovat své členy v nemoci a jiných nesnázích. S podobným cílem vznikl v r. 1878 spolek Mírůmil. V r. 1886 byl založen místní odbor Národní jednoty severočeské v Liberci a ve stejném roce byla založena TJ Sokol v Liberci. Během následujících let se počet českých spolků stále úspěšně rozrůstal. V následujícím přehledu jsou uvedeny jen vybrané české spolky (které považuji pro vývoj spolkového života za důležité) se svými předsedy aktuálně pro rok 1937 : ²

tabulka č. 5

název spolku

předseda

Česká beseda

A. Vaňura

Československá obec legionářů

J. Ropek

Český ženský spolek "Karolína Světlá"	Ž. Vaňurová
DTJ Liberec	F. Plecháček
Dělnický pěvecký spolek Ještěd	J. Čapek
Jednota železničních zaměstnanců	J. Kögler
Klub československých turistů	J. Kögler
Kostelní spolek sv. Ludmily	F. Solař
Národní jednota severočeská, místní odbor	J. Popper
Okresní péče o mládež v Liberci	J. Čapek
Podporovací spolek Dobročín	F. Kordík
Sociální ochrana státních zaměstnanců	S. Štrup
Sokolská župa Ještědská	A. Vaňura
SK Slavia	E. Matzl
TJ Sokol	V. Reiniš
Učitelská jednota "Budeč podještědská"	J. Jireš
Ústřední matice školská, místní odbor	A. Kulháněk
Ženská liga pro mír a svobodu v ČSR	I. Salusová

Rozsáhlá síť českých spolků byla v souvislosti se zabráním pohraničí prakticky zlikvidována. Jejich činnost byla ochromena odchodem funkcionářů, evakuací spolkového zařízení a písemností. V neposlední řadě ztratily spolky většinu své členské základny. Sudetští Němci začali po obsazení pohraničí rabovat, ničit a zabírat spolkové domy, tělocvičny a jiné objekty a zařízení.

Německé říši se musely české spolky zdát velmi nepohodlné a nebezpečné, neboť již 14. října 1938 byl pro obsazené pohraničí jmenován zvláštní likvidační komisař pro zastavení činnosti (tzv. Stillhalterkommissar - STIKO) Albert Hoffmann se sídlem v Liberci.³ Důležitou částí výnosu o likvidaci spolků byl především § č. 2, který zněl takto : "Další činnost veškerých

spolků s právní, jakož i bez právní osoby, veškerých svazů, nadačních fondů a spolkových útvarů, jež tvoří sdružení lidí, jakož i veškerých zařízení a podniků, které s takovými organizacemi spolusouvisí, jest odvislá od povolení komisaře pro zastavení činnosti." 4 (Přesné a úplné znění výnosu v originále viz příloha č. 13.) Zůstat měly jen ty spolky, které "stojí pod kontrolou strany, respektive jsou nutné pro stát k provádění zvláštních úkolů", nakonec byly zrušeny všechny významné české spolky. Je nutné podotknout, že likvidace se netýkala pouze českých, ale i některých německých spolků.

Činnost likvidačního komisaře skončila v srpnu 1940. Během necelých dvou let jeho působení bylo v pohraničí zrušeno na čtyři pětiny z celkového počtu 6.408 spolků. Převzetím majetku získala říše 142 mil. RM. 68% tohoto majetku převzala NSDAP a její složky.⁵ Konečné výsledky činnosti STIKA vykazují, že z celkového počtu 16.420 hospodářských organizací bylo 496 zcela zlikvidováno, 13.771 muselo svou činnost zastavit a pouhých 2.153 mohlo pokračovat v další práci. Likvidace těchto všech organizací přinesla německé říši 108,000.000 RM.⁶

Těmito opatřeními se české spolky a tím i veřejný a společenský život v zabraném pohraničí dostal do naprostého útlumu a v r. 1942 nebyl v celé sudetské župě ani jediný český spolek. Jedinou organizací, kde byli zastoupeni i Češi, byly dobrovolné hasičské sbory, ale i ty byly reorganizovány a podléhaly kontrole pořádkové policie.⁷

O osudech českých spolků v Liberci po jeho připojení k Německé říši máme bohužel jen kusé zprávy. V literatuře se nesetkáváme s bližšími informacemi o vývoji spolků po obsazení pohraničí. Veškeré zprávy se většinou omezují pouze na strohé

konstatování, že činnost spolku byla ukončena. Ani v archivních materiálech se mi nepodařilo zjistit úplné informace o likvidaci českých spolků. Prameny týkající se činnosti STIKA se nedochovaly. Podobně jako u škol se nejednalo o nějaké organizované stěhování českých spolků. Pokud k nějakým přesunům docházelo, jednalo se většinou pouze o akce jednotlivců. Stěhované věci z Liberce a okolí byly narychlo odváženy většinou do Turnova, který zachycoval prvotní nápor uprchlíků. Na následujících řádcích se budeme věnovat podrobněji těm spolkům, o kterých se mi podařilo zjistit bližší informace o jejich osudu v souvislosti s událostmi v r. 1938.

Nejstarší a současně jeden z nejaktivnějších spolků v Liberci vůbec byla již zmiňovaná Česká beseda. Česká beseda měla v Liberci poměrně velký majetek. V r. 1905 byla dokončena reprezentativní stavba České besedy tzv. Národní dům v ulici Na rybníčku, který se stal dějištěm většiny kulturních a společenských událostí Čechů v Liberci a okolí. Archiv České besedy byl před příchodem německé armády zčásti převezen pravděpodobně do Turnova. Majetek, respektive Národní dům České besedy byl rozhodnutím obvodového soudu v Liberci ze dne 4. června 1940 převeden s platností od 26. června 1940 na místní organizaci NSDAP, přesněji její složku SA.⁸

Po převzetí budovy organizací SA byl interiér objektu velmi necitelně upraven v duchu nacistické výzdoby. Budova SA našla v průběhu války dokonce i lepší využití než jen pro potřeby SA. Byla zde provizorně umístěna druhá scéna libereckého divadla, to však pouze do r. 1944, než byla všechna divadla v říši uzavřena.⁹

Bývalý předseda České besedy Alois Vaňura, který byl současně i starostou Sokola, opustil Liberec před jeho obsazením a

odešel do Turnova. Během války byl jako bývalý významný představitel českého veřejného života zatčen, odvezen do koncentračního tábora ve Flossenbürgu a tam umučen. 10

TJ Sokol. Sokolové v Liberci (svoji činnost zahájili v prosinci 1886) byli při svých cvičeních odkázáni na školní tělocvičny. V r. 1927 zakoupil TJ Sokol Na rybníčku dům čp. 3 se zahradou. Plánovalo se, že zde bude výhledově postavena sokolovna. Zahrada byla svépomocí upravena na letní cvičiště (dnes parkoviště Na rybníčku). Stavbu sokolovny projektoval architekt Zejdl (zeť starosty Horního Růžodolu J. Votočka). Zahájení stavby bylo plánováno po X. všesokolském sletu v r. 1938, vzhledem k politickému vývoji však zůstal projekt pouze u plánů.

Čilá činnost Sokola vyvrcholila před válkou X. všesokolským sletem, konaným v Praze 6. července 1938. Tento slet měl vzhledem k politickému vývoji v zemi ráz obrany republiky. Branné prvky se také projevíly ve cvičení. Celý program sletu se nesl v duchu hesla "budovat a bránit", tedy odhodlání bojovat za republiku. Secvičná a výběrová cvičení před X. sletem se na Liberecku konala v restaraci U Votočků v Horním Růžodole.

Působení Sokola bylo, tak jako i jiných spolků, násilně přerušeno událostmi na podzim r. 1938. Činnost Československé obce sokolské byla nacistickou mocí ukončena 12. dubna 1941 následovalo zatýkání představitelů, ČSO. Sídlo Sokolské župy ještědské, které bylo po celou dobu první republiky v Liberci, bylo přemístěno do Turnova a Sokol v Liberci byl rozpuštěn. Češi, kteří odešli do vnitrozemí, s sebou odvezli i většinu sokolského materiálu, jehož největší část zůstala pravděpodobně v Turnově.¹¹ Sokolský cvičitel Rudolf Blažek údajně po záboru pohraničí odvezl prapory libereckého Sokola s sebou do Plzně, kde je uchoval po celou

válku. ¹²

Nejenže ukončila nacistická okupace činnost Sokola, ale způsobila mu i ztrátu veškerého movitého majetku, úspory v hodnotě 1,400.000 Kč uložené u peněžních ústavů a rovněž i nemovitého majetku dům čp. 3 Na rybníčku s letním cvičišťem. ¹³ Na základě rozhodnutí komisaře pro zastavení činnosti v Liberci ze dne 28. května 1940 čj. 182/40 převzala Turngemeinde v Liberci vlastnická práva TJ Sokola. Rozhodnutí komisaře bylo potvrzeno 4. června 1940 obvodovým soudem v Liberci. Dále bylo ve stejných dnech a na stejných místech rozhodnuto pod čj. 183/40, že majetek TJ Sokol v Liberci - stavební parcela č. 1.049, dům čp. 150-III i s nádvořím přechází na Aufbaufonds- Vermögensverwaltung Gesellschaft G.m.b.H. ve Vídni, pobočka Liberec. ¹⁴

Prapory a písemné doklady TJ Sokol z Horního Růžodolu zajistili praporečník Motejlek a člen Buchar. Údajně mělo dojít k přestěhování i dalších rekvizit z Horního Růžodolu do Turnova. ¹⁵

Klub československých turistů (KČST). V r. 1900 byl založen liberecký odbor KČT. Náplní spolku byla především turistika, současně i s ní související kulturně osvětová práce, která spočívala v pořádání různých přednášek. 1. světová válka znamenala přerušení činnosti spolku a ten se znovuustavil v r. 1923 jako KČST. V r. 1927 koupil KČST chatu na Pláních Ještědského hřebenu. Pláně se staly významným centrem české turistiky a zimních sportů na Liberecku, zatímco Ještěd byl centrem Němců. Jak Němci, tak Češi pořádali soutěže ve výstupech na Ještěd či Pláně. Limitem bylo 100 výstupů, proto těm, kteří alespoň stokrát během roku vystoupili na Pláně (Ještěd), se říkalo stovkaři a byli různými způsoby vyznamenáváni.

V r. 1938 začal KČST v Liberci vydávat také svůj vlastní

časopis dvouměsíčník Výletní zpravodaj, který redigoval Jan Kögler, předseda klubu.¹⁶ Na jaře 1938 byl KČST na vzestupu, Lužické i Jizerské hory měl prozkoumané, jeho členové se starali o udržování cest a řádné značení. Do pokojného vývoje spolku však zasáhly politické události r. 1938. Vzhledem k přiosťřování situace v zemi začaly již v srpnu 1938 některé již naplánované výlety odpadávat. Poslední schůze KČST se konala dne 8. září 1938. Na této schůzi byly projednávány běžné záležitosti spolku, ale projevovaly se zde i politické události. Např. klub vybízel své členy, aby si obstarali plynové masky.¹⁷

Koncem září 1938 zanikla se stěhováním českého obyvatelstva do vnitrozemí i činnost KČST. Klubovní knihovnu se podařilo jednomu ze členů KČST zachránit pravděpodobně převozem někam do vnitrozemí. Již v říjnu 1938 byla chata na Pláních patřící KČST obsazena Němci. Od 1. července 1938 byl nájemcem a správcem chaty Vilém Hořejší. V polovině června 1939 byl V. Hořejší z chaty vypuzen a chata byla postoupena německému spolku Gebirgsverein.¹⁸ Klub KČST přišel okupací celkem o 25 velkých chat.¹⁹

V blízkosti chaty na Pláních byla postavena tzv. Šamánkova chata patřící pražskému Spolku pro zimní sporty. Správcem chaty byl v r. 1938 pan Potužník. I tato chata byla zabrána Němci a sloužila potřebám nacistických organizací Hitlerjugend a Bund deutscher Mädchen.²⁰

Výbor pro pořádání českých poutí - Česká pout' v Liberci.
V červenci 1895 vzešel návrh z podnětu Františka Tomsy, předsedy spolku Dobročín v Liberci, na pořádání velké národní slavnosti za spoluúčasti všech českých spolků. První česká pout' se v Liberci konala 2. července 1899. Tyto slavnosti se konaly každoročně na konci školního roku, účastnily se jich všechny české spolky v

Liberci. Pořadatelem a hlavním představitelem byl zvolen vždy jeden z českých spolků. Výtěžek českých poutí byl využíván pro obstarávání školních potřeb pro chudé žáky mateřských a veřejných škol. Poutě se většinou konaly v lidových sadech.

Poslední 39. česká pouť v Liberci se vzhledem k událostem na jaře 1938 výjimečně konala až na začátku školního roku. Byla uspořádána v neděli dne 11. září 1938 na hřišti Severočeského konzumního družstva v Nákladní ulici. Období těchto slavných českých poutí bylo rokem 1938 ukončeno. ²¹

Čeští trampové. Od počátku 30. let 20. století se začali scházet čeští trampové v Horním Růžodole v hostinci U Votoček, zakládali osady na březích Jizery. Růžodolské osady se v r. 1935 sloučily pod názvem Rykatado. Jméno vzniklo spojením počátečních písmen zakládajících osad Ryves, Kamarádi, Tabu, Dobromil. Trampové pořádali hlavně turistické výlety, čaje i sportovní utkání. Po připojení Horního Růžodolu k Německu se většina trampů rozprchla na různá místa do vnitrozemí Čech a Moravy. Osada Ryves měla postavenou svoji chatu v Jizerských horách v místě pod Jabloneckou chatou. Chata Ryvesu byla nejdříve vykradena a 14. ledna 1939 dokonce Němci vypálena. ²²

Informace o dalších spolcích jsou bohužel jen velmi stručné, zatím se mi nepodařilo zjistit o těchto organizacích bližší údaje.

Národní jednota severočeská (NJS) působila v Liberci od r. 1886. Jejím úkolem bylo vychovávat k mravnímu a hmotnému povznesení českého lidu, hájit jeho zájmy a pečovat o školství. NJS se pod vlivem dosavadních událostí od podzimu 1938 přeměnila výnosem ministerstva vnitra ze dne 4. dubna 1939 v nový jednotný spolek s názvem Národní matice při Národní radě české. Tímto opatřením byla činnost NJS ukončena. Pravděpodobně došlo na podzim

1938 k přesunu libereckého odboru NJS do Prahy, ale kdy přesně a jak k tomu došlo, nevíme. ²³

Dělnická tělovýchovná jednota (DTJ) byla v Liberci založena v r. 1909 s cílem vychovávat české dělnictvo a utužovat jeho zdraví. Pamětní kniha společně s archivem DTJ byla v r. 1938 odvezena na letní cvičiště DTJ do Prahy. Kronika ještě s dalšími různými písemnostmi byla při obsazování Prahy Němci v souvislosti s vytvořením protektorátu v březnu 1939 pražskými členy DTJ spálena. ²⁴ Svaz DTJ ztratil zábořem pohraničí celkem 281 jednot a majetek v hodnotě 6,710.000 K. ²⁵

SK Slavia. V r. 1908 vznikly v Liberci dva české fotbalové kroužky SK Liberec a SK Meteor, které později splynuly pod názvem SK Slavia. Rovněž jeho činnost byla v r. 1938 přerušena. Hráči a činovníci se po odchodu z Liberce stali vítanou posilou klubů ve vnitrozemí. ²⁶ To se týkalo i ostatních českých sportovních klubů jako byl např. SK Rapid z Horního Růžodolu, Československý tenisový klub (ČLTK) nebo Lyžařský klub Liberec.

Již jsme psali o snaze některých Čechů přestěhovat alespoň částečně spolky do vnitrozemí. Zprávy o tomto stěhování jsou bohužel neúplné a mnohdy nejednotné. Stejně jako školy byly i spolky stěhovány především do Turnova. Do Turnova byly přestěhovány pravděpodobně i loutky divadelního ochotnického spolku Jana Durycha. Domnívám se tak proto, že Jan Durych opustil Liberec a odjel do Turnova. Protože však byl i aktivním členem Sokola byl zatčen a odvezen do koncentračního tábora, kde zahynul. ²⁷ Spolky byly přemísťovány i do jiných českých měst, nejen do Turnova. Např. rekvizity Spolku válečných poškozenců a invalidů z Horního Růžodolu byly údajně převezeny do Mladé Boleslavi. ²⁸

Víme, že i ostatní české spolky v Liberci zanikly, když ne odchodem jejich představitelů a členů, tak činností komisaře pro zastavení činnosti. Nemůžeme však zatím s určitostí říci, kdy přesně končí činnost českých spolků v Liberci. Ještě v srpnu i září 1938 probíhala setkání českých spolků prakticky nerušeně, ale jistě získávaly jejich akce s rostoucím neklidem a tlakem Němců v pohraničí větší národní důraz. Zápisy ze schůzí jednotlivých spolků ukazují na napjatou situaci, členové spolků byli vyzýváni, aby si např. obstarávali plynové masky, což signalizovalo, že se lidé připravují na válku, a akce jednotlivých spolků byly postupně omezovány.²⁹ Velké množství materiálu týkajícího se českých spolků bylo odvezeno ještě před obsazením pohraničí do vnitrozemí, po válce už ne všechno bylo dopraveno opět zpátky do Liberce. To co v Liberci zůstalo, bylo často zničeno během války.

POZNÁMKY ke kapitole 4.3.2

¹ Kniha o Liberci s. 158

² Jahrbuch S. 841 - 861

Vedle uvedených spolků působilo v Liberci ještě velké množství dalších českých zájmových a politických organizací. Vznikaly různé profesní svazy policistů, železničářů, poštovních úředníků, soukromých zaměstnanců, celníků, hudebníků a různých dělníků.

Jejich úplný seznam čítající asi 60 organizací je možno nalézt dtto

³ Bartoš s. 84 - 86

Věstník České menšiny 1. číslo z 25.10.1938

4   tamtéž

5   Bartoš s. 84 - 86

6   Biman II. s 284 - 285

7   Bartoš s. 84 - 86

8   STOA, AML Ma 1940 F, karton č. 114

9   respondent Mrňák

10   respondentka Honová

11   Kavěnová, I. : Činnost Sokola na Liberceku v letech 1919 -
1938. Dipl. pr., PF Ústí n. L., rok neuveden, s. 63

12   respondent Číla

13   Rukopis starosty TJ Sokola v Liberci J. Brunclíka z r. 1993

Jedná se o žádost TJ Sokola určenou městskému zastupitelstvu
o navrácení sokolského majetku, který v současné době patří
městu. Bohužel se mi nepodařilo zjistit, o jaké prameny se
J. Brunclík ve své žádosti opírá.

14   STOA, AML Ma 1940 F, karton č. 115

15   Rukopis B. Zejdlové o činnosti Sokola v Horním Růžodole a
Liberci

respondent Smorádek

16   Kroniku KČST měl jeho představitel J. Kögler pravděpodobně
celou válku u sebe, protože v kronice je záznam od zaměstnance
Sběrných surovin v Liberci, že našel kroniku v pozůstalosti J.
Köglera, která byla po jeho smrti v r. 1957 odvezena do sběru.
Jen díky bdělosti tohoto zaměstnance, který zachránil kroniku
před zničením, se dnes dovídáme o činnosti KČST.

17   STOA, AML č. inv. 157 - zápisová kniha KČST 2. díl 1932 - 1938

18   Kronika KČST s. 259

Die Zeit vydané 16.6. 1939

19 Tomášek s. 52

20 Die Zeit vydané 16.6. 1939

21 STOA, AML č. inv. 166 České poutě - kniha č. 1

22 respondent Absolon

Kniha o Liberci s. 519, 553

23 Výroční zpráva bývalé NJS 1937 - 1939. Praha 1939, s. 7

24 Sport a tělovýchova v pohraničí. Sportovní almanach. Liberec
1946, s. 247

25 Tomášek s. 59

26 Sport a tělovýchova v pohraničí s. 251 - 257

27 respondentka Lutzová

respondentka Honová

28 respondent Absolon

29 viz záznam o KČST

4.3.3 KULTURA, KNIHOVNY, TISK

České menšiny v pohraničí byly po Mnichovu odňaty všechny možnosti legálního rozvíjení veřejné politické, kulturní i sportovní činnosti. Zanikly české spolky, knihovny, neexistovaly české noviny a časopisy, nebylo možno veřejně pořádat české kulturní a sportovní akce. Rovněž česká kina byla uzavřena a brzy byla zakázána i divadelní ochotnická představení. Tím se život Čechů v pohraničí lišil od života v protektorátě, kde přece jen zůstaly některé legální organizace a tisk, i když byly pod dohledem nacistů.

České knihovny začaly vznikat ve smíšeném pohraničí již v době Rakouska - Uherska především ze spolkových prostředků. Jejich počet se značně zvýšil za první republiky. Některé z nich disponovaly poměrně rozsáhlým knižním fondem. Např. česká knihovna v Liberci měla přes 13.000 svazků, veřejná česká knihovna v Horním Růžodole kolem 2.500 svazků. ¹

České veřejné knihovny byly hned v prvních dnech po Mnichovu uzavřeny, zrušeny či zlikvidovány a jen některé měly to štěstí, že je jejich správci odvezli do českého vnitrozemí ještě před zábořem pohraničí. Do vnitrozemí byly přemístěny nejen veřejné, ale i spolkové knihovny. ²

Na Liberecku vycházel v meziválečném období početný český tisk. Následující seznam zachycuje regionální tisk, který vycházel v Liberci až do r. 1938³

A-Zet - filiální redakce pražského deníku v Liberci (1937 - 30. 9. 1938)

Deník českého severu (1937 - 1938)

Hlasý od Jeřtěda. Časopis pro národní a hospodářské zájmy, týdeník
(1937 - 9/1938)

Hraničářský deník (1937 - 1938)

Jeřtědský obzor. Týdeník Československé sociálně demokratické
strany dělnické (14.7. 1907 - 22. 9. 1938)

Naše hory. Časopis Československé strany národně socialistické pro
severní Čechy, týdeník (8/1919 - 9/1938)

Okresní věstník pro politický okres Liberec (1929 - 8/1938)

Pohraničí (1935 - 24. 9. 1938)

Severočeský deník. Nezávislý orgán hraničářský (1932 - 2. 10.
1938)

Severočeský živnostník a obchodník (1930 - 9/1938)

Věstník sokolské Župy Jeřtědské (1924 - 1938)

Výletní zpravodaj (1938)

V březnu 1938 se ustavilo dokonce Hraničářské nakladatelské a
vydavatelské družstvo v Liberci s. r. o. (HNV). Předmětem zájmu
družstva bylo vydávat svým nákladem knihy a další tiskoviny a
provádět činnost s tímto nákladem související.⁴ Jeho činnost a
vydávání všech českých novin a časopisů v Liberci i Horním
Růžodole (vlastně v celém pohraničí) bylo přerušeno a zakázáno.
Napjatá situace se již v září 1938 negativně odrazila na
vydávání novin. Noviny samozřejmě bedlivě sledovaly a popisovaly
situaci v pohraničí. Vydávání novin však bylo komplikováno
průběžným odchodem Čechů do vnitrozemí. Např. Jeřtědský obzor ze
dne 15. září 1938 upozorňuje své čtenáře, že do čísla nemohly být
zařazeny všechny zprávy, mělo-li číslo vyjít včas. Důvodem byl
náhlý odchod poloviny tiskárenského personálu.⁵

Mnohé české noviny (Naše hory, Severočeský živnostník a

obchodník, Deník Českého severu) byly tisknuty v Tiskárně SNV (Severočeská nakladatelská a vydavatelská společnost), jejímž majitelem byl B. Kobr. Poslední výtisk, který v této tiskárně vyšel, bylo 223. číslo Severočeského deníku, a to dokonce ještě v neděli 2. října 1938. Další číslo Severočeského deníku vyšlo již v Praze 13. října 1938.⁶

Obsazením Českého pohraničí přestaly být vydávány české noviny. Dovoz tisku z vnitrozemí byl omezen jen na několik málo titulů. Jediný nacisty povolený a kontrolovaný český časopis v sudetské župě byl Věstník české menšiny. Tento informační zpravodaj pro české obyvatelstvo vycházel jednou týdně v Novém Jičíně. Majitelem, vydavatelem a odpovědným redaktorem byl Vilém Stanovský. První číslo vyšlo 25. října 1938. Cílem tohoto zpravodaje bylo informovat českou veřejnost v pohraničí, uveřejňovat nové směrnice, vydávané správními úřady. Přinášel cenné informace např. o možnosti jak dodatečně přestěhovat nábytek a další věci z pohraničí do vnitrozemí apod. Dále informoval o důležitých událostech doma (tím je myšleno v Říši) i v zahraničí (včetně nitra Čech). Věstník české menšiny se stával postupně nadregionální a přinášel stále více politických zpráv. Tento list užíval pojmu "sudetský Čech".

Tento týdeník byl více než loajální vůči Německé říši, byl vydáván v duchu úsloví, "Koho chleba jíš, toho píseň zpívej", což dokazuje úvodník V. Stanovského hned z prvního čísla, ve kterém vyzývá české občany v zabraném pohraničí k poslušnosti vůči Německé říši: "Chceme-li v Německé říši žít, musíme její vrchnost uznat a všechny nám uložené povinnosti loajálně a poctivě plnit. Ale i jiné zákony musíme dodržovat, musíme být spravedlivými, pravdivými, snášenlivými a obětavými, musíme dbát

dobrých mravů a ovládati se, musíme býti rozvážní a sebevědomí. Nesmíme mezi námi trpěti stranictví, nenávisť, neupřímnost, povýšenost, protekci, příživnictví a vyděračství. Budeme-li se těmito zákony řídit, pak budeme v říši rovnocennými občany, kterým se dostane jejich práv a ochrany osoby a majetku. Nesmíme ale zapomenouti, že naší povinností zůstává, i když žijeme v Německé říši, zachovati věrnost našemu národu, ale také úctu k velikému národu německému a k jeho sjednotiteli Adolfu Hitlerovi."

Věstník České menšiny se dočkal pouze tří ročníků. V polovině r. 1940 bylo jeho vydávání zastaveno. Poslední vydání, číslo 86, vyšlo 12. července 1940. Češi v pohraničí byli nadále odkázáni na jednostranné informace německého tisku a rozhlasu, nebo na ilegálně dopravený tisk z protektorátu a tzv. "šeptanou propagandu".

Určité formy vzájemného styku českého obyvatelstva v pohraničí přetrvaly i po záboru, o čemž se dozvídáme z nacistických situačních zpráv, které si na tyto styky stěžují. Např. se Češi scházeli v českých hostincích, proto se nacisté snažili odebírat českým majitelům hostinců koncese. Částečně, ale dost omezeně, se mohla rozvíjet činnost české menšiny ve zbylých českých školách. Z toho důvodu byla snaha nahrazovat české učitele německými. Významnou roli sehrálo v pohraničí tramské hnutí, jehož likvidace ze strany Němců byla velmi obtížná, protože jen těžko šlo trestat mládež za pořádání výletů. Důležitou národní manifestací se stávaly církevní obřady, které zaznamenávaly mnohem vyšší účast Čechů než v předválečném období.⁸

Češi z Liberce se scházeli v oblastech souvislejšího českého osídlení (rovněž ale okupovaného území) a to v první řadě

ve Světlé pod Ještědem, kam chodívali na taneční zábavy.⁹ Možnosti kulturního vyžití se s ohledem na válečné události přirozeně velmi ztenčovaly. Česká menšina v pohraničí se i po jeho obsazení stále považovala za součást jednotného celku s českým národem ve zbylé části republiky a později protektorátu.

POZNÁMKY ke kapitole 4.3.3.

- 1 STOA, AML IMS karta č. 6
- 2 Pamětní kniha KČST s. 259
Joza s. 185 - 186
- 3 Csizmazia, M. : Český regionální tisk v Liberci v letech 1919 - 1938. Dipl. pr., Tu PF Liberec 1995, s. 17
- 4 Stanovy společenstva HNV
- 5 Ještědský obzor č. 37 z 15. 9. 1938
- 6 Csizmazia s. 38
Kniha o Liberci s. 548
Kniha o Liberci naneštěstí nemá poznámkový aparát, další bádání o osudu tiskárny je tedy znesnadněno.
- 7 Věstník České menšiny č. 1 z 25. 10. 1938
- 8 Joza s. 196 - 206
- 9 respondenti Novotná a Havelka

4.3.4 LIKVIDACE INSTITUCÍ A ŽIVNOSTÍ

Jestliže o stěhování škol a spolků z Liberce po Mnichovu máme jen skromné informace, pak pro instituce a živnosti to platí dvojnásob. Československé okresní správní úřady, všechny vojenské a policejní složky, soudní a finanční úřady byly evakuovány. Zůstali pouze ti zaměstnanci těchto institucí, kteří byli německé národnosti. Němcům po zabrání pohraničí připadly všechny státní podniky, železnice, pošty, úřední budovy, vojenské objekty, státní domy a státní statky a lesy.¹ Evakuace, kterou prováděli čeští zaměstnanci v přesvědčení, že odváží majetek patřící ČSR, se často stávala předmětem sporů mezi českou a německou stranou. Následně pak docházelo ke zpětnému stěhování zařízení do pohraničí.

Po uzavření mnichovské dohody bylo nutné, aby do obsazení pohraničí střežily ozbrojené hlídky československé vojenské stráže státní úřady, které se připravovaly k evakuaci. Telefon a hlavně železniční spojení sloužilo převážně českým úřadům ke stěhování. Pokud to bylo možné, stěhovaly se rovněž zásoby podniků a živností a nejn nutnější zařízení československých úřadů. Poslední evakuační vlak odjel z Liberce 8. října 1938.² Již jsme se zmínili o tom, že jako poslední opustily Liberec československé vojsko a policie. Bylo to pravděpodobně v nočních hodinách 8. října.

Jedním z příkladů, kdy došlo ke zpětnému stěhování byly ČSD. Čeští železničáři evakuovali z Liberce do Turnova prakticky vše, co se dalo v domnění, že to vše patří československému státu. Několik dnů nato musela být většina odvezených lokomotiv, vozů a dalšího zařízení vrácena na základě jednání Česko - německé komise v Berlíně zpět do Liberce. České nápisy na lokomotivách byly škrtnuty a nahrazeny nápisem "Deutsche Reichsbahn" (Německá říšská

dráha). ³

Stěhování státních zaměstnanců z pohraničí bylo provedeno ve zvláštní akci organizované ministerstvem dopravy. Záštitu nad tímto stěhováním z okupovaného pohraničí převzalo podle vládního nařízení č. 31784/38 dne 21. prosince 1938 nově zřízené oddělení VI/7 zvané STAS (Státní akce stěhovací) při ministerstvu dopravy, Akce STAS měla probíhat ve dnech 14. ledna až 15. srpna 1939, přičemž uprchlíci mohli žádat o úhradu stěhovacích výdajů. V takovém případě však museli k žádosti o stěhování připojit potvrzení o nemajetnosti a vyúčtování celkových výdajů. ⁴

České instituce zanechaly v pohraničí mnohdy i značný majetek, který se v průběhu války snažily prodat. Příkladem může být Živnostenská banka, Národní banka pro Čechy a Moravu a Česká Union banka. Na základě kupní smlouvy uzavřené 6. prosince 1938 prodala Živnostenská banka své nemovitosti v Liberci Dresdner Bank (Drážďanské bance) v Berlíně. Jednalo se o obytné domy č. NC 15/IV a NC 17/IV v Liberci. Konečná cena byla dohodnuta na 140.000 RM. ⁵

Národní banka pro Čechy a Moravu uzavřela kupní smlouvu s Deutsche Reichsbank Berlin (Německá říšská banka) dne 5. února 1940. Národní banka prodala dům č. NC 36/V se stavební parcelou katastrální číslo 1.475 a zahradní parcelou k.č. 1.254/1. Tento pozemek se rozkládal na ploše 847 m². Nemovitost a parcely patřící Národní bance byly prodány v celkové hodnotě 1,840.000 K. ⁶ Rovněž 5. února 1940 uzavřel Penzijní fond zaměstnanců Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze smlouvu s Deutsche Reichsbank Berlin o prodeji nemovitostí. Prodán byl dům č. NC 1.406/1 se stavební parcelou k.č. 3.126 a parcela k.č. 1.584/6. Tyto pozemky o rozloze 732 m² byly prodány za 400.000 K. ⁷

Česká Union banka Praha, pobočka Liberec prodala své

pozemky k. č. NC 152/II, 376/II, 378/II, 2/V Deutsche Bank Berlin, pobočka Liberec na základě smlouvy z 16. března 1939 v celkové hodnotě 1,500.000 K. 8

Podle Bartoše převzaly říšskoněmecké banky v pohraničí všechny pobočky československých bank a pojišťoven. Největší podíl na tom měly právě Dresdner Bank a Deutsche Reichsbank.

Českým živnostníkům a obchodníkům znesnadňovali život sudetští Němci bojkotem jejich zboží dávno před Mnichovem. Příkladem je již zmiňované Brunclíkovo pekařství v Rochlici (tehdy samostatná obec), jemuž bojkot německých zákazníků způsobil bankrot na sklonku jara 1938 a rodina Brunclíkova musela pohraničí z existenčních důvodů opustit.⁹

Opustit pohraničí nebylo pro české živnostníky a obchodníky nijak snadné, neboť zde byli existenčně vázáni na svůj majetek. Ti, kteří opouštěli pohraničí, se snažili svůj majetek nějakým způsobem zabezpečit. Většinou se snažili přemístit svou živnost do vnitrozemí. To se např. podařilo panu Vaňurovi, který vlastnil obchod se sukem v Liberci a svou živnost obnovil v Turnově.¹⁰ Dalším podobným příkladem je Jágrovo pekařství z Horního Růžodolu. Jágrovi převezli pekařské stroje ještě před zábořem do vnitrozemí a rovněž se jim podařilo obnovit živnost. Svůj dům v Horním Růžodole se pokoušeli prodat, to se jim ale nepodařilo. Potom co opustili Horní Růžodol, byla na jejich dům čp. 150 v Horním Růžodole uvalena dne 13. prosince 1939 nucená správa.¹¹

Někdy se českým živnostníkům a obchodníkům dokonce poštěstilo prodat svůj majetek v pohraničí. V archivních materiálech (přesněji ve fondu F prodeje nemovitostí, kartony číslo 107 - 115) můžeme těchto případů nalézt několik. Za všechny uvádíme osobní příběh manželů Doležalových, který je potvrzen i

výpovědi jejich syna. Už od r. 1938, prakticky hned po obsazení, se Doležalovi snažili prodat svůj dům v Horním Růžodole. Jednalo se o činžovní dům pro 10 nájemníků, dále zde Doležalovi vlastnili pekárnu asi se 7 zaměstnanci a obchod s pečivem. Teprve 30. května 1940 se Doležalům podařilo uzavřít kupní smlouvu se sourozenci Riedelovými bytem v Liberci. Doležalovi prodali svůj dům čp. 150 se stavební parcelou katastrální číslo 287/1 v celkové hodnotě 78.884 RM. Smlouva obsahuje seznam pekařského zařízení, které Doležalovi přenechali kupujícímu. Cena veškerého zařízení je již zahrnuta v celkové hodnotě prodeje. Smlouva byla sice uzavřena 30. května 1940, ale platební příkaz byl vystaven až 16. srpna 1941.¹² Prodeje nemovitostí byly často protahovány, tím se náklady na celé řízení podstatně zvyšovaly a majetek Čechů byl mnohdy podhodnocován.

Po obsazení pohraničí označovali nacisté české obchody většinou tabulkou s nápisem "Tschechisches Geschäft", přesto se jim nepodařilo všechny české živnosti zlikvidovat, ale pouze omezit. Činnost českých živnostníků byla totiž často nezbytná pro zajištění běžného chodu hospodářství. Příkladem likvidace českých obchodů v Liberci je obchod smíšeným zbožím paní Čílové, který měla ve svém domě v Matoušově ulici. Po obsazení pohraničí umístili nacisté do jejího obchodu již zmiňovanou tabulku, aby upozornili své soukmenovce, že se jedná o český obchod. Na paní Čílovou byl vyvíjen stále větší nátlak ze strany Němců, aby prodala svůj dům. Koncem r. 1938 tak učinila, cena domu však byla při prodeji výrazně podhodnocena. Po prodeji opustila paní Čílová pohraničí.¹³

Posledním příkladem, který uvedeme, byl obchod s oděvy manželů Lutzových, kteří zůstali v Liberci po celou válku. Průběh

likvidace jejich obchodu byl následující. Nejdříve nacisté rovněž umístili v jejich výkladní skříni uvedenou tabulku a zanedlouho jim byl celý obchod bez jakékoliv náhrady zabaven a manželé Lutzovi byli nasazeni na práci pro říši. 14

Dále máme doklady o likvidaci hostinských živností v Horním Růžodole, kde byly uzavřeny restaurace českých majitelů L. Jíry čp. 50, J. Kostky čp. 208, M. Malé čp. 60 a R. Votočkové čp. 196. 15 Přesné datum uvedení těchto živností do klidu bohužel neznáme, domnívám se, že k uzavření jmenovaných restaurací došlo nejpozději v průběhu roku 1939. Usuzuji tak proto, že v červnu 1939 nařídila německá policie paní Votočkové (manželce prvního českého starosty v Horním Růžodole J. Votočka) okamžité opuštění restaurace a bez jakýchkoli zavazadel ji odvezla na protektorátní hranici. Dne 1. srpna 1939 byla na dům uvalena nucená správa, později zde byl umístěn tábor pro ruské, francouzské a italské zajatce. 16

Rovněž na trafiky v Horním Růžodole byly uvaleny nucené správy. Jednalo se o trafiku F. Dvořáka v ul. 28. října (dříve Masarykova) a o trafiku J. Urbánecké - Polanecké v Ještědské ul. (Ještědská). Obě trafiky převzal jeden správce z Horního Růžodolu. Správa na první jmenovanou trafiku byla uvalena dne 1. prosince 1939, u druhé si nejsme přesně jisti. Pravděpodobně to bylo koncem r. 1939 nebo počátkem r. 1940. 17

Ani česká družstva nebyla ušetřena nacistických zákroků. Většina zanikla nebo byla zrušena, výjimečně byla přičleněna k německým. Liberecké Severočeské konzumní družstvo (založené r. 1913 jako Dělnické Konzumní družstvo, od r. 1934 SKD) ztratilo po Mnichovu v pohraničí všechny prodejny a vlastní archiv. Za nelehkých podmínek se nakonec podařilo zachránit většinu zboží a

zůstalo po celou válku. 18

věrohodné informace.

.....

Gedenkbuch Ober-Rosenheim S. 354

110

- 1110

- 107

- 9 . . . . . 3.13

14. 2500 1000 500 250 100 50 25 10 5 2.5 1.25 0.625 0.3125 0.15625 0.078125 0.0390625 0.01953125 0.009765625 0.0048828125 0.00244140625 0.001220703125 0.0006103515625 0.00030517578125 0.000152587890625 0.0000762939453125 0.00003814697265625 0.000019073486328125 0.0000095367431640625 0.00000476837158203125 0.000002384185791015625 0.0000011920928955078125 0.00000059604644775390625 0.000000298023223876953125 0.0000001490116119384765625 0.00000007450580596923828125 0.000000037252902984619140625 0.0000000186264514923095703125 0.00000000931322574615478515625 0.000000004656612873077392578125 0.0000000023283064365386962890625 0.00000000116415321826934814453125 0.000000000582076609134674072265625 0.0000000002910383045673370361328125 0.00000000014551915228366851806640625 0.000000000072759576141834259033203125 0.0000000000363797880709171295166015625 0.00000000001818989403545856475830078125 0.000000000009094947017729282379150390625 0.0000000000045474735088646411895751953125 0.00000000000227373675443232059478759765625 0.000000000001136868377216160297393798828125 0.0000000000005684341886080801486968994140625 0.00000000000028421709430404007434844970703125 0.000000000000142108547152020037174224853515625 0.0000000000000710542735760100185871124267578125 0.00000000000003552713678800500929355621337890625 0.000000000000017763568394002504646778106689453125 0.0000000000000088817841970012523233890533447265625 0.00000000000000444089209850062616169452667236328125 0.000000000000002220446049250313080847263336181640625 0.0000000000000011102230246251565404236316680908203125 0.00000000000000055511151231257827021181583340541015625 0.000000000000000277555756156289135105907916702705078125 0.0000000000000001387778780781445675529539583513525390625 0.00000000000000006938893903907228377647697917567626953125 0.000000000000000034694469519536141888238489587838134765625 0.0000000000000000173472347597680709441192447939190673828125 0.00000000000000000867361737988403547205962239695953369140625 0.000000000000000004336808689942017736029811198479766845703125 0.0000000000000000021684043449710088680149055992398834228515625 0.00000000000000000108420217248550443400745279961994171142578125 0.000000000000000000542101086242752217003726399809970855712890625 0.0000000000000000002710505431213761085018631999049854278564453125 0.00000000000000000013552527156068805425093159995249271392822265625 0.000000000000000000067762635780344027125465799976246356964111328125 0.0000000000000000000338813178901720135627328999881231784820556640625 0.00000000000000000001694065894508600678136644999406158924102783203125 0.000000000000000000008470329472543003390683224997030794620511416015625 0.0000000000000000000042351647362715016953416124985153973102557080078125 0.00000000000000000000211758236813575084767080624925769865512785400390625 0.000000000000000000001058791184067875423835403124628849327563927001953125 0.0000000000000000000005293955920339377119177015623144246637819635009765625 0.00000000000000000000026469779601696885595885078115721233189098175048828125 0.000000000000000000000132348898008484427979425390578606165945490875244140625 0.0000000000000000000000661744490042422139897126952893030829727454376220703125 0.00000000000000000000003308722450212110699485634764465154148637271881103515625 0.000000000000000000000016543612251060553497428173822325770743186359405517578125 0.0000000000000000000000082718061255302767487140869111628853715931797027587890625 0.00000000000000000000000413590306276513837435704345558144268579658985137939453125 0.000000000000000000000002067951531382569187178521727790721342898294925689697265625 0.0000000000000000000000010339757656912845935892608638953606714491474628448486328125 0.00000000000000000000000051698788284564229679463043194768033572457373142242431640625 0.000000000000000000000000258493941422821148397315215973840167862286865711212158203125 0.0000000000000000000000001292469707114105741986576079869200839311434328556060791015625 0.00000000000000000000000006462348535570528709932880399346004196557171642780303955078125 0.0000000000000000000000000323117426778526435496644019967300

respondentka Vlasta Andělová

- 12 STOA, AML prodeje nemovitostí F k.č. 114

respondent Doležal

- 13 respondent Číla

- 14 Bartoš s. 96

- 15 STOA, AML Živností Ga - Uvedení živností do klidu k.č. 199

V této krabici jsou jedinou informací o likvidaci českých živností uvedené hostince, ostatní informace se týkají židovských a německých živnostníků.

Při rekonstrukci osudů českých živností jsme tedy z větší části omezeni pouze na výpovědi pamětníků.

- 16 Kniha o Liberci s. 552

rukopis B. Zejdlové

STOA, AML Živností Ga, k. č. 426

- 17 STOA, AML Živností Ga, k.č. 426

- 18 Kniha o Liberci s. 319, 398

- 19 Bartoš s. 96

4.3.5 OSUDY JEDNOTLIVCŮ

V této kapitole se pokusíme rekonstruovat jednotlivé osudy obyvatel Liberecka. Obecné informace o péči státu o uprchlíky je možné nalézt v kapitole č. 4.2 Důsledky Mnichova

Větší pozornost je v této kapitole věnována obyvatelstvu z Horního Růžodolu. Učinit analýzu obyvatelstva celého Liberce (bereme-li v úvahu rozsah tzv. Velkého Liberce) by bylo velmi rozsáhlé a složité. Omezili jsme se proto pouze na část dnešního Liberce - Horní Růžodol, který zaujímal vzhledem k svému osídlení zvláštní postavení (viz kapitola 3.2 Horní Růžodol).

Původním záměrem bylo získat jmenný seznam obyvatel české národnosti z Horního Růžodolu, kteří město v souvislosti s událostmi r. 1938 opustili (nemůžeme se omezit pouze na důsledky Mnichova, i když po něm nastalo největší stěhování. Již jsme psali o příčinách stěhování i před Mnichovem). Celý tento výzkum byl od počátku provázen velmi podstatným problémem. Veškeré jmenné soupisy obyvatel, které mi byly dostupné, nezohledňovaly národnostní hledisko. Soupis obyvatel české národnosti, který jsem se snažila vytvořit na základě Seznamu obyvatel města Horní Růžodol podle stavu ze dne 30. května 1932 jsem porovnávala se stavem z let 1941/42 podle Němci sepsané Adreßbuch der Gauhauptstadt Reichenberg, část B - Soupis obyvatel. Bohužel ani zde nenalezneme zmínku o národnosti jednotlivých obyvatel. Navíc období mezi sepsáním obou pramenů je poměrně dlouhé. Musíme tedy počítat s tím, že se někteří obyvatelé mohli odstěhovat ještě před r. 1938, nebo naopak se mohlo do Horního Růžodolu hodně Čechů přistěhovat. V úvahu musíme brát také úmrtí a nabytí právní dospělosti. Porovnání těchto dvou pramenů je velmi nepřesné a není

tedy možné vyvodit z něj obecněji platné závěry.

V dalším výzkumu jsem se zaměřila na zjištění a vytvoření jmenného seznamu českých učitelů a funkcionářů českých spolků a organizací působících v Horním Růžodole. Základním pramenem pro tento výzkum byl archivní materiál IMS. ¹ Původně jsem se domnívala, že by bylo možné v tomto prameni zjistit jmenný seznam žáků z českých rodin, ale tato matrika uvádí vždy jen počty žáků zapsaných pro jednotlivé školní roky. Na základě matriky IMS jsem vytvořila abecední seznam českých učitelů působících na školách v Horním Růžodole v letech 1905 - 1934 a českých činovníků z let 1929 - 1936. Na základě jmenné Kartotéky evidence obyvatel Horního Růžodolu, zahrnující časové období let 1908 - 1942, která obsahuje Odhlášky obyvatel (kartony č. 18 - 52) a Přihlášky obyvatel (kartony č. 53 - 59), jsem se snažila zjistit, zda čeští učitelé a činovníci z Horního Růžodolu opustili svůj domov v souvislosti s podepsáním dohody v Mnichově a následujícího zabrání pohraničí. Bohužel toto velké úsilí (bylo nutné prohledat 34 kartonů, v nich najít 177 jmen českých učitelů a činovníků) nebylo korunováno úspěchem a ani o tento pramen se nemůžeme bezpečně opřít, protože ne všichni, kteří pohraničí opustili se i úředně odhlásili.² Někdy byly tyto údaje dodatečně doplněny.

V letech 1905 - 1934 se ve svém působišti v Horním Růžodole vystřídalo dohromady 104 českých učitelek a učitelů. (viz příloha č. 4). Takto velký počet si můžeme vysvětlit i okolností, že většina učitelů přicházela do pohraničí s nechutí a často využívali možnosti být přeloženi.³ Předpokládáme, že ročně našlo uplatnění na českých školách v Horním Růžodole přibližně 10 - 12 učitelů. F. Fischer ve své kronice uvádí, že město opustili všichni učitelé české obecné a měšťanské školy.⁴ Přesné číslo

bohužel neznáme. Podle Kartotéky evidence obyvatel se šest českých učitelů odhalšuje z Horního Růžodolu v souvislosti s mnichovskou dohodou. Na odhlašovacích lístcích (kopie viz příloha č. 7) je uváděno jednotné datum 1. října 1938, většinou nebylo známo nebo zaznamenáno, kam se odstěhovali.

V Horním Růžodole jsem zjistila celkem 73 osob, které zastávaly určitou funkci v českém spolku či organizaci v období let 1929 - 1936 (viz příloha č. 5). U 20 osob se mi podařilo na základě Odhlášek obyvatel potvrdit, že opustily Horní Růžodol k 1. říjnu 1938. Opět většinou nebylo známo, kam tito Češi z Horního Růžodolu odešli. Bylo to však především k příbuzným do vnitrozemí Čech, nebo do nejbližšího českého města Turnova. Z celkového počtu českých učitelů a činovníků, dohromady 177 osob, se mi podařilo potvrdit, že pouze čtyři činovníci se z Horního Růžodolu neodstěhovali, jejich jména jsou totiž zařazena ve zmiňovaném Adrešbuchu. Dále jsem přibližně u 50% osob v souladu s Kartotékou evidence obyvatel zjistila, že se tyto osoby z Horního Růžodolu odstěhovaly již před r. 1938, nebo před tímto rokem zemřely.

Zajímavým pramenem je tzv. Potvrzení o pobytu v Horním Růžodole k 1.10.1938⁵, který obsahuje čestná prohlášení obyvatel. Ti zpětně potvrzují, že k 1. říjnu 1938 žili v Horním Růžodole. Mezi těmito prohlášeními jsem nenašla ani jednoho z řad českých učitelů a činovníků.

F. Fischer ve své kronice uvádí, že město Horní Růžodol opustilo do 8. října 1938 pouze 15 majitelů domů. To však nebylo konečné číslo, stěhování pokračovalo. Již jsme se zmiňovali o tom, že se majitelé určitých nemovitostí snažili po obsazení pohraničí nějakým způsobem zabezpečit svůj majetek. Když se jim to nedařilo, opustili pohraničí. (Příkladem může být Jágrova rodina, viz

kapitola 4.3.4 Likvidace institucí a živností.) To, že nebyli příliš úspěšní, nám dokazuje archivní pramen o uvalení nucené správy na nemovitý majetek Čechů, Židů a antifašistů. Jedná se o seznam majitelů nemovitého majetku z celého Liberce (už po vytvoření Velkého Liberce), na jejichž majetek byla dle soudního rozhodnutí uvalena nucená správa. V tomto seznamu je zohledněno i národnostní hledisko. Většinou se jednalo o vlastníky české národnosti, zřídka se objevili Židé a zcela výjimečně němečtí antifašisté.

Na základě tohoto seznamu jsem zjistila celkem 40 osob (majitelů domů, bráno bez rodinných příslušníků) české národnosti, které Horní Růžodol opustily, a podle nařízení z 18. listopadu 1938 o uvalení nucené správy na usedlosti, které nejsou řádně obhospodařovány, tj. i na ty, jejichž majitelé uprchli⁶, byla na jejich majetek uvalena nucená správa. Tou byli pověřeni tzv. Treuhänder ("správci věrné ruky").

Seznam vlastníků určité nemovitosti české národnosti z Horního Růžodolu, kterých se týkala tato nucená správa je uveden v příloze č. 6 (vzor úředního záznamu uvalení nucené správy viz příloha č. 8). Přestože byl nacismus plně totalitním režimem, respektoval alespoň některá majetková práva. Dokazuje to např. postup vůči majitelce činžovního domu v Rochlici. Paní Krupičková (rozená Brunclíková) žijící v Mladé Boleslavi vlastnila dům v Rochlici u Liberce. Po odtržení pohraničí byla na tento dům uvalena nucená správa, ale stále zůstal ve vlastnictví rodiny a činži zasílali nájemníci do Mladé Boleslavi.⁷

Mezi českým a německým ministerstvem vnitra byla uzavřena dohoda o stěhování rodin, které chtějí opustit pohraničí i těch, které již uprchly a dodatečně se chtěly přestěhovat.⁸ Stěhování

do Československa z postoupeného sudetoněmeckého území se řídilo následujícím postupem :

1. Žadatel si musel obstarat potvrzení od obecního úřadu obce kam se chtěl přestěhovat, že tato obec nemá námitek proti jeho přesídlení .
2. Musel vyhotovit soupis svršků, které chtěl vystěhovat.
3. Od německých berních úřadů si obstaral potvrzení, že má zaplacený daně.
4. Opatřil si potvrzení od příslušného obecního úřadu, že se řádně odhlásil.
5. Pod soupis svršků napsal žadatel prohlášení, že nevyváží vkladní knížky, valuty, drahé kovy a starožitnosti z obsazeného území.

Řádně doložené doklady se žadatel dostavil k příslušnému obecnímu úřadu v okupovaném území, který mu sdělil další potřebná opatření. Po jejich splnění potvrdil říšskoněmecký obecní úřad na soupisu svršků, že není námitek proti vystěhování. Státní úředníci museli mimo to ještě předložit svůj jmenovací dekret do nového působišť.⁹

V archivních pramenech se mi podařilo nalézt dva případy o dodatečném stěhování bytového zařízení. Prvním je korespondence mezi M. Kožichovou (manželka učitele J. Kožicha z Horního Růžodolu, přestěhovali se do Zásmuk u Kolína) a obecním úřadem v Horním Růžodole. Původním záměrem M. Kožichové bylo platit si nadále byt v Horním Růžodole. Městský úřad jí však sdělil, že byt převzal nucený správce a ať urychleně provede převoz nábytku.¹⁰ Nakonec došlo k přemístění nábytku na území v Protektorátě. ¹¹ Druhá žádost je od S. Šťastné toho času v Praze, aby jí byl umožněn převoz nábytku z Liberce. Městský úřad v

Liberci jí oznámil, že její žádosti se vyhovuje. ¹² Původně byla lhůta k odvezení bytového zařízení a osobních potřeb stanovena do 31. ledna 1939, nakonec byla prodloužena až do 30. června 1939. ¹³ Dokonce byla možná i výměna nemovitostí v odstoupených územích za nemovitosti v Československu. ¹⁴ Domnívám se, že tato výměna nebyla snadno realizovatelná a doklady o tom, zda byla někde uskutečněna, se mi nepodařilo objevit.

Tím, že se Liberec stal hlavním městem sudetské župy, přibýlo zde i velké množství úředníků, pro které bylo třeba zajistit byty. Opuštěné české a židovské byty byly konfiskovány a přidělovány německým úředníkům. ¹⁵ Zajímavou skutečností je, že Židé z centra města byli přesídlováni do okrajových čtvrtí do bytů po Čechách, kteří pohraničí opustili. Většinou to bylo do Horního Růžodolu nebo Rochlice. ¹⁶

Během války se mohli příbuzní a rozdělené rodiny výjimečně setkat mezi Jílovým a Žďárkem na nově vytvořené hranici. Obyvatelé z okupovaného pohraničí přijížděli vlakem do Hodkovic a obyvatelé z vnitrozemí do Turnova. Odtamtud pokračovali pěšky až na hranici, kde mohli vidět své blízké. Poté se opět vydávali na opačnou stranu hranice. ¹⁷ (fotografie viz příloha č. 16) Pokud chtěli obyvatelé pohraničí či vnitrozemí překročit novou hranici, potřebovali k tomu získat povolení od příslušného landráta, který jim vystavil propustku (Durchlaßschein, vzor viz příloha č. 15). Získat tuto propustku bylo poměrně obtížné, podle vyprávění pamětníků se to zdařilo přibližně dvakrát do roka. ¹⁸

Po válce se čeští obyvatelé většinou vraceli zpátky do pohraničí do svých domů. Byty, ve kterých bydleli před válkou, však byly mnohdy obsazeny. Obraz o stěhování jednotlivých rodin si můžeme učinit na základě výpovědí pamětníků.

- 1 STOA, AML IMŠ Matriky škol měšťanských a obecných k. č. 6
- 2 Na tento fakt upozorňuje deník Die Zeit z 6. 11. 1938
- 3 Podle zákona č. 605/1919 Sb. byli čeští učitelé do meštinových škol přidělováni. Učitel v této době nemohl své působičtě odmítnout, ale po dvou letech (a od r. 1921 dokonce již po roce) mohl zažádat o přeložení.

Hasprová s. 47 - 48

- 4 Fischer : Gedenkbuch Ober - Rosenthal S. 354
- 5 STOA, AML fond Horní Růžodol, k. č. 10
- 6 Joza s. 178
- 7 respondent Brunclík
- 8 Z pramenů a literatury, které mi byly dostupné, se mi nepodařilo zjistit, kdy tato dohoda byla uzavřena. Muselo to být nejpozději do 18. 11. 1938, protože toho dne Věstník české menšiny otiskuje tuto zprávu a uvádí Předpis o tomto stěhování. Další informace o průběhu stěhování se mi nepodařilo zjistit.
- 9 Věstník české menšiny č. 4 z 18. 11. 1938
- 10 STOA, AML fond Horní Růžodol - Správa obecních a českých budov 1933 - 1939 k. č. 7/2
- 11 STOA, AML Živnosti Ga k. č. 426
- 12 STOA, AML, Správa města Gd k. č. 825
- 13 Věstník české menšiny č. 19 z 11. 3. 1939
- 14 tamtéž č. 13 z 28. 1. 1939
- 15 Die Zeit z 6. 11. 1938
- 16 STOA, AML Živnosti Ga k. č. 428

Tento karton je důležitým pramenem pro židovskou otázku.

Obsahuje jednak údaje o přesídlování židovských rodin, dále seznam Židů dle stavu z 20. 5. 1939 v Liberci (jméno, datum narození, povolání, bydliště, rodinný stav, počet dětí).

17 Kniha o Liberci s. 268, vyprávění pamětníků

18 respondent Anděl

respondent Bartoš

respondentka Novotná

4.3.6 KOMENTÁŘ K SOUBORU VÝPOVĚDÍ PAMĚTNÍKŮ

Tento výzkum byl zaměřen na zjištění konkrétních osobních příběhů Čechů žijících před 2. světovou válkou v Liberci, respektive v Horním Růžodole. Celkem se ho účastnilo 24 respondentů, 8 žen a 16 mužů ve věku 66 - 91 let. 11 respondentů bydlelo přímo v Liberci, 10 jich žilo na území tzv. Českého vrchu (8 v rámci Horního Růžodolu, 2 v Rochlicích) a zbývajících 3 nežili v Liberci, nýbrž v Hodkovicích nad Mohelkou, Českém Dubu a Závidově.

V mnohých ohledech se výpovědi jednotlivých pamětníků rozcházejí. Záleželo na tom, v jaké oblasti bydleli. Obecně můžeme říci, že tam, kde žili Češi více soustředěni do jedné oblasti, docházelo k častějším sporům s Němci. Čeští obyvatelé, kteří žili obklopeni Němci, se většinou shodují na tom, že ke změně vzájemných vztahů došlo prakticky ze dne na den. Za období velmi vypjatých vztahů mezi Němci a Čechy označují respondenti konec jara 1938, kdy se konaly obecní volby.

Důvodem, proč respondenti opouštěli pohraničí, byly většinou obavy z dalšího soužití s Němci. Byly to ale i důvody hospodářské a kulturní (např., aby děti nemusely navštěvovat německé školy). Ne vždy se stěhovala celá rodina společně a to buď proto, že otec narukoval v záříjové mobilizaci nebo z důvodů majetkových. Stěhování probíhalo většinou velmi narychlo, převážně odcházeli ke svým příbuzným či známým do vnitrozemí, ale i případ, že neměli kam jít, nebyl ojedinělý. Celkem 2 z respondentů využili pomoci státu a strávili krátký čas v některém z uprchlických táborů. Někteří využili i možnosti pozdějšího dodatečného přemístění nábytku.

Na přijetí ve vnitrozemí nevzpomínají respondenti rádi,

protože se většinou setkali s nepřilíh vřelou reakcí od příslušníků svého národa. To se někdy stalo i příčinou, proč se někteří rozhodli buď vůbec neodstěhovat, nebo se brzy vrátili zpět do pohraničí. Zaměstnanci státní správy měli často tu výhodu, že získali opět službu ve státní správě. Sehnat práci ve vnitrozemí nebylo vždy snadné a pramenily z toho další problémy spojené s přestěhováním. Z těch, co odešli, se všichni až na 2 (kteří se vrátili v r. 1946, 1968) vrátili po osvobození zpátky do Liberce.

Výpovědi respondentů byly zaznamenány na základě rozhovorů s jednotlivými pamětníky. Jedná se čistě o přepis jejich vyprávění s minimálním vnějším zásahem. Jednotlivých výpovědí bylo využito při rekonstrukci poměrů v československém pohraničí, respektive na Liberecku.

Soubor výpovědí pamětníků tvoří samostatnou součást této diplomové práce. Při rozhovorech jsem se držela následující osnovy :

OSNOVA

1. Jméno a příjmení, současná adresa a povolání respondenta
2. Datum a místo narození, pokud se respondent(ka) narodil(a) mimo Liberec, kdy se přistěhoval(a)?
3. Jaké bylo zaměstnání vašich rodičů?
4. Jakou školu jste navštěvoval(a) zde v Liberci, jakou školu jste dokončil(a)?
5. Pamatujete si na nějaké spory či roztržky s Němci ještě před r. 1938?
6. Kde jste v r. 1938 bydlel(a)? Měli jste vlastní dům nebo jste bydleli v nájmu?
7. Jak se k vám chovali němečtí sousedé?

8. Kde jste pracoval(a), resp. vaši rodiče?
9. Jak se k vám chovali němečtí kolegové? Měl(a) jste problémy ve vašem zaměstnání kvůli národnosti?
10. Jak jste vnímal(a) mobilizaci v září 1938? Zúčastnil jste se jí vy nebo někdo z vaší rodiny?
11. Jak jste se dověděl(a) o mnichovské dohodě? Jak reagovala vaše rodina?
12. Odešli jste z pohraničí, kdy a jak?
13. Odešli jste celá rodina společně? Vzal(a) jste si s sebou i nějaké zařízení, nábytek apod.?
14. Byl(a) jste členem nějakého spolku či jiné organizace?
15. Pomáhal(a) jste stěhovat z Liberce určitou instituci na podzim r. 1938, jak a kam?
16. Měli jste příbuzné/ známé ve vnitrozemí, ke kterým jste mohli jít nebo jste odešli do uprchlického tábora?
17. Jak jste byli přijati ve vnitrozemí?
18. Zůstali jste na tomto místě po celou 2. světovou válku?
19. Kdy jste se vrátil(a) do pohraničí? Vrátil(a) jste se na stejné místo, odkud jste odešel(a)?

5. ZÁVĚR

Cílem práce bylo analyzovat dopad ustanovení mnichovské dohody na české školy, spolky, instituce a živnosti a pokusit se rekonstruovat osudy českého obyvatelstva.

Při popisu dopadu mnichovské dohody na život Čechů v pohraničí, respektive Liberci, se nemůžeme omezit pouze na to, co po Mnichovu následovalo, nýbrž musíme vidět tyto události v širším historickém kontextu. Zjistili jsme, že nesnadná a napjatá situace, která sice vyvrcholila podpisem dohody čtyř mocností na konferenci v Mnichově, se projevila na postavení a životě Čechů již daleko dříve.

Čeští obyvatelé v pohraničí (ale i Židé a demokratičtí Němci) byli pod stále se zvyšujícím tlakem politickým, hospodářským i kulturním ze strany sudetských Němců podporovaných hitlerovským Německem. V důsledku toho se mnohdy rozhodli (ať již z obav či proto, že k tomu byli okolnostmi donuceni) opustit pohraničí v průběhu roku 1938. Pokud opouštěli pohraničí ještě před zářím 1938, probíhalo stěhování prakticky bezproblémově a bez jiných zvláštních okolností. V této době nebylo stěhování ještě nijak masovým jevem a rovněž začlenění těchto přestěhovalců (obstarání bytu, práce apod.) bylo mnohem snazší než v době vystupňování nepokojů v pohraničí, tedy v září a následujících měsících po připojení pohraničí k Německé říši. V průběhu r. 1938 se stěhovali jednotlivci či celé rodiny, často i někteří podnikatelé, kteří se cítili být ohroženi ve svém dalším působení v pohraničí.

Postupně se nepokoje a spory stávaly každodenními událostmi a tudíž se z pohraničí začali ve větší míře stěhovat další

obyvatelé. Tím byla narušována a omezována výuka ve školách a činnost různých českých spolků. Největší stěhování nastalo jednoznačně po odstoupení pohraničí. Stěhovali se nejen jednotlivci, ale i instituce československého státu a s nimi i některé české školy a spolky.

Bylo to však období velkého chaosu, někdy dokonce až paniky, nejistot a starostí, co dál. To vše se odrazilo na stavu pramenů z této doby, jsou neúplné, nejednotné, někdy byly dokonce záměrně ničeny. Většina lidí měla plno starostí sama se sebou a tudíž stěhovací akce českých škol či spolků byly věcí jednotlivců. Nemůžeme mluvit o nějakém organizovaném přesunu do vnitrozemí. Postavení přestěhovalců nebylo snadné a vzhledem k jejich velkému počtu si vyžádalo i organizovanou pomoc státu. Uprchlíci tak nebyli odkázáni pouze na své příbuzné, známé i cizí občany či dobročinné organizace. Na druhé straně musíme otevřeně říci, že přijetí ve vnitrozemí nebylo vždy přívětivé. Musíme si však uvědomit, co všechno ztráta pohraničí způsobila a jak velké zatížení to pro náš stát, jednotlivé okresy a obce znamenalo.

Mnozí obyvatelé české národnosti se z různých důvodů rozhodli pohraničí neopustit, stali se tedy obyvateli, nikoliv občany, Německé říše. Jejich postavení nebylo rovnoprávné a v mnohých ohledech byli diskriminováni.

Závěry bylo možné učinit na základě zjištěných fakt, doplněných o výpovědi pamětníků.

Tato práce nabízí poměrně široké využití jak v hodinách dějepisu tak němčiny. Na konkrétních příkladech z našeho okresu je možné přiblížit dětem dějiny uvedeného období, což jistě zvýší

autenticitu a atraktivnost výuky. Za velmi poutavé a pro žáky přínosné považují výpovědi pamětníků, se kterými by se žáci mohli i osobně setkat při diskusi.

Žáci se téměř každodenně mohou setkat s informacemi o česko - německých vztazích v naší současnosti. Aby mohli dobře pochopit palčivost některých míst a snažit se chápat obě strany, je nutné jim ukázat a zprostředkovat vývoj těchto vztahů. Proto je možné využít této práce z hlediska interkulturních vztahů i v hodinách němčiny.

6. SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

6.1 SEZNAM LITERATURY

Bartoš, J. : Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945.

1. vyd. Praha, SPN 1978, 204 s.

Bíman, S. - Cílek, R. : Partie hnědých pěšáků. 1. vyd. Ústí n. L., Severočeské nakl. 1976, 260 s.

Bíman, S. - Malíř, J. : Kariéra učitele tělocviku. 1. vyd. Ústí n. L., Severočeské nakl. 1983, 373 s.

Bohmann, A. : Bevölkerungsbewegungen in Böhmen 1847-1947 mit besonderer Berücksichtigung der Entwicklung der nationalen Verhältnisse. Collegium Carolinum und Historische Kommission der Sudetenländer, 1. Aufl. München 1958, 320 S.

Bohmann, A. : Menschen und Grenzen. Band IV. : Bevölkerung und Nationalitäten in der Tschechoslowakei. Wissenschaft und Politik, 1. Aufl. Köln 1975, 512 S.

Bohmann, A. : Das Sudetendeutschtum in Zahlen. Handbuch über den Bestand und die Entwicklung der sudetendeutschen Volksgruppe in den Jahren von 1910 bis 1950. Die kulturellen, soziologischen und wirtschaftlichen Verhältnisse im Spiegel der Statistik. Sudetendeutscher Rat, 1. Aufl. München 1959, 238 S.

Boel, K. : Böhmen und seine Nachbarn. Gesellschaft, Politik und Kultur in Mitteleuropa. Collegium Carolinum, München, Wien 1976, 346 S.

Čalžmanová, M. : Český regionální tisk v Liberci v letech 1919 - 1938. Dipl. pr., TU PF Liberec 1995, 62 s.

Černý, B. : Německá sociálně demokratická dělnická strana v ČSR a emigrace 1938 - 1939. s. 655 - 678, In: ČČH ročník 95/ 1997,

- 3 - 4/ 97, Historický ústav AV ČR, Praha
- Česká politika. red. V. Tobolka, díl V. - Kulturní, zvláště
školské úkoly české politiky. 1. vyd. Praha 1913, 1054 s.
- Češi a Němci. Historická tabu. Konference Jihlava. 1. vyd. Praha,
Prago Media 1995, 347 s.
- Dějiny obyvatelstva českých zemí. 1. vyd. Praha, MF 1996, 400 s.
- Fišerová, L. : České menšinové školy v Liberci do r. 1938, Dipl.
pr., TU PF Liberec 1997, 146 s.
- Franzel, E. : Sudetendeutsche Geschichte. Eine volkstümliche
Darstellung. 9. Aufl. Mannheim Kraft 1990, 491 S.
- Gebhart, J. : Rok zkoušek a zklamání 1938 - 1939. 1. vyd. Praha,
SPN 1990, 50 s.
- Habel, F. P. : Eine politische Legende. Die Massenvertreibung von
Tschechen aus dem Sudetengebiet 1938/ 1939. Müller Herbig
Verlag, 2. Aufl. München 1996, 359 S.
- Habrmanová, M. : České školství v pohraničních průmyslových
oblastech za nacistické okupace. s. 5 - 10, In: Zpravodaj
SÚO 7 - 9/ 1989, Opava
- Hahnová, E. : Sudetoněmecký problém : Obtížné loučení s minulostí.
1. vyd. Praha, Prago Media 1996, 276 s.
- Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder. Band IV. - Der
Tschechoslowakische Staat in Zeitalter der modernen
Massendemokratie und Diktatur. Collegium Carolinum von K.
Bosl, Stuttgart 1970, 393 S.
- Hasprová, E. : České školství na Liberecku 1918 - 1938. Dipl. pr.
UK FF Praha 1996, 149 s.
- Hejl, V. : Rozvrat, Mnichov a náš osud. 1. vyd. Praha Univerzum
1990, 242 s.
- Heumos, P. : Die Emigration aus der Tschechoslowakei nach

Westeuropa und dem nahen Osten 1938 - 1945. Collegium Carolinum, München Oldenbourg 1989, 496 S.

Hoffman, J. : "Mnichov" a sudetoněmecký textilní průmysl. Ústí n. L., Univerzita J. E. Purkyně PF, edice Acta, 1. vyd. 1996, 236 s.

Joza, J. : Česká menšina v severních Čechách po Mnichovu v letech 1938 - 1941 ve světle nacistických pramenů. in: Severní Čechy a Mnichov, 1. vyd. Liberec, Severočeské nakl. 1969, s. 176 - 214

Karpaš, R. a kol. : Kniha o Liberci. 1. vyd. Liberec, Dialog 1996, 664 s.

Kavénová, I. : Činnost Sokola na Liberecku v letech 1919 - 1938. Dipl. pr., PF Ústí n. L. rok neuveden, 76 s.

Komu sluší omluva. Češi a sudetští Němci. Dokumenty, fakta, svědectví. 1. vyd. Praha, Erika 1992, 227 s.

Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění. Náčrt výkladu německo - českých dějin od 19. století, Společená německo - česká komise historiků, 1. vyd. ÚMV Praha 1996, 39 s.

Křen, J. : Konfliktní společenství Češi a Němci 1780 - 1918 2. vyd. Praha, Academia 1990, 512 s.

Kubů, P. : Ročenky a adresáře města Liberce 1905 - 1938 jako pramen k dějinám města. Dipl. pr., TU PF Liberec 1995, 95 s.

Kučera, M. : Populace české republiky 1918 - 1991. Československá demografická společnost, Sociologický ústav AV ČR, 1. vyd. Praha 1994, 197 s.

Kural, V. : Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě 1918 - 1938. 1. vyd. Praha, ÚMV 1993, 272 s.

Kural, V. : Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve

- Velkoněmecké říší a cesta k odsunu 1938 - 1945. 1. vyd.
Praha, ÚMV 1994, 295 s.
- Kvaček, R. - Chalupa, A. - Heyduk, M. : Československý rok 1938.
1. vyd. Praha, Panorama 1988, 301 s.
- Kvaček, R. : Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 -
1937. 1. vyd. Praha, Svoboda 1966, 450 s.
- Liberecká radnice. kol. autorů, 1. vyd. Liberec, Dialog 1993,
108 s.
- Liberecko ve stínu nacismu. Vzpomínky pamětníků. Liberec OV ČSPB
1988, 87 s.
- Lug, V. : Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen. Band IV,
Heft 1 - 3, Reichenberg 1938 - 1940, 560 S.
- Macek, J. K problematice odtrženého pohraničí v letech 1938 -
1945. In: Cesta do katastrofy. Československo - německé
vztahy 1938 - 1947. Referáty z 3. konference česko - německé
historické komise, konané ve dnech 7. - 9. 10. 1992 ve
Štíříně u Prahy, 1. vyd. Praha 1993, 188 s.
- Morell, S. : Viděl jsem ukřižování. 2. vyd. Brno, Jota 1995,
186 s.
- Olivová, V. : Československé dějiny 1919 - 1939. 1. vyd. Praha,
Karolinum 1992, 401 s.
- Pátá kolona v severních Čechách. Fakta, dokumenty. 1. vyd.
Liberec, Krajské nakl. 1960, 145 s.
- Průcha, V. : Změny v sociální struktuře československé společnosti
v letech 1938 - 1945. 1. vyd. VŠE Praha 1970, 63 s.
- Ptáček, L. : Na sever od Prahy. Knížka o českém pohraničí. 1. vyd.
Varnsdorf SNV 1946, 152 s.
- Pulkert, O. : Příruční slovník místních a zeměpisných názvů česko
- německý a německo - český. 1. vyd. Praha, Resonus 1997,
197 s.

- Richter, K. : Sudety. 1. vyd. Praha, Fajtma 1994, 199 s.
- Seibt, F. : Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. 1. vyd. Praha, Academia 1996, 464 s.
- Sport a tělovýchova v pohraničí. Sportovní almanach. Liberec 1946, 308 s.
- Šíma, J. : Českoslovenští přestěhovalci v letech 1938 - 1945. 1. vyd. Praha, MF 1945, 287 s.
- Tomášek, D. : Deník druhé republiky. 1. vyd. Praha, Naše vojsko 1988, 248 s.
- Veselý, Z. : Dějiny českého státu v dokumentech. 1. vyd. Praha, Victoria Publishing 1994, 543 s.
- Vomáčková, K. : Boj o českou školu v Horním Růžodole. Příspěvek k dějinám národnostních menšin. Dipl. pr., Brno 1990, 85 s.
- Vondrová, J. : Češi a sudetoněmecká otázka 1939 - 1945. Dokumenty. 1. vyd. Praha, ÚMV 1994, 347 s.
- Vyhnání Čechů z pohraničí 1938. Vzpomínky. 1. vyd. Praha, ÚMV 1996, 237 s.

6.2 SEZNAM PRAMENŮ

I. ARCHIVNÍ PRAMENY

STOA, AML 1904 - 1945

- České státní reálné reformní gymnázium Liberec 1918 - 1938
č. inventáře 216
- Inspektorát menšinových škol (IMS) v Liberci - matriky
škol měštanských a obecných
- Klub československých turistů v Liberci 1900 - 1951,
č. inv. 157
- Obecná škola česká v Liberci 1885 - 1938, č. inv. 132
- Spolek Dobročin v Liberci 1868 - 1946, č. inv. 193
- STIKO (Stillhalterkommissar), č. inv. 235
- Výbor pro pořádání českých slavností (Česká pouť) v
Liberci 1921 - 1946, č. inv. 166

STOA, Archív obce Horní Růžodol č. inv. 68

- Kartotéka evidence obyvatel Horního Růžodolu 1908 - 1942,
kartony č. 18 - 59
- Potvrzení o pobytu v Horním Růžodolu 1. 1. 1938, karton
č. 10
- Správa obecních a českých budov 1933 - 1939, karton č. 7
- Výkazy o škodách utrpěných při různých akcích na obranu
ČSR růžodolskými občany, karton č. 16

STOA, Magistrát města Liberce

- Církevní záležitosti Rs, karton č. 32
- Prodeje nemovitostí, kartony č. F 107 - 115
- Správa města Gd
- Živností Ga : Přesídlení židovských rodin, k.č. 428
Uvalení správy na nemovitý majetek Židů,

Čechů a antifašistů, k. č. 426

Uvedení živností do klidu, k. č. 199

Kroniky : obecní - Gedenkbuch Ober - Rosenthal 1932 - 1939

kronikář F. Fischer, 400 S.

spolkové - Pamětní kniha KČST v Liberci 1923 - 1938

kronikář E. Zikešová, 259 s.

školní - Dívčí škola obecná v Liberci 1931 - 1938

kronikář K. Tejnský, 167 s.

Kronika Horního Růžodolu 1924 - 1938

kronikář Karel Lodr, Z. Mazáček, 288 s.

Občanská škola dívčí v Liberci 1923 - 1938

kronikář J. Karel, V. Fridrich, V. Frič,

163 s.

Písemné pozůstalosti J. Berana

J. Brože

J. Köglera

Dr. J. Kostlána

Tisk do r. 1938 : Die Zeit

Hlasy od Ještěda

Ještědský obzor

Liberecké listy

Naše hory

Okresní věstník pro politický okres Liberec

Přítomnost

Reichenberger Zeitung

Severočeský deník

Tisk za 2. světové války : Věstník české menšiny

Die Zeit

Tisk po 2. světové válce : Stráž severu

II. TIŠTĚNÉ PRAMENY

Adressbuch der Gauhauptstadt Reichenberg 1941/1942

Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg für das Jahr
1938, 32. Jahrgang, Reichenberg 1937, 906 S.

Orientační ukazatel města Liberce a obcí patřících do policejního
okresu. Vydalo Policejní ředitelství v Liberci, rok vydání
neuveden, 187 s.

Orientierungsplan der Stadtgemeinde Ober-Rosenthal, Reichenberg
1936

Seznam obyvatelů města Horní Růžodol podle stavu ze dne 30. 5.
1932, 48 s.

Stadtplan der Gauhauptstadt Reichenberg mit Straßen- und
Plätzeverzeichnis. Reichenberg, rok neuveden

Stanovy společenstva Hraničářského nakladatelského a
vydavatelského družstva v Liberci s r. o., Liberec 1938

Sudetenatlas. Landesplanungsgemeinschaft Sudetengau, Reichenberg
1942, 38 S.

Der Sudetengau in Zahlen. Statistische Kurznachrichten.
Statistisches Referat des Reichsstaathalters, Reichenberg
1942, 28 S.

Verordnungsblatt für die sudetendeutschen Gebiete. Berlin 1938,
366 S. und Beilage

Výroční zpráva bývalé Národní jednoty severočeské 1937 - 1939,
Praha 1939

III. RUKOPISY

Rukopis J. Brunclíka, bývalého starosty TJ Sokol Liberec, uložen u TJ Sokol Liberec I.

Rukopis B. Zejdlové o činnosti Sokola v Horním Ráždole a Liberci, uložen u TJ Sokol Liberec I.

IV. VÝPOVĚDI PAMĚTNÍKŮ

7. SOUBOR VÝPOVĚDÍ PAMĚTNÍKŮ

<u>jméno respondenta</u>	<u>strana</u>
1. Absolon Václav	1 - 3
2. Anděl Eduard	4 - 6
3. Andělová Květa	7 - 8
4. Andělová Vlasta	9 - 10
5. Bartoš František	11 - 12
6. Brunclík Zdeněk, PhDr.	13 - 15
7. Cihlář Václav, Mudr.	16 - 18
8. Číla Jaromír, PhMr.	19 - 21
9. Doležal Bohumír	22 - 24
10. Havelka Jiří, Dipl. technik	25 - 26
11. Honová Zdena	27 - 28
12. Kaňka Vojtěch	29 - 30
13. Koděra Zdeněk	31 - 32
14. Kubíčková Marie	33 - 34
15. Lutzová Anna	35 - 36
16. Mrázková Zdeňka	37 - 38
17. Mrňák Oldřich	39 - 40
18. Novotná Miroslava	41 - 43
19. Pilař Rudolf	44 - 45
20. Sedmidubský Jiří	46 - 47
21. Smorádek Karel	48 - 49
22. Toman František	50 - 52
23. Tomša Jaroslav, Prof.	53 - 55
24. Vysučková Olga	56 - 57

respondent : Václav Absolon

narozen 13. května 1919 v Liberci - Horním Růžodole

adresa : Okružní 8, Liberec 2

v důchodu, poslední zaměstnání - úředník na poště

Rodina Absolonova bydlela v Horním Růžodole v Husově ulici (dnešní Šlikova ulice). Tatínek byl zaměstnancem ČSD, pracoval jako slévač železa a tak dokázal rodinu dobře finančně zabezpečit. Maminka byla v domácnosti.

Pan Václav Absolon, nejmladší ze šesti dětí, navštěvoval českou obecnou školu v Horním Růžodole a českou měšťanskou školu tamtéž. Po válce si dokončil vzdělání na české průmyslové škole dvouleté v Liberci.

Jako mladík se aktivně účastnil bohatého sportovního života v Horním Růžodole. Byl členem fotbalového klubu SK Rapid, členem Sokola, skautem. Pan Absolon byl řadovým členem těchto organizací, neví zda a jak docházelo k jejich přesunu do vnitrozemí na podzim v r. 1938. Pamatuje si ale, že rekvizity Spolku vojenských vysloužilců, jehož členem byl jeho tatínek, byly v souvislosti s obsazením pohraničí přemístěny do Mladé Boleslavi. Dnes je Václav Absolon posledním žijícím členem spojených trampských osad Horního Růžodolu tzv. Rykatado (viz trampové v Horním Růžodole). Jednou ze zakládajících osad Rykatada byli Staří kamarádi, mezi něž patřil i V. Absolon. Po válce se snažil spolu s ostatními navázat na trampské tradice, opět začal hrát za SK Rapid.

Husova ulice patřící do Českého vrchu byla téměř výhradně česká. Absolonovi bydleli v nájmu v domě českého majitele pana Unčovského. Němci byli v této oblasti spíše výjimkou. Obě národnosti, Češi i Němci si udržovali vzájemný odatup. K větším

aparát docházelo hlavně v souvislosti s obecními volbami v r. 1938. Pan Absolon vzpomíná na ničení henleinovských symbolů, strhávání volebních hesel a plakátů i na osobní napadání, která často končila pranicemi. V samotném Horním Růžodolu se prý Němci drželi spíše zpátky, ale v Rochlici to bylo horší. Nežilo tam tolik Čechů jako v Horním Růžodole a národnostní potyčky zde byly častější než na samotném Českém vrchu.

Pan Absolon osobně pocítil problém se zaměstnáním kvůli své národnosti. Jeho přáním bylo vyučit se automechanikem. Když však přišel žádat o učení k německému majiteli firmy a prokázal se vysvědčením pouze z českých škol, byl odmítnut. V r. 1938 byl bez zaměstnání.

Když přišla záříjová mobilizace 1938, otec narukoval. Václav Absolon byl příslušníkem Svazu Národních gard Republiky československé a jako 19 letý se účastnil obrany našeho státu, když společně s ostatními ozbrojen hlídal železniční mosty u Křížan u Liberce.

Stejně tak jako mnozí rozhodli se i Absolonovi po vyhlášení Mnichovské dohody odejít z pohraničí. Václav Absolon pomáhal stěhovat byt svých rodičů a rodiny jeho dvou starších sester, které zůstaly samy s dětmi, protože jejich manželé byli mobilizováni. Rodiče odešli do Příšovic ke svým příbuzným, k otcovu bratru. Vzali si s sebou vše, co šlo. Byty zůstaly po jejich vystěhování prakticky prázdné. Pan Absolon si pamatuje, že celý dům, v němž bydleli, byl v pohybu. Všech devět nájemníků - Čechů se v této pohnuté době stěhovalo.

V. Absolon se nechtěl rozloučit se svým rodným Růžodolem, přečkal zde až do obsazení města u svých známých, u Doležalů v pekárně a své rodiště opouští až 8. října 1938. Odešel za svými

rodiči do Příšovic. Absolonovi měli výhodu, že byli přijati svými příbuznými, ale ani tak to nebylo snadné. Jak sám p. Absolon říká, "Byli jsme ve vnitrozemí přijati, ale nevítali nás." Za tři měsíce po útěku z pohraničí si pronajali byt v Přepelích u Turnova a jejich podmínky se zlepšily. Zde přečkali celou válku a měsíc po osvobození se vracejí zpět do Liberce.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 12. prosince 1997 v Liberci.

respondent : Eduard Anděl

narozen 23. května 1928 v Liberci

adresa : Aloisina výšina 395/ 60, Liberec 15

poslední zaměstnání před penzí - stavbyvedoucí

Rodiče pana Anděla byli rodáci z Liberce. Otec byl známým stavitelem v Liberci a svůj dům si Andělovi postavili na dnešním Žižkově náměstí. Maminka byla v domácnosti. Rodiče byli národně uvědomělí a aktivně se účastnili bohatého spolkového života v Liberci před 2. světovou válkou. Tatínek byl členem České besedy, Národní jednoty severočeské a samozřejmě také Sokola. Také Eduard Anděl ml. byl členem Sokola. Mimo jiné si vzpomíná, jak jeli v červenci 1938 na X. všesokolský slet do Prahy "maskováni", aby nedošlo ke střetům s Němci, které se postupně dostávaly téměř na denní pořádek.

E. Anděl navštěvoval Masarykovu obecnou školu chlapeckou v Komenského ulici v Liberci až do čtvrté třídy včetně.

Andělovi bydleli v blízkosti československých kasáren, a tak když docházelo mezi českými a německými dětmi k potyčkám a někdy i k vážnějším konfliktům, nalézali čeští hoši záštitu právě u československých vojáků. Před obecními volbami v červnu r. 1938 se národnostní konflikty vyostřovaly. Voliči SdP si hojně zdobili své domy symboly své strany. Čeští kluci vystřelovali prakem ta okna, na kterých bylo vylepeno volební číslo a jiné symboly SdP. Také se jim stále nedostávalo inkoustu, kterým polévají Němcům bílé punčochy a tropili jiné klukoviny, které však pro ně nebyly pouhým dětským "lotračením". Němci za to české hochy pronásledovali, když se vraceli třeba ze školy nebo ze sokolského cvičení a často to končilo nějakou šarvátkou.

Mezi sousedy p. Anděla byli především Němci. Někteří z nich např. posílali zprávy o situaci v pohraničí do Německa po poštovních holubech. Sousedské vztahy se začaly zhoršovat a obě národnosti od sebe izolovat. Dříve získával otec Eduard Anděl st. i zakázky od Němců, ale těch stále ubývalo.

Při zářijové mobilizaci v r. 1938 musel otec narukovat. Situace byla napjatá, a proto se maminka z obav o své dva syny rozhodla je odvézt do bezpečí vnitrozemí do Nového Bydžova k příbuzným a sama se vrátila do Liberce. Všichni věřili, že je to jen na krátkou dobu, pouze provizorně, než se situace v pohraničí uklidní, a že se zase brzy vrátí domů do Liberce. Bohužel ale přišel Mnichov a naděje na návrat se rozplynuly.

Rodiče pana Anděla zůstali v Liberci, otec byl demobilizován. Po uzavření č.-sl. - něm. smlouvy o opci 20. listopadu 1938 optovali Andělovi pro československou státní příslušnost. Rodiče udržovali se svými syny velmi čilý korespondenční styk, psali si prakticky denně. Čas od času se jedné či druhé straně podařilo získat propustku (tzv. Durchlaßschein) a mohli se tedy navštívit. Tyto návštěvy se stávaly stále obtížnějšími. Přibližně jednou za tři měsíce se E. Anděl setkal se svými rodiči na nově vytvořené hranici u Žďárku.

Otec nemohl pokračovat v provozování své živnosti, proto za války pracoval u architekta Webera jako projektant. Mimo svůj dům vlastnili Andělovi pozemek se zahrádkou a truhlářskou dílnou na dnešní Aloisíně výšině na Králově Hájí. Tento pozemek jim byl však za války úředně německou správou zabrán a použit pro nacistické účely. Byl zde zřízen internační tábor pro válečné zajatce. Internováni zde byli Francouzi, Angličané, Rusové. Andělovi měli přesně vyčleněny dny, kdy mohli obhospodařovat svoji

zahrádku. Při této příležitosti se snažili s pomocí svého syna E. Anděla (tomu se někdy tajně podařilo proklouznout přes protektorátní hranice za rodiči do svého rodného Liberce) podporovat zahraniční válečné zajatce potravinami a šatstvem. Rodiče pana Anděla prožili celou válku v Liberci pod stálým dohledem německé policie.

Češi ve vnitrozemí se k tzv. hraničářům nechovali příliš shovívavě. Obviňovali je z nastalé situace, že právě hraničáři svým chováním přispěli k odtržení pohraničí od Československa, a že nyní chtějí od "domácích" ve vnitrozemí pomoc.

Eduard Anděl zůstal v Novém Bydžově asi jeden rok a pak se odstěhoval ke svému strýci do Turnova, zatímco jeho bratr zůstal v Novém Bydžově. V Turnově vychodil E. Anděl českou měšťanskou školu a potom se přihlásil na českou průmyslovou školu v Mladé Boleslavi. Když se ale zjistilo, že jeho rodiče nežijí na území protektorátu, nýbrž říše, byl vyloučen ze školy nejen v Mladé Boleslavi, ale ze všech středních škol na území protektorátu s tím, že může studovat na území říše. To pan Anděl nechtěl. Když už nemohl studovat, vyučil se alespoň zedníkem v Turnově.

Po válce se Eduard Anděl vrátil do Liberce, kde začal znovu studovat na české průmyslové škole. Bohužel ale krátce po nacismu přišla další rána pro náš malý stát. Rok 1948. Pan Anděl byl opět ze školy vyloučen a maturitu složil až díky večernímu studiu v době částečného uvolnění v 60. letech. Dnes je m.j. pan Anděl aktivně činný ve spolku Česká beseda.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru za dne 30. ledna 1998 v Liberci.

respondent : Květa Andělová (rozená Horáčková)

narozena 5. května 1928 v Liberci

adresa : Aloisina výšina 395/ 60, Liberec 15

před penzí zaměstnankyně Agrostavu Liberec

Tatínek byl zaměstnancem ČSD, byl strojvedoucím rychlíkových souprav, tím dokázal rodinu dobře zajistit stálým příjmem. Maminka byla v domácnosti. Tatínek byl úředně za první republiky přeložen do Liberce a tak se Horáčkoví přestěhovali od Nové Paky do Rochlice u Liberce. (Rochlice byla až do 1. května 1939 samostatná obec.)

Květa Horáčková navštěvovala českou obecnou školu v Rochlici u kostela. Česká škola sídlila v jedné z budov německé školy. Květa Horáčková byla jako dítě členkou Sokola. Rochlice neměla vlastní tělovýchovnou jednotu, a tak se sokolové z Rochlice scházeli společně se svými bratry a sestrami v Horním Růžodole v restauraci u Votočků a na sokolském hřišti v Horním Růžodole.

V Rochlici bylo německé obyvatelstvo početnější než české. "Když Němci začali hojně nosit bílé punčochy a padací mosty (kalhoty na šle ve tvaru písmene H), nastaly mezi námi jako dětmi první nehody a docházelo i k bojůvkám", vzpomíná paní Andělová. Také sousedské vztahy se vyostřovaly. Horáčkoví bydleli v nájmu v domě německého majitele pana Langa. Až do masového nárustu henleinovského hnutí byly sousedské vztahy naprosto normální, bezkonfliktní. Pak ale dochází ke stupňujícímu se napětí a tlaku. Např. měli čeští nájemníci v domě pana Langa vyhrazenou určitou hodinu, kdy mohli používat prádelnu.

V důsledku stupňujícího se napětí a neklidu se pan Horáček rozhodl požádat o přeložení. Již v červnu r. 1938 se Horáčkoví

přestěhovali do Turnova. Stěhovali se ještě v době relativního klidu a bez větších problémů našli v Turnově byt a rodina zde zůstala po celou válku.

Od září 1938 sílil příliv Čechů z pohraničí do vnitrozemí a první nápor z Liberecka "zachycoval" Turnov, který byl pro mnohé pouze přestupní stanicí. Horáčkovi se během léta v Turnově už trochu zabydleli, a tak byli schopní a ochotní přijmout do svého bytu celou rodinu svých bývalých sousedů z Rochlice, kteří neměli kam jít. Asi pět měsíců bydleli Horáčkovi a Růžičkovi společně, po této době se Růžičkovi odstěhovali do Jičína.

V září 1938 nastoupila Květa Horáčková do páté třídy české obecné školy v Turnově, potom navštěvovala českou měšťanskou školu a pak začala studovat na české obchodní akademii tamtéž. Tato škola byla v r. 1944 uzavřena a Květa Horáčková byla pracovním úřadem přidělena na práci v nedalekých Příšovicích. Obchodní akademii dokončila až v Liberci, kam se paní Horáčková vrátila po osvobození. Do svého rodiště se vrátila už sama, rodiče zůstali v Turnově.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 30. ledna 1998 v Liberci.

respondent : Vlasta Andělová (rozená Jágrová)
narozena 29. května 1928 v Liberci - Horním Růžodole
adresa : Aloisina výšina 427/ 62, Liberec 15
před penzí pracovala v zemědělském zásobování

Otec Jaroslav Jágr pocházel z Kněžic u Nového Bydžova. Po vzniku ČSR se učil v Liberci pekařem a už se zde usadil natrvalo. Maminka se do Liberce přivdala ze stejné vesnice jako otec. Jágrovi vlastnili v Horním Růžodole v Husově ulici činžovní dům č. p. 406 a zavedli si zde pekařskou živnost (dnes pekařství Duha ve Šlikově ulici - vnuk Jaroslava Jágra). Jágrovi dodávali zboží do libereckých kasáren, které byly jejich největším odběratelem.

Vlasta Jágrová navštěvovala českou obecnou školu v Horním Růžodole. Vzpomíná, jak cestou do školy a ze školy na druhý konec Horního Růžodolu docházelo k dětským půtkám mezi českými a německými dětmi. To se ale začalo projevovat až asi v roce 1937, předtím si své národnostní rozdíly vůbec nepřipouštěli ani dospělí ani děti.

Když zahájila Vlasta Jágrová v září 1938 pátý ročník obecné školy, počet žáků ve třídách se stále ztenčoval. Přímoou reakcí na výsledek Mnichovské dohody bylo, že Jágrovi vzali své dvě děti, Vlastu a jejího bratra, a odvezli je do Nového Bydžova. Jágrovi zde neměli příbuzné, děti zůstaly provizorně asi dva měsíce u cizích lidí, poté se přestěhovaly do Českého Brodu. Potomco rodiče odvezli své děti do vnitrozemí, vrátili se sami zpět do Horního Růžodolu. Otec se snažil zabezpečit svoji živnost, pekařské stroje odvezl ještě před obsazením Horního Růžodolu německou armádou do Čelákovíc ke svým příbuzným. Rodiče i nadále setrvali v Horním Růžodole a snažili se různými způsoby zabezpečit svůj majetek,

vůj činžovní dům chtěli prodat, ale to se jim nepodařilo.

Teprve na podzim r. 1939 opustili Horní Růžodol. Jakmile Jágrovi opustili svůj dům, byla na jejich dům č. p. 406 uvalena dne 13. prosince 1939 nucená správa. Soudním rozhodnutím v Liberci bylo toto stanovisko potvrzeno 14. ledna 1940. Nucenou správou byl pověřen Alois Pohl bytem v Horním Růžodole Rochlická ulice č. 111. 1

Jágrovi odešli do Českého Brodu za svými dětmi. Tam se otci podařilo obnovit živnost a to především díky tomu, že se mu předkem podařilo odštěhovat pekařské stroje. V Českém Brodu zůstali Jágrovi až do osvobození a již 15. května 1945 se vrátili do Horního Růžodolu do své pekárny. Opět si přivezli zpět zdroj své živnosti - pekařské stroje a zanedlouho zahájila Jágrova pekárna svoji činnost.

Úpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 30. ledna 1998 v Liberci a doplněna o archivní pramenný materiál :

STOA, AM Liberec Ga karton č. 426

respondent : František Bartoš

narozen 12. prosince 1917 v Českém Dubu

adresa : Ruská 156, Liberec 1

před důchodem zaměstnanec Skloexportu v Liberci

Pan Bartoš pochází z pěti dětí. Otec, válečný invalida, pracoval jako fiakrista a matka byla v domácnosti. Bartošovi bydleli v malém bytě německého majitele v Českém Dubu. V Českém Dubu byla většina Čechů, Němci zde tvořili asi jednu třetinu. Češi zde vyrůstali a žili s Němci bez vážnějších sporů, k menším konfliktům docházelo po nástupu Hitlera v r. 1933 a hlavně v r. 1938.

F. Bartoš vychodil českou obecnou a českou měšťanskou školu v Českém Dubu. Poté odešel do Smržovky, kde se v letech 1931 - 1934 učil pekařem. Ve Smržovce, kde byla většina obyvatel německé národnosti, byly konflikty mezi oběma národnostmi mnohem častější. Po vyučení pracoval F. Bartoš u svého německého mistra jako pekařský dělník. Byl zde jediným Čechem. Když se v důsledku hospodářské krize zvyšovala nezaměstnanost, přišel i pan Bartoš o práci. V r. 1936 se vrátil zpět do Českého Dubu. Tam byl odkázán na finanční podporu a na různé nouzové práce.

F. Bartoš byl cvičitelem žactva a místonáčelníkem Sokola a také členem fotbalového klubu nejdříve v Českém Dubu a pak i ve Smržovce.

Když bylo rozhodnuto, že i Československo se stane součástí Německé říše, odešli rodiče p. Bartoše ještě před zábořem do Sviňanského Újezdu ke svým příbuzným. Tam však pro ně nebylo dostatek místa ani uplatnění, a proto se záhy vrátili zpět do Českého Dubu, nyní již zvaného Deutsch Aicha = Německý Dub. Tam

bylo dost prázdných bytů po Čechách, kteří město opustili, a tak se Bartošům podařilo sehnat i větší byt.

Pan Bartoš sám odešel po Mnichovu do Turnova. Neměl kam jít, proto byl asi dva týdny v prozatímním uprchlickém táboře, který byl zřízen v hotelu Bílý Lev v Turnově. Odtud byl uprchlický tábor přemístěn do Jabkenic u Jičína. Během těchto dvou týdnů se mu podařilo sehnat práci v Mnichově Hradišti, kde byl zaměstnán jako pekař až do konce února r. 1939.

1. března r. 1939 nastoupil vojenskou základní službu v Turnově. Byl přidělen ke 44. pěšímu pluku, který sem byl dislokován těsně před obsazením z Liberce. Po vytvoření protektorátu Čechy a Morava byl F. Bartoš spolu s ostatními demobilizován a vrátil se do Českého Dubu ke svým rodičům.

Ještě před vyhlášením protektorátu optovala celá rodina pro československou státní příslušnost. Návštěvy příbuzenstva v protektorátě byly možné pouze na propustku, kterou nebylo snadné získat. Během celé války pracoval F. Bartoš v jedné z německých pekáren v Liberci. V Českém Dubu byl během války relativně klid. Češi z okolí se scházeli na taneční zábavy ve Světlé pod Ještědem. I po zákazu tance a zábav se Češi v průběhu války tajně příležitostně scházeli.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 18. února 1998 v Liberci.

respondent : PhDr. Zdeněk Brunclík

narozen 24. ledna 1926 v Liberci - Rochlici

adresa : Břetislavova 309, Liberec 13

v důchodu, externí učitel PF TU Liberec

Rodina Brunclíkova žila v Liberci již od konce 19. století, usadila se v Rochlici, kde babička s dědou p. Brunclíka založili vlastní pekařství. Rodina Brunclíkova měla dokonce první parní pekárnu v této oblasti. Prastrýc, dědův bratr, Arnošt Brunclík byl jedním z těch, kteří připravovali nezdařený atentát na císaře Františka Josefa I. v r. 1891 v Liberci. Dědeček Jan Brunclík byl členem anarchistické skupiny Svornost, podílel se na vydávání anarchistického čtrnáctideníku Proletář a brožury Sociální rozvoj. Rakousko-uherské úřady na něj vydaly zatykač a ve vězení byl J. B. umučen. Jeho pohřeb konaný v Horním Růžodolu se stal protirakouskou demonstrací, které se zúčastnilo na 2 tisíce dělníků.¹ Po smrti děda se babička nadále starala o jejich živnost, dokonce nechala postavit činžovní dům, v němž pak měli svoje pekařství.

Brunclíkovi bydleli v Rochlici na území tzv. Českého trojúhelníku či tzv. Českého vrchu ve vlastním domě, který postavila babička p. Brunclíka. V domě, ve kterém žili, bydleli asi 2 Němci a také Židé. Pan Brunclík uvádí, že mezi jednotlivými národnostmi v domě žádné vážnější národnostní spory nenastaly, jejich sousedské soužití bylo dobré. Vzpomíná ale na jiné konflikty mezi Čechy a Němci, ke kterým docházelo v Rochlici především v období před parlamentními volbami v r. 1935 a hlavně v r. 1938 před obecními volbami. Vzájemně strhávali volební plakáty, docházelo ke slovnímu napadání, honičkám i potyčkám mezi Němci a

Čechy. Těchto potyček se účastnil p. Brunclík osobně.

Pan Brunclík byl členem TJ Sokol v Horním Růžodolu. Rok 1938 byl ve znamení příprav na X. všesokolský slet. Z. Brunclík se účastnil okreskových cvičení Sokola, která měla připravovat na tento slet. Ten měl ráz obrany republiky, a proto se také ve cvičení projevily branné prvky. Otec p. Brunclíka byl také členem Sokola a vedle toho také Československé strany živnostenské. Protože však počátkem léta 1938 odešli, neměli další zprávy o vývoji spolků, resp. Sokola v Horním Růžodolu.

Rodiče Z. Brunclíka zdědili v Rochlici pekařství a provozovali zde tuto živnost až do května r. 1938. Do rozmachu henleinovského hnutí byli mezi zákazníky Brunclíkova pekařství jak Češi tak Němci, ale se silícím vlivem tohoto hnutí a se zhoršujícími se vztahy mezi oběma národnostmi se poměr zákazníků začíná výrazně měnit. V důsledku zásady "Němec nakupuje u Němců" se situace stále zhoršovala, zákazníků ubývalo a to vedlo až k bankrotu Brunclíkova pekařství na jaře r. 1938. Manželé Brunclíkovi z existenčních důvodů opouští Rochlici již počátkem června 1938. Nejprve odcházejí ke svým příbuzným do Mnichova Hradiště, záhy do Mladé Boleslavi, kde bydlela teta Z. Brunclíka.

Tím, že odcházejí ke svým příbuzným, byla jejich nesnadná situace přece jen ulehčena. Lidé z vnitrozemí se k nim chovali velmi dobře a chápavě. Problém nastal ale s obživou rodiny. V důsledku velkého přílivu obyvatel do nitra Čech a Moravy nastal nedostatek pracovních příležitostí. Nakonec pomohl sehnat práci strýc, u kterého Brunclíkovi bydleli. Jeho manželka, nejstarší sestra tatínka Z. Brunclíka byla majitelkou domu v Rochlici, kde před odchodem Brunclíkovi bydleli. Tento dům nebyl Němci konfiskován, po celou válku zůstal ve vlastnictví rodiny a činži.

zasílali nájemníci do Mladé Boleslavi.

Zdeněk Brunclík zůstává v Liberci až do konce školního roku 1937/38, aby dokončil první ročník měšťanské školy ve Veselí. (V letech 1932-37 navštěvoval českou obecnou školu v Rochlici.) Necelý měsíc, který strávil v Rochlici bez rodičů, bydlel u známých v činžovním domě své tety. Po obdržení vysvědčení odjel na kole za svými rodiči do Mnichova Hradiště. 1.9. 1938 zahajuje další školní rok na měšťanské škole v Mladé Boleslavi. Po dokončení měšťanky studoval na Obchodní akademii také v Mladé Boleslavi. V tomto městě zůsta se svými rodiči po celou 2. světovou válku.

Rodiče se stěhují do Liberce hned v květnu 1945, nevracejí se však do svého rodiště v Rochlici, neboť dům, ve kterém před válkou bydleli, byl plně obsazený. Z. Brunclík se do Liberce natrvalo vrací až v září 1945, protože v Mladé Boleslavi dokončoval tento rok obchodní akademii. Po maturitě nastoupil jako úředník liberecké spořitelny.

poznámka. 1 Kniha o Liberci str. 545

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 28. 11. 1997 v Liberci.

respondent : Mudr. Václav Cihlář

narozen 31. ledna 1932 v Dobšicích - okres Nymburk

adresa : Vojtěšská 446, Liberec 5

zaměstnanec VZP Liberec

Otec pana Cihláře byl příslušníkem finanční stráže. Jeho povolání způsobovalo, že se rodina musela poměrně často stěhovat podle toho, kam byl otec úředně přeložen. V r. 1938 sloužil otec v Habarticích, Černousích a Závidově. Společně ještě asi s pěti rodinami českých státních zaměstnanců bydleli Cihlářovi v Závidově (německy Seidenberg, dnes polské hraniční město). Cihlářovi bydleli v jednom z bytů nádražního domku. Všichni zdejší Češi bydleli v okolí nádraží a vytvářeli zde malou komunitu. Závidov patřil do německé říše, byl zde hraniční přechod, proto všichni zde žijící Češi museli mít cestovní pas.

Pan Cihlář byl prostřední ze tří dětí. Denně se vydával se svým starším bratrem vlakem do Černous, české obce na Frýdlantsku, kde na jednom tamním statku měla vyčleněnou jednu místnost česká mateřská škola a jednotřídní škola obecná. Vyučovali zde dva učitelé.

Pan Cihlář vzpomíná, že přibližně jednou za dva až tři měsíce navštívila jeho rodina liberecké divadlo, kde se vyjimečně konalo představení v češtině. Jinak zde převažovala (vzhledem k převážně německému osídlení) představení německá.

Nejdříve navštěvoval V. Cihlář mateřskou školu a v září roku 1938 započal školní docházku. V první třídě v Černousích však strávil pouhý měsíc. 29. září 1938 se sešly v Mnichově čtyři mocnosti a o českém osudu bylo rozhodnuto. Sousedské vztahy s Němci, do té doby naprosto bezproblémové a přátelské, se rapidně

zhoršily prakticky přes noc.

Bezprostředně po tom, co se rodina Cihlářova dozvěděla o Mnichovské zradě, vzala matka své tři děti a odjela s nimi vlakem do rodných Dobšic. Tam Cihlářovi našli útočiště u jednoho z mamínčinných bratrů. Kromě peřin, které si stačili vzít s sebou, neměli vůbec nic. Vše ostatní si museli vypůjčit. Ještě před svým odchodem stačili Cihlářovi naskládat svůj nábytek do nákladního vagónu ČSD a teprve po měsíci svůj nábytek obdrželi.

Otec, který se účastnil také přestřelky na celnici v Habarticích 21. září 1938 (viz níže), musel jako člen finanční stráže zůstat v pohraničí. Rodina o něm neměla žádné zprávy, vrátil se k ní až po měsíci.

Reakce Čechů ve vnitrozemí, podle vzpomínek pana Cihláře, na příchod Čechy nebyla příliš vřelá. S pomocí strýce byla situace snesitelnější.

V listopadu 1938 byl otec přeložen úřadem finanční stráže do Frýdštejna u Malé Skály. Byt sehnali Cihlářovi v nedalekém Žďárku, kde zůstali po celou válku.

Krátce po osvobození byl otec pana Cihláře státem delegován jako tzv. "financ" do Liberce. V září 1945 začal V. Cihlář studovat na gymnáziu v Liberci. V září 1945 bylo zapsáno do jeho ročníku pouze 12 žáků, do konce kalendářního roku bylo ve třídě už přes 20 žáků. Přicházeli postupně tak, jak se jednotlivé rodiny vracely nebo jak přicházely nové rodiny na Liberecko. Přestože byl pan Cihlář v roce 1938 pouze šestiletý chlapec, jsou jeho vzpomínky poměrně dost živé.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 9. ledna 1998 v Liberci.

Incident na celnici v Habarticích

Služba na státní čs. hranici nebyla s rostoucím henleinovským hnutím jednoduchá. Opakovaly se zde pohraniční incidenty, které v našem okrese vyvrcholily přepadením celního úřadu v Habarticích na Frýdlantsku. V Habarticích bylo třináctičlenné družstvo dozorců a respicientů Finanční stráže, které bylo v létě roku 1938 posíleno ještě o čtyři vojáky z Litoměřic a stalo se 126. družstvem SOS.

V noci na 21. září 1938 byla napadena německými ordnery budova celnice v Habarticích. Zaučtili celkem ve třech vlnách, ostřelovali okna celní budovy. Díky poměrně pohotovému zásahu celníků se podařilo útok Němců odrazit. Češi utrpěli vážná zranění, Němci i ztráty na životech.

Po tomto incidentu bylo přiděleno na pomoc celníkům v Habarticích i několik vojáků z Liberce. Brzy na to byli Češi nuceni toto území opustit, neboť bylo obsazeno německými vojáky.

Čerpala jsem ze zatím nezpracovaného archivního materiálu - Pozůstalosti Dr. Josefa Kostlána, který shromáždil výpovědi některých pamětníků. Zde byly použity výpovědi Františka Beera, Václava Steinbacha a Jana Bednáře (všichni tři členové Sboru finanční stráže).

respondent : PhMr. Jaromír Číla

narozen 5. července 1926 v Liberci

adresa : Dvorská 396, Liberec 5

před penzí pracoval jako lékárník

Matka byla rodačka z Liberce, otec se do Liberce přistěhoval za prací. Byl účetním u jedné české soukromé firmy. Čílovi zakoupili činžovní dům v dnešní Matoušově ulici (dříve Ehrlichova). V tomto domě bydleli sami Češi, většinou jejich příbuzní. Čílovi v tomto domě měli obchod smíšeným zbožím, o který se starala maminka. V ulici, kde bydleli, žili převážně Němci, soužití s nimi bylo bezkonfliktní.

Otec byl až do své smrti (r. 1930) funkcionářem TJ Sokol v Liberci. Také jeho dva synové, Jaromír a jeho o čtyři roky starší bratr, chodili cvičit do Sokola. V r. 1938 před X. všesokolským sletem probíhala v restauraci U Votočků "výběrová cvičení", kde se mělo prokázat, kdo je a kdo není schopen secvičit se s ostatními a podle toho byli vybíráni jednotliví členové na slet do Prahy. Bratři Čílovi se tohoto sletu zúčastnili společně se svým dědečkem (otcem maminky), který byl také nadšeným sokolem a turistou. Dědeček byl členem KČST v Liberci. Mezi sokoly z Horního Růžodolu a sokoly z Liberce panovala určitá rivalita, která se projevovala při různých oblastních cvičeních. Pan Číla si vzpomíná na vyprávění sokolského cvičitele Rudolfa Blažka, který údajně po záboru pohraničí odvezl prapory libereckého Sokola s sebou do Plzně a uchoval je tam po celou válku.

J. Číla navštěvoval českou obecnou školu v Liberci a pak pokračoval na českém gymnáziu. Na libereckém gymnáziu absolvoval pouze primu a první měsíc sekundy. Pan Číla si vzpomíná na

zajímavý jev. Většina Židů v Liberci navštěvovala německé školy, když ale docházelo za hranicemi v Německu k pronásledování Židů a to již v druhé polovině 30. let, začali židovské děti přestupovat do českých škol.

Po Mnichovu bylo české gymnázium zavřeno. Žáci této školy, kteří ještě neopustili Liberec, se scházeli na konci Matoušovy ulice, kde bylo sokolské hřiště, a tam docházelo k ještě většímu semknutí českých dětí a mládeže.

Bratři Číloví se zapletli do jedné potyčky s Němci. Proto se jejich matka ze strachu o ně rozhodla poslat je společně s jejich dědečkem do vnitrozemí. Odjeli den před obsazením Liberce německým vojskem ke svým dobrým přátelům do Dvora Králového nad Labem s tím, že tam přečkají, než se situace vyjasní. Zůstali tam sedm let po celou válku.

Maminka zatím zůstala v Liberci. Po dohodě o opci z 20. listopadu 1938 optovala paní Čílová za sebe i za své nezletilé syny pro československou státní příslušnost. Na obchod v jejich domě jim byla připevněna tabulka s nápisem "Tschechisches Geschäft" = český obchod. Na paní Čílovou byl vyvíjen stále větší tlak ze strany Němců, aby dům prodala. Nakonec tak v r. 1939 učinila, cena domu byla výrazně podhodnocena. Po prodeji domu odjela matka za svými dětmi do Dvora Králové. Stěhování nábytku a dalších věcí z Liberce proběhlo prakticky bezproblémově.

Přijetí ve Dvoře Králové bylo dobré, problém ale nastal s obživou. Matka, která dříve měla v Liberci obchod, teď sháněla práci. Nakonec se jí podařilo sehnat místo prodavačky v jedné cukrárně. Sami hoši museli pomáhat a o prázdninách pracovat. Hned po příchodu do Dvora Králové pokračoval J. Číla ve studiu na tamním gymnáziu a to až do septimy do r. 1944. V tomto roce byly i

české školy v protektorátě zavřeny a J. Číla byl totálně nasazen na práci pro říši.

Když bylo 18. května 1945 znovu otevřeno gymnázium ve Dvoře Králové, začal J. Číla opět studovat. Pro tento ročník byla učiněna výjimka a tak poslední ročník mohli studenti absolvovat od května do září 1945. V září 1945 složil pan Číla maturitu a potom se vrátil do Liberce. Také maminka se vrátila do Liberce a koupila zpátky svůj dům.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 10. února 1998 v Liberci.

respondent : Bohumír Doležal

narozen 10. března 1917 v Liberci - Horním Růžodole

adresa : Horní Kopečná 644, Liberec 6

důchodce, poslední zaměstnání - úředník

Rodina Doležalova měla v Horním Růžodole velmi dobré postavení. Bydleli v centru českého osídlení v Husově ulici, kde byli vlastníky domu č. p. 150. Tento dům patřil manželům Doležalovým od r. 1917, kdy ho koupili. Tatínek se staral o pekařskou živnost, maminka měla na starost obchod smíšeným zbožím: Doležalovo pekařství, čítající asi sedm zaměstnanců zásobovalo také mj. vojenskou posádku. Dům, který Doležalovi vlastnili (byla zde nejen pekárna a obchod) byl současně i domem činžovním pro deset nájemníků. V domě bydleli pouze Češi. "Naše Husovka byla česká." Němci z Horního Růžodolu nazývali Český vrch "Klein Serbien" - Malé Srbsko", říká pan Doležal.

Pan Doležal vychodil českou obecnou a českou měšťanskou školu v Horním Růžodole. I když bydlel na "Českém ostrově" bylo důležité ovládat německý jazyk, proto odjel do Německa ke své tetě, aby se ve svých znalostech zdokonalil. Ještě před válkou absolvoval německou obchodní akademii v Liberci, kde složil maturitní zkoušku. Nebyl jediným Čechem ve své třídě. Vztahy se svými německými spolužáky měl velmi dobré a vřelé. Zde žádnou diskriminaci nepocítoval, ani na žádné spory na této půdě si pan Doležal nevzpomíná. Ba naopak, dodnes udržuje kontakty se svými bývalými spolužáky. Uvědomuje si, že jejich třída byla spíše výjimkou. V ostatních ročnících prý takové kamarádství mezi Čechy a Němci nepanovalo.

Pan Doležal je dodnes sportovcem tělem i duší. Byl nadšeným

fotbalistou SK Rapid v Horním Růžodole, členem Sokola a Skauta a Lyžařského klubu Liberec. Účastnil se nejednoho sportovního klání. O osudu těchto organizací po obsazení horního Růžodolu bohužel zprávy nemá.

Také pan Doležal vzpomíná na potyčky mezi Čechy a Němci vrcholící hlavně před obecními volbami v r. 1938. Němci Čechům, Češi Němcům rozbíjeli kameny okna, hádali se, prali se. V živé paměti má B. Doležal jednu z větších bitek na stráni za Vávrovými (území tzv. Ficky - Schwarze Fitze). Střetlo se tam tehdy přibližně padesát "bojovníků" na každé straně. Tato roztržka si vyžádala i několik raněných na obou zúčastněných stranách.

Pod vlivem událostí odjel pan Doležal z Horního Růžodolu již v půlce léta r. 1938 ke svým příbuzným do Prahy. Při říjnových demonstracích na oslavu již neexistujícího Československa v r. 1939 byl pan Doležal v Praze zatčen a strávil několik dní ve vězení. V Praze zůstal po celou válku až do r. 1946, potom se vrací zpět do svého rodného Liberce.

Rodiče pana Doležala byli existenčně vázáni na svůj majetek v Horním Růžodole, zůstali zde až do r. 1940, do doby, než se vyřídily jejich majetkové záležitosti. Svůj majetek prodali německému občanu Waldemaru Riedelovi. Poté i rodiče opouští Horní Růžodol, nejdříve odchází do Dobrušky u Turnova (rodiště matky) a zanedlouho do Pardubic. Tam si pronajali pekařství a zůstali zde až do osvobození. Bezprostředně po skončení války se navracejí do svého rodiště.

Pan Doležal skromně nevyprávěl o tom, jak se jeho rodina, dobře finančně situovaná, snažila pomáhat a podporovat ostatní Čechy v Horním Růžodolu, o čemž vyprávěli ostatní pamětníci.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 12. prosince 1997 v Liberci.

respondent : Dipl. technik Jiří Havelka

narozen 14. října 1924 v Liberci

adresa : Durychova 9, Liberce 1

před důchodem zaměstnán jako technik ČSAD

Matka byla rodačka z Liberce, otec se do Liberce přistěhoval za prací, učil se zde krejčím. Společně si s maminkou, která byla švadlena, zřídili v Liberci krejčovskou živnost. V rámci Českého stavebního družstva s r. o. si postavili rodinný dům v dnešní Durychově ulici. Tato ulice byla obydlena téměř jenom Čechy, k národnostním sporům v těchto místech tedy prakticky nedocházelo.

Při zářijové mobilizaci byl otec J. Havelky povolán na práci na zákopech. Pomáhal stavět zátarasy v Kryštofově údolí. Havelkovi byli v Liberci vázáni existenčně, měli zde svůj vlastní dům a živnost, proto se rozhodli Liberec neopustit.

V Liberci vychodil J. Havelka českou obecnou školu a dále studoval na českém reálném gymnáziu až do tercie. V září 1938 sice začal chodit do kvarty, ale den po mobilizaci ředitel Stanislav Štrup pod tlakem politických událostí a vývoje v pohraničí gymnázium rozpustil. Měsíc po rozpuštění gymnázia přestoupil do kvarty českého gymnázia v Turnově, aby dokončil ročník.

V Turnově bydlel na faře jednoty bratrské a domů do Liberce jezdil na víkendy. K přechodu nově vytvořených hranic potřeboval tzv. Výletní osvědčení. Po dokončení kvarty, vzhledem k dalšímu vývoji nemohl pokračovat ve studiu na české škole. V Liberci nastoupil ve školním roce 1939/40 na německou střední školu. Ve třídě byli celkem dva Češi. Po tomto ročníku se vyučil automechanikem.

Pan Havelka si vzpomíná na násilné vystěhování jejich

obou sedlů po zabrání pohraničí. Skálovi, obyvatelé české národnosti, byli během jedné noci nacisty vystěhováni a celá rodina odvezena na novou hranici. Z jakého důvodu a co s nimi bylo dále pan Havelka už neví.

Během 2. světové války se mnozí Češi z Liberce přihlásili do německých tanečních. V kurzu, který navštěvoval J. Havelka byla téměř polovina Čechů. Na taneční zábavy chodili Češi z Liberce do Světlé pod Ještědem. Možností setkávat se s dalšími Čechy příliš nebylo. Setkávali se např. při výletech, které uskutečňovali na kolech po okolí Liberce. Často museli mezi sebou mluvit německy, protože jinak jim hrozila určitá perzekuce ze strany Němců.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 24. února 1998 v Liberci.

repondent : Zdena Honová (rozená Honová)

narozena 15. ledna 1929 v Brně

adresa : Frýdlantská 11, Liberec 1

před odchodem do důchodu byla ředitelkou ZŠ Ještědská

Zdena Honová se narodila na jižní Moravě, ale už v prvním roce života se přestěhovala se svou matkou do jejího rodného Liberce k babičce a dědečkovi. Maminka zemřela již v r. 1934, a tak od pěti let vychovávali Zdenu Honovou prarodiče.

Dědeček Alois Vaňura byl známým a národně aktivním občanem Liberce. Byl starostou libereckého Sokola a náčelníkem Ještědské župy sokolské, byl členem České besedy, České obce legionářské. A. Vaňura vlastnil obchod se sukem. V jeho obchodě pracoval také Jan Durych, další významný Čech v Liberci. J. Durych vedl ochotnický spolek loutkového divadla při TJ Sokol. Babička Žofie Vaňurová byla předsedkyní Ženského spolku Karolína Světlá.

Vaňurovi bydleli v nájmu v domě německého majitele. Zdena Honová navštěvovala Masarykovu českou obecnou školu dívčí v dnešní Komenského ulici až do třetí třídy. Do čtvrté třídy začala chodit také v Liberci, ale zde ji už nedokončila. V polovině září r. 1938 odjela se svou babičkou na krátkou návštěvu do Mnichova Hradiště za tetou. Krátce nato za nimi přijel i děda.

V Liberci stoupalo napětí, 15. září 1938 zde bylo vyhlášeno stanné právo, proto se babička s dědou rozhodli, že svoji vnučku Zdenu nechají ve vnitrozemí u tety a do Liberce se vrátili sami. Vaňurovi během druhé poloviny září začali postupně stěhovat své věci částečně do Mnichova Hradiště a částečně do Turnova, kde měl pan Vaňura mnoho známých, hlavně mezi sokoly. Nepodařilo se jim však včas vše přestěhovat a poslední části nábytku byly stěhovány

na úplně poslední chvíli v noci před obsazením Liberce.

V Mnichově Hradišti zůstali Vaňurovi do konce října 1938 a počátkem listopadu se stěhovali do Turnova. Do Turnova se jim podařilo odstěhovat i obchod. Také Jan Durych se přestěhoval do Turnova a stal se společníkem pana Vaňury ve vedení obchodu. Pan Vaňura i pan Durych byli během války zatčeni a odvezeni do koncentračního tábora, kde oba zahynuli.

Po válce se Zdena Honová vrací se svou babičkou do Liberce do stejného domu jako před válkou. Z. Honová nastoupila, po předchozích ročnících absolvovaných v Turnově, do septimy libereckého gymnázia, kde se setkala s některými svými předválečnými spolužáky ze školy obecné.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 3. února 1998 v Liberci.

respondent : Vojtěch Kaňka

narozen 10. října 1926 v Liberci

adresa : Purkyňova 10, Liberec 14

před penzí zaměstnanec Vodohospodářských staveb v Liberci

Rodiče V. Kaňky byli liberečtí rodáci. Tatínek byl zaměstnancem města, pracoval jako dělník a maminka byla zaměstnaná v Liebiegově textilní továrně. Kaňkovi bydleli v nájmu u několika německých majitelů. Poměrně často se stěhovali. Němci jim často dávali výpověď z nájmu a to především pro národní příslušnost rodiny a hlavně pak proto, že otec byl velmi aktivní v českém veřejném životě. Byl národní socialista, členem Sokola, České besedy. Za první republiky byl otec u Československé obce dobrovolců, pomáhal potlačovat Slovenskoou republiku rad. Před 2. světovou válkou byl tatínek členem Národní gardy.

Mnozí Češi z Liberce chodili neděli co neděli do Horního Růžodolu do Bia Lípa na české filmy. V. Kaňka si rovněž nenechával ujít ani loutková představení divadelního ochotnického spolku Jana Durycha v Liberci.

V. Kaňka chodil do české obecné školy v Liberci, začal chodit do první třídy české měšťanky, ale ta byla po Mnichovu rozpuštěna. V blízkosti české Masarykovy školy byla německá tělocvična (dnes TJ Lokomotiva v Jablonecké ulici). V okolí školy docházelo mezi českými a německými dětmi k stále častějším sporům a pranicím.

V Liberci se po Mnichovu šířily poplašné zprávy, že už se blíží německá vojska. Dvakrát V. Kaňka, se svým o tři roky starším bratrem, odjel jen s několika málo věcmi do Turnova, kde přespali na nástupišti. Druhý den, když se dozvěděli, že Liberec ještě není

obsazen, se zase vrátili zpět domů. Potřetí byla už zpráva pravdivá. Bratři Kaňkovi odjeli na kole do Hradce Králové. Otec narukoval v záříjové mobilizaci, ale matka ještě potřebovala vyřídit některé záležitosti v Liberci, proto odjeli hoši sami.

V noci dorazili bratři Kaňkovi na hradeckou policii, odkud byli posláni do skautského domu. Ten však byl už uprchlíky přeplněn, proto byli odkázáni do studentského domova. Asi po měsíci se podařilo i rodičům dostat se do Hradce Králové za svými dětmi. Přibližně půl roku bydleli do té doby u úplně cizích lidí, kteří jim poskytli jednu místnost. Během těchto šesti měsíců jim byla poskytována potravinová pomoc zajišťovaná Ústavem pro péči o přestěhovalce. Po této době sehnal otec byt na předměstí Hradce Králové, kde zůstali Kaňkovi po celou válku.

V. Kaňka začal v Hradci opět chodit do měšťanky a potom se učil automechanikem. 11. listopadu 1942 byl za vlastizradu vůči říši uvězněn. Jen to, že mu bylo teprve 16 let, ho zachránilo před popravou. Byl odvezen do vězení v Landsbergu (mj. zde byl vězněn A. Hitler po Mnichovském puči v r. 1923), kde zůstal až do 27. dubna 1945. Toho dne toto místo osvobodili Američané. O měsíc později se vrátil do Hradce Králové a následně pak do Liberce.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 24. února 1998 v Liberci.

respondent č.13 : Zdeněk Koděra

narozen 30. října 1922 v Liberci - Horním Růžodole

adresa : Tržní náměstí 11, Liberec 1

důchodce, poslední zaměstnání - úředník

Koděrovi bydleli mezi Čechy na Českém vrchu v Horním Růžodole. Otec, jako mnozí Češi z Horního Růžodolu, byl zaměstnanec ČSD a matka byla v domácnosti.

Pan Koděra navštěvoval českou obecnou školu v Horním Růžodolu, po jejím absolvování nastoupil na českou měšťanskou školu tzv. Masarykovu (dnešní Gymnázium Jeronýmova) také v Horním Růžodolu. Školní rok 1937/38 zahájil na německé měšťance ve svém rodišti. Ve třídě byl ještě společně s dalšími Čechy. Sílící henleinovské hnutí se začalo projevovat i ve škole mezi jednotlivými spolužáky. Docházelo k nedorozuměním a bitkám mezi českými a německými žáky. Situace se vyhrocovala a stávala se natolik neúnosnou, že většina českých žáků německou měšťanku v pololetí školního roku 1937/38 opustila. Rodiče p. Koděry chtěli mít ze svého syna knihaře, proto ho dali do učení k českému mistru v Horním Růžodolu, kde setrval přibližně půl roku až do té doby, než se s rodiči stěhoval.

Jako žák hrál Z. Koděra kopanou za SK Rapid, byl také členem Sokola. O stěhování spolků z Horního Růžodolu nemá zprávy.

Z národnostních sporů vzpomíná pan Koděra na to, jak se jako žáci prali cestou ze školy s dětmi z německé školy. Dokonce si za jednu takovou příhodu vysloužil na vysvědčení trojku z chování.

Koděrovi bydleli v nájmu v domě s českými nájemníky, majitel domu byl český hoteliér pan Tauchamann.

Tatínek pana Koděry se účastnil květnové i zářijové

mobilizace v r. 1938. Teprve když se nedobrovolně vrátil od českých hranic počátkem října 1938 začali se Koděrovi stěhovat. Tatínek jako zaměstnanec ČSD sehnal na poslední chvíli ještě volný nákladní vagón, do jehož poloviny mohla rodina narychlo naskládat své nejn nutnější věci. V druhé polovině vagónu složili své věci známí Koděrů. Koděrovi neměli jasný cíl své cesty. Neměli příbuzné, kteří by je mohli přijmout a tak byli vděční za nabídku svých známých, se kterými se podělili o železniční vagón a odjeli s nimi do Neratovic posledním osobním vlakem, který byl z Liberce do vnitrozemí vypraven. Teprve po půl roce se Koděrovým podařilo sehnat jednu místnost k pronajmutí, už nemuseli spát na seně. V Neratovicích zůstala rodina po celou válku.

Pan Koděra začal ve školním roce 1940/41 navštěvovat soukromou obchodní školu v Praze na Václavském náměstí. Tu bohužel nedokončil. V r. 1942 musel odejít do "Reichu", neboť byl tzv. totálně nasazen na práci pro říši. V šedesátých letech si rozšířil své vzdělání o čtyři semestry na filozofické fakultě UK v Praze a do Liberce se vrátil až v r. 1968.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 12. prosince 1997 v Liberci.

respondent : Marie Kubíčková (rozená Horová)

narozena 26. listopadu 1919 v Liberci - Horním Růžodole

adresa : Revoluční 66, Liberec 4

poslední zaměstnání před penzí v Hudebním vydavatelství v Liberci

Otec přišel do Horního Růžodolu ještě za Rakouska - Uherska za prací a maminka se do této obce přivdala. Tatínek byl mistr krejčí. Oba rodiče byli národnostně velmi uvědomělí, byli členy Národní jednoty severočeské a v národně socialistické straně. Tyto aktivity se přenášely i na jejich děti. Marie Horová byla se svým starším bratrem v Sokole a také v Mládeži národně socialistické. Bratr Marie Horové se stal učitelem na Podkarpatské Rusi, odkud musel se svou rodinou v r. 1938 utéci.

Horovi bydleli v Horním Růžodole přímo v centru českého dění, hned vedle Votočkovy hospody, v nájmu u českého majitele domu. Němci na Českém kopci byli spíše výjimkou. Konflikty s nimi se odehrávaly na druhé straně, tzn. za železniční tratí a to hlavně v blízkosti školy, neboť české a německé děti měly až do určité doby společnou školní budovu. Jinak přišli Češi s Němci jen málo do styku.

Marie Horová navštěvovala českou obecnou školu v Horním Růžodole. Po jejím dokončení začala studovat na českém reálném gymnáziu v Liberci, kde zůstala až do kvinty. Poté přestoupila a absolvovala tříletou Odbornou školu pro ženská povolání tzv. rodinku v Liberci. V září 1938 začala chodit do školy řečí, kde však zůstala pouze jeden měsíc.

Paní Kubíčková si vzpomíná na prvotní stěhování Čechů z Frydlantského výběžku, odkud prchali Češi ještě dříve než ze samotného Liberce. Slečna Horová společně s dalšími pomáhala při

službě na libereckém nádraží pro tyto uprchlíky. Těm se zde dostávalo rad, teplého čaje a polévky. Marie Horová přivedla domů jednu rodinu se dvěma malými dětmi a poskytl jim přístřeší až do té doby, než získali spojení na své příbuzné ve vnitrozemí.

Situace se stále přiostrývala a i v Liberci, respektive v Horním Růžodolu, začalo stěhování. Rodiče se obávali o své děti, a tak i Horovi poslali po Mnichovu svou dceru do vnitrozemí k příbuzným do Slaného. Rodiče chtěli přestěhovat svůj nábytek do vnitrozemí. Sehnat nějaký odvoz však bylo velmi obtížné. Až po usilovném shánění se jim podařilo obstarat nákladní auto ve vnitrozemí a vydali se pro svůj majetek. Na obecním úřadě už byli Němci, od kterých musel pan Hora získat povolení k odvozu svých věcí. Toto povolení získal pouze na dvě hodiny, během kterých museli Horovi své nejn nutnější věci narychlo naskládat na auto a rychle opustit zabrané pohraničí. Jinak jim bylo vyhrožováno, že zde budou muset všechno nechat včetně auta.

Horovi odjeli do Slaného a zanedlouho se přestěhovali do Zlonic. Manžel, za kterého se M. Horová provdala v r. 1939, sloužil ještě před zábořem u SOS v Liberci. Po opuštění pohraničí byl úředně přeložen nejdříve do Terezína a poté do Prahy, kde sloužil u policie. V Praze zůstali Kubíčkoví až do osvobození, po němž se vrací do Liberce.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 9. února 1998 v Liberci.

respondent : Anna Lutzová (rozená Součková)

narozena 25. března 1907 v Liberci

adresa : Na Perštýně 5/241, Liberec 4

poslední zaměstnání před důchodem švadlena

Paní Anna Lutzová žije od svého narození v r. 1907 nepřetržitě v Liberci. Narodila se v centru Liberce v dnešní Pražské ulici. Rodiče pracovali jako krejčí a švadlena. Anna L. vychodila českou obecnou školu v Šamánkově ulici v Liberci a pokračovala na české měšťanské škole na Sokolovském náměstí (dnes Střední zdravotní škola). Zůstala věrná povolání svých rodičů a vyučila se švadlenou, později pracovala společně s rodiči.

V r. 1933 se provdala za Čecha F. Lutze, který vlastnil společně se svým otcem obchod s oděvy v ulici Na Perštýně. Celý tento dům patřil rodině Lutzových. Bydleli zde převážně němečtí nájemníci, s nimiž Lutzovi dobře vycházeli. Také v blízkém okolí bydleli většinou Němci a jejich soužití nebylo poznamenáno národnostními spory.

V září a hlavně počátkem října roku 1938 se Češi z Liberce začali stěhovat do vnitrozemí. Paní Lutzová čekala na svého manžela, až bude propuštěn z armády, aby se společně rozhodli, jak budou nastalou situaci v pohraničí oni osobně řešit. Mezitím se však setkali s velmi neblahou zkušeností svých českých přátel a známých, kteří se krátce po tom, co opustili Liberec, vraceli z vnitrozemí zpět, neboť byli některými občany za nově vytvořenou hranici hrubě přijati. Na základě toho se Lutzovi rozhodli, že svůj dům v Liberci neopustí.

Paní Lutzová byla před válkou aktivní členkou Sokola a ochotnického divadelního spolku J. Durycha. Činnost těchto

spolků v Liberci byla okupací přerušena. Většina Čechů Liberec opustila a tak se spolky rozpadly. Ochotnický spolek měl prý vyrobené krásné loutky, které bohužel nenávratně zmizely. Po válce se snažili bývalí členové zjistit, kam se poděly, ale marně.

Za okupace prožívali Lutzovi v Liberci těžká léta. Nejednou byli předvoláni na policii, kde byli nuceni, aby se vzhledem ke svému německému jménu nechali zapsat jako Němci, to však zásadně odmítali. Do výkladní skříně jejich obchodu dali Němci tabulku s nápisem "Tschechisches Geschäft" (Český obchod), a později jim byl celý obchod bez náhrady zabaven. Paní Lutzová musela pracovat v Liebiegově továrně nejdříve jako švadlena, a později letovala součástky do letadel. Její manžel šil uniformy pro frontové vojáky ve firmě Lago (dnes bývalý Textilkombinát v Děvínské ulici).

V Liberci zůstalo za války jen málo Čechů. Podle vyprávění paní Lutzové žili družně a vzájemně se podporovali. Někteří se scházeli u Lutzů v bytě, aby tam tajně poslouchali české rozhlasové vysílání z Londýna.

Kontakt s příbuznými v protektorátě se podařilo paní Lutzové udržet. Musela si vždy obstarat propustku a pak se mohla vydat navštívit své příbuzné do vnitrozemí.

Na úplném konci války a po osvobození pracovala paní Lutzová jako dobrovolná zdravotní sestra. Po květnu 1945 pomáhala znovu zakládat TJ Sokol v Liberci a první dva roky byla jeho náčelnicí.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 16. ledna 1998 v Liberci.

respondent : Zdeňka Mrázková (rozená Šlapáková)

narozena 16. dubna 1921 v Liberci - Horním Růžodole

adresa : Americká 92, Liberec 3

před penzí byla zaměstnána jako úřednice

Otec byl rodákem z Liberce a maminka se sem přivdala a zůstala v domácnosti. Tatínek pracoval jako dílovedoucí u ČSD v Liberci. Šlapákoví bydleli v Horním Růžodole, tehdy se říkalo na druhé straně, tzn. za železniční tratí v místě dnešní Vápenky. V této části Horního Růžodolu žilo již více Němců, než na Českém kopci, ale stále zde bylo hojné české osídlení, které však směrem k Dolnímu Hanychovu a Janovu Dolu klesalo.

Šlapákoví bydleli mezi ostatními "nádražáky" v nájmu v domě českého majitele. Mezi sousedy byli i Němci, se kterými dobře vycházeli. Ke konfliktům však docházelo mezi žáky českých a německých škol, kteří si dělali různé naschvály, které mnohdy končily rvačkami.

Z. Šlapáková navštěvovala českou obecnou a poté městanskou školu v Horním Růžodole. Následoval tříletá Odborná škola pro ženská povolání v Liberci, jejíž třídy byly umístěny v budově německé průmyslové školy, a tak i zde docházelo k potyčkám mezi českými a německými studenty.

Češi z Horního Růžodolu se setkávali především v restauraci U Votoček, na plesy chodili také do České besedy v Liberci. Tam se m.j. také konaly taneční, která Z. Šlapáková jako mladá dívka navštěvovala. Z. Šlapáková byla sportovně založená, cvičila v Sokole, chodila se svými kamarády lyžovat na Pláně, které byly centrem Čechů, zatímco Ještěd "patřil" Němcům.

Během r. 1938 se situace vyostřovala a vyvrcholila na konci

září. Otec Z. Šlapákové jako státní zaměstnanec byl nucen pohraničí opustit. Společně ještě se dvěma sousedy, také "nádražáky", se radili, co dál. Tyto tři rodiny dostaly přidělený jeden železniční vagón, do kterého naskládaly své věci. Spousta věcí se do vagónu již nevešla, nezbylo jim tedy nic jiného, než je zde nechat.

Šlapákoví měli příbuzné v Hradci Králové, a tak se vydali tímto směrem. Zásluhou bratrance se jim podařilo sehnat v Hradci menší byt. Otec zůstal i nadále zaměstnancem ČSD. Počáteční ne příliš milé přijetí ve vnitrozemí se brzy vylepšilo. V Hradci Králové zůstala rodina po celou válku. Zdeňka Šlapáková se brzy po osvobození v r. 1945 vrátila zpět do Horního Rážodolu.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 9. února 1998 v Liberci.

respondent : Oldřich Mrňák

narozen 28. června 1920 v Hodkovicích nad Mohelkou

adresa : Masarykova 19, Liberec 1

před penzí sólista Divadla F. X. Šaldy v Liberci

Pan Mrňák se narodil v Hodkovicích nedaleko Liberce. Otec byl švec, ale silná konkurence firmy Baťa způsobila krach nejednomu živnostníku. I pan Mrňák musel později pracovat jako doručovatel na poště. Maminka byla v domácnosti, byla předsedkyní Národní jednoty severočeské v Hodkovicích. Zemřela, když O. Mrňákovi bylo osm let. Mrňákovi bydleli v nájmu.

O. Mrňák navštěvoval českou obecnou školu v Hodkovicích a pokračoval na českém gymnáziu v Turnově. Odmalička se učil němčinu a tak pro něj nebyl žádný problém, ostatně jako pro většinu lidí z pohraničí, běžně komunikovat s Němci. Počet německých kamarádů se postupně se sílícím vlivem Henleinova hnutí ztenčoval.

Počátkem října 1938 se tatínek odstěhoval společně s dalšími úředníky z místní pošty do Turnova. Pan Mrňák si vzpomíná, že z Hodkovic byl před příchodem německých vojsk stěhován pomník prvního československého prezidenta T. G. Masaryka. Byl přestěhován do Jenišovic, kde jej údajně ukryli místní členové hasičského sboru.

O. Mrňák si vzal své knihy (zdálky už viděl, jak německá vojska vstupují do Hodkovic) a odešel na hranici. Tam na něj čekal jeho starší bratr a společně odjeli do Čáslavi. V Čáslavi dokončil O. Mrňák studia na gymnáziu. Chtěl pokračovat ve studiu v Praze, ale české vysoké školy byly zavřeny. Proto odešel do divadla Urania v Praze, kde zpíval v operetním sboru a někdy také pracoval jako statista na Barandově. V r. 1941 odešel do Jihočeského

divadla v Českých Budějovicích

V r. 1942 dostal angažmá v libereckém divadle. Působilo zde v této době celkem osm Čechů. Než sehnal pro rodinu byt v Liberci, bydlel pan Mrňák v Hodkovicích. Liberecké divadlo získalo za války dokonce druhou divadelní scénu a to v budově České besedy, která po obsazení pohraničí patřila SA. V r. 1944 byla zavřena všechna divadla, tím byla pěvecká kariéra pana Mrňáka přerušena. Češi z divadla byli pracovním úřadem nasazeni do jedné z továren v Liberci.

Pan Mrňák navázal úzké kontakty s francouzskými válečnými zajatci, kteří pracovali ve stejné továrně. Na přelomu roku 1944/45 byla tato skupinka tří Francouzů a pan Mrňák zatčeni. Pan Mrňák byl uvězněn nejprve v Liberci a pak byl deportován do Chebu. Jak se blížila fronta, byl propuštěn s tím, že se musí pravidelně hlásit. Vydal se do Českých Budějovic, odkud pocházela jeho žena. Tam se setkal se svou rodinou, kterou sem mezitím dovezl bratr pana Mrňáka.

Po osvobození se pan Mrňák vrací do Liberce ke své celoživotní lásce, k divadlu. Ministerským dekretem byl jmenován národním správcem divadla v Liberci, které bylo ustaveno jako Zemské oblastní divadlo.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 24. února 1998 v Liberci.

respondent : Miroslava Novotná (rozená Matoušová)

narozena 18. května 1922 v Liberci

adresa : Durychova 11, Liberec 1

poslední zaměstnání před penzí jako technický kontrolor v
Textilaně v Liberci.

Otec byl rodilý Liberečan, zatímco maminka se do Liberce přistěhovala. Matoušovi se stali členy jednoho českého stavebního družstva za první republiky v Liberci a s jeho pomocí si postavili rodinný dům v dnešní Durychově ulici. Durychova ulice byla prakticky celá česká, vedle Matoušů si zde postavili domy i další členové tohoto družstva. Matoušovi pronajímali ve svém domě pokoje československým důstojníkům, kteří stavěli ve 30. letech v pohraničí opevnění.

V době hospodářské krize přišel otec M. Matoušové jako truhlář o zaměstnání. Byl nucen, jako i další občané z Liberce, jezdit za prací až do Prahy, kde pracoval jako účetní. Matka pracovala u jedné konfekční firmy v Liberci (majitelé byli Židé - bratři Bendové). Rodiče byli členy TJ Sokol a České besedy v Liberci.

Vztahy s Němci nebyly podle vzpomínek a osobních zkušeností paní Novotné příliš dobré. Nadávky, urážky ze strany Němců a potyčky s nimi byly téměř na denním pořádku.

Paní Novotná si pamatuje na české poutě, které se konaly pravidelně na konci školního roku v Liberci na sokolském hřišti. Na těchto poutích se prodávaly koláče, které napekly členky českých libereckých spolků. Poslední pout', která se v Liberci konala, a které se mladá Miroslava Matoušová účastnila byla v září r. 1938, tentokrát v Nákladní ulici.

M. Matoušová navštěvovala českou obecnou a měšťanskou školu v Liberci. Po měšťance studovala jeden rok na české textilní škole v Ústí nad Orlicí. Situace v českém pohraničí se vyhrocovala, vývoj dospěl až k Mnichovu. M. Matoušová už ani nenastoupila na školní praxi. Celý svět plný nadějí a plánů se pro mladou dívku zhroutil. Mj. taneční, která začala navštěvovat v České besedě byla samozřejmě po Mnichovu zrušena.

Matoušovi také nejdříve uvažovali o odchodu z pohraničí, snažili se prodat svůj dům. Němci se ale vyjádřili o plánu zbourání čtvrti, ve které Matoušovi bydleli. Proto prodat dům v této oblasti bylo prakticky nemožné. Z tohoto důvodu se rozhodli svůj dům neopustit a v Liberci zůstali po celou válku. Otec ještě stále jezdil za prací do Prahy. Po vyhlášení protektorátu však bylo stále obtížnější dostávat propustky a dojíždět do Prahy. Během války se mu podařilo sehnat práci v Liberci.

M. Matoušová začala chodit do dvouleté německé textilní školy. Jiná možnost v obsazeném pohraničí nebyla. Ona a ještě jedna o rok mladší česká dívka měly jako poslední Češi možnost tuto školu dokončit. Ostatní, pokud zde chtěli studovat, museli se přihlásit k Němcům. Po dokončení textilní školy nastoupila do liberecké textilní firmy Lederer a Wolf.

Matoušovi optovali pro československou státní příslušnost. M. Matoušová byla několikrát předvolána německou policií a tam přemlouvána, aby vstoupila do tzv. Bund deutscher Mädchen = Svaz německých dívek, což odmítla. Během války občas navštěvovala M. Matoušová své příbuzné na území protektorátu v Jilemnici. Získat propustku k překročení hranic nebylo vždy snadné. Muselo se žádat na německé policii. Stávalo se, že žádost byla zamítnuta.

Když ještě byly povoleny zábavy, chodili Češi z Liberce na taneční zábavy "za kopec" do Světlé pod Ještědem a do Příchovic, které byly sice také součástí říše, ale oblasti s velmi silným českým osídlením. Češi v Liberci drželi za války při sobě. Nějaká zrada zde nepřipadala vůbec v úvahu. Po válce se M. Matoušová setkala se svými předválečnými spolužáky, kteří se vraceli zpět do Liberce.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 1. února 1998 v Liberci.

respondent : Rudolf Pilař

narozen 22. června 1924 v Liberci

adresa : Purkyňova 592/ 25, Liberec 14

poslední zaměstnání před penzí projektant ve Stavoprojektu

Pan Pilař pochází ze smíšeného manželství. Otec byl rodákem z Liberce a pracoval jako řidič, byl členem německého autoklubu. Maminka byla Němka a byla v domácnosti, česky se začala učit, až když Pilařovi opustili pohraničí v r. 1938. Pilařovi bydleli v Lucemburské ulici přímo mezi Němci. Jejich sousedé, přátelé, spolužáci, kolegové byli převážně Němci. Určité nesrovnalosti mezi oběma národnostmi nastávaly až s nárůstem henleinovského hnutí.

Rudolf Pilař vyrůstal v bilingvní rodině, jako dítě chodil do české mateřské školky. Od první do páté třídy chodil do německé obecné školy, a potom tři roky do české měšťanské školy. Čtvrtý ročník jako mnozí Češi zahájil, ale už nedokončil v Liberci.

Když přišla zpráva o dohodě v Mnichově, rozhodli se Pilařovi své rodiště opustit. Pěšky, s věcmi naloženými pouze na jednom jízdním kole, odešli do Turnova ke kamarádovi jejich strýce. Přijetí ve vnitrozemí nebylo příliš vřelé, ale vzhledem k velkému náporu utečenců pochopitelné. Asi za čtrnáct dnů po svém odchodu, když ještě nově vytvořené hranice nebyly tak přísně střeženy, vydali se Pilařovi s nákladním autem pro své věci do Liberce. S těmito věcmi potom odjeli do Jičína ke svým příbuzným.

Ještě v roce 1938 odjeli do Prahy, kde bylo přijetí velmi tvrdé a nevlídné. Otec pana Pilaře se rozhodl žádat o vystěhování do Anglie. V Praze sehnali podnájem a tam čekali na vyřízení jejich žádosti. Žádost o vystěhování jim byla zamítnuta. Pilařům

došly finanční prostředky, a tak jim nezbylo nic jiného, než využít podpory státu a odebrat se do uprchlického tábora ve Vysočanech. Ve Vysočanech byl zřízen velký azylový dům, ve kterém jim byl poskytnut skromný nocleh. Krátce potom byli Pilařovi také v uprchlickém táboře u Sedlčan, ale už v březnu 1939 se vrátili zpátky do Turnova.

V Turnově šel pan Rudolf Pilař do učení. Po vyučení začal studovat na průmyslové škole v Hradci Králové. Studium však musel nedobrovolně přerušit, neboť byl pracovním úřadem nasazen na práci do jedné továrny ve Staré Pace, a potom ještě rok pracoval v Říši.

Asi tři měsíce po skončení 2. světové války se Pilařovi vracejí do Liberce. Rudolf Pilař si zde dokončil střední průmyslovou školu. Dnes je pan Pilař mimo jiné aktivním členem České besedy.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 29. ledna 1998 v Liberci.

respondent : Jiří Sedmidubský

narozen 8. května 1928 v Liberci

adresa : Durychova 6, Liberec 1

poslední zaměstnání před penzí v OÚNZ Liberec

Už i rodiče pana Sedmidubského se narodili v Liberci. Otec pracoval jako obchodní cestující, maminka prodávala dětské kočárky v jednom německém obchodě v Liberci. Rodiče se rozvedli, a tak žil J. Sedmidubský se svou mladší sestrou pouze s maminkou. Jeho starší sestra se brzy osamostatnila. Bydleli v ulici na Perštýně v domě svého strýce a tety, manželů Lutzových (pí Lutzová je jedna z respondentek). V tomto činžovním domě bydleli kromě rodiny Lutzových a Sedmidubských pouze Němci. Soužití s Němci zde bylo velmi pěkné, i po dobu války byli Němci z tohoto domu vůči zdejšími Čechům loajální.

Rodiče byli členy Národní jednoty severočeské, J. Sedmidubský byl členem TJ Sokol v Liberci. Jako dítě navštěvoval divadelní představení ochotnického spolku Jana Durycha, jehož členy byli teta a strýc Lutzovi. Tato představení se odehrávala v budově České besedy.

J. Sedmidubský navštěvoval českou obecnou školu v Liberci téměř až do obsazení Liberce německými vojsky. Počet dětí ve třídě se každým dnem snižoval, ve třídě bylo dokonce jen pět dětí. Odcházeli nejen děti, ale i učitelé, proto musely být jednotlivé třídy spojovány. V této době, ale už i dříve, docházelo ke sporům a někdy i kamenovým bitkám mezi českými a německými žáky.

Když došlo k Mnichovské dohodě a bylo jasné, že budou likvidovány i české školy, rozhodla se paní Sedmidubská opustit se svými dvěma dětmi pohraničí, aby mohly pokračovat ve školní

docházce na českých školách. Posledním vlakem, který z Liberce ještě před jeho obsazením večer 7. října odjížděl, se vydali ke vzdálené tetičce do Svižanského Újezdu. S sebou si stačili vzít pouze peřiny. Přijetí ve vnitrozemí bylo jedním z nejhorších zážitků vůbec. Vítaly je zde nadávky a urážky. Matce se nepodařilo sehnat práci, byli tedy odkázáni na tzv. žebračky.

Asi po půl roce se za pomoci strýce pana Lutze podařilo paní Sedmidubské vyjednat stěhování. Z Liberce si odvezli svůj nábytek, šaty a ostatní věci a odstěhovali se do Náchoda. Tam se paní Sedmidubské, díky penězům od pana Lutze, podařilo koupit malý domek. Maminka však onemocněla a rodinu musela živit nejstarší sestra. V Náchodě začal J. Sedmidubský chodit do měšťanky a potom na dvouletou obchodní školu. V r. 1944 byly české školy uzavřeny, J. Sedmidubský tedy nedobrovolně přerušil studium.

Během celé války jezdil J. Sedmidubský se svou mladší sestrou na letní prázdniny do Liberce ke své tetě Lutzové. Aby mohli odjet do Liberce, potřebovali propustku, kterou vystavoval Oberlandrat v Hradci Králové.

Do Liberce se J. Sedmidubský vrátil již 16. května 1945. V září 1945 odjel ještě na jeden rok do Náchoda, aby tam dokončil obchodní školu. Po jejím dokončení se odstěhoval zpět do Liberce natrvalo.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 20. února 1998 v Liberci.

respondent : Karel Smorádek

narozen 27. října 1921 v Liberci - Horním Růžodole

adresa : Dobiášova 856, Liberec 6

před důchodem pracoval jako údržbář v liberecké nemocnici

Rodiče pana Smorádka byli také rodáci z Horního Růžodolu. Tatínek byl zaměstnancem ČSD a maminka pracovala v textilní továrně Silka v Liberci, která patřila německému majiteli. V této práci byla maminka velmi spokojená a nepocítvala prý sebemenší negativní postoje od svých německých kolegů a nadřízených, spíše naopak.

Smorádkovi bydleli v Horním Růžodolu na tzv. Českém kopci v činžovním domě českého majitele pana Vrbenského. Karel Smorádek navštěvoval českou obecnou školu v Horním Růžodole a potom Masarykovu českou měšťanskou školu rovněž v Horním Růžodole. Po jejím dokončení nastoupil do učení k českému mistru. Učil se strojním zámečnickem dva roky, ale pak přišel podzim roku 1938 a poslední rok svého učení byl nucen dokončit už ve vnitrozemí.

Karel Smorádek byl řadovým členem TJ Sokol v Horním Růžodole. Sokolové z Horního Růžodolu se ke svému pravidelnému cvičení scházeli v sále Votočkovy hospody na Českém vrchu. Pan Smorádek si vzpomíná, že nářadí patřící TJ Sokol v Horním Růžodole bylo po Mnichovské dohodě stěhováno a odváženo do Turnova. Kde a jak bylo složeno a co se s tímto nářadím stalo, to už bohužel pan Smorádek neví.

Situace v září r. 1938 "houstla", bratranec pana Smorádka se přijel z Turnova podívat na své příbuzné do Horního Růžodolu a nabídl jim, že se pro ně vrátí s nákladním autem, aby jim mohl pomoci se stěhováním. Smorádkovi se domnívali, že se odstěhují

pouze na přechodnou dobu, než se situace v pohraničí uklidní, a že se brzy vrátí do svého rodiště. Nečekali však, že to bude až za šest a půl roku.

Bratranec p. Smorádka sehnal auto a přijel pro své příbuzné ráno 23. září, téhož dne byla vyhlášena mobilizace. Společně naložili Smorádkovi své věci na auto a odjeli do Husy u Sychrova ke svému dědečkovi, ovšem bez tatínka, ten narukoval. Po demobilizaci byl otec jako zaměstnanec ČSD úředně přeložen do Nymburku, zatímco jeho žena se synem zůstává ještě asi jeden rok v Huse, než se podařilo otci sehnat v Nymburku byt k pronajmutí. Teprve pak se Karel Smorádek se svou maminkou stěhují za svým otcem a v Nymburku prožili celou válku.

Během války byli ve stálém kontaktu se svými příbuznými. Když dostala teta z Liberce propustku, sjeli se na nově vytvořené hranici mezi Žďárkem a Jílovým a tam poseděli, povyprávěli a potom se zase rozjeli na opačnou stranu.

Už 19. května 1945 se Smorádkovi vrátili zpět do Horního Ržodolu.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 29. ledna 1998 v Liberci.

respondent : František Toman

narozen 24. října 1911 v Liberci

adresa : Na pískovně 651/ 12, Liberec 14

před důchodem zaměstnán u Správy chráněné krajinné oblasti Jizerské hory v Liberci

V druhé polovině 19. století byli Tomanovi jedni z těch, kteří se přistěhovali do Liberce. František Toman byl nejmladší ze tří dětí. Otec byl obuvnický mistr a vlastnil obchod obuví. maminka pracovala s otcem jako tzv. šteperka (šila svršky obuvi). Později si otec ponechal pouze dílnu a obchod přenechal nejstaršímu synovi, který si v tomto obchodě zřídil velkoobchod krejčovskými potřebami.

Tomanovi bydleli v nájmu v domě německého majitele továrníka Proksche v ulici Na bídě (tehdy Sorgestraße). V tomto domě bydlela ještě jedna česká rodina, jinak mezi sousedy byli pouze Němci. Vztahy s Němci byly bezkonfliktní a přátelské. "Němci byli našimi sousedy, přáteli, zákazníky", říká pan Toman.

Do školy začal František Toman chodit ještě za Rakouska - Uherska v době 1. světové války. Vzhledem k tomu, že žili Tomanovi obklopeni Němci, absolvoval F. Toman první čtyři třídy na německé obecné škole v Liberci, do páté třídy chodil F. Toman už do české obecné školy. Následovala čtyřtřídní česká měšťanská škola a poté dvouletá česká obchodní škola. Po jejím dokončení nastoupil pan Toman do advokátní kanceláře v Liberci. Jednalo se o poměrně velkou německou firmu, bylo zde šest advokátů. F. Toman byl pro firmu velmi potřebný, neboť uměl dokonale jak česky tak německy. U této firmy pracoval až do r. 1938.

F. Toman stál u zrodu libereckého Junáka, byl organizován v

TJ Bakal, (byl členem cvičitelského sboru), byl také krajským mysliveckým referentem a členem Československého červeného kříže. Pan Toman byl náruživým motoristou a členem autoklubu.

V květnu 1938 F. Toman při částečné mobilizaci narukoval a sloužil nepřetržitě až do října 1938. Nejdříve byl u 44. pěšího pluku v Liberci, poté byl povolán na velitelství praporu Stráže obrany státu v Liberci jako zpravodaj a poté byl převelen jako vojenská posila do četnického pohotovostního oddílu v Liberci. Tento oddíl měl pronajaté prostory v paláci barona Jana Mořice Liebiega (budova dnešní liberecké galerie). U četnického oddílu zůstal až do samého obsazení Liberce německými vojsky do 8. října 1938. Jako člen SOS rozvážel posádkám jednotlivých pevností peníze na stravu nebo již samotné zásoby na úseku od Varnsdorfu až po Harrachov. K tomuto účelu mu bylo přiděleno vojenské nákladní auto s četnickým řidičem. F. Toman společně s dalšími, hlavně příslušníky Svazu Národních gard republiky Československé (také např. pan Absolon), hlídali železniční trať mezi Karlovem a Kryštofovým údolím u Liberce, kde bylo hlavně nutno střežit mosty a tunely.

Ještě před válkou zakoupili Tomanovi dům v Doubí u Liberce, kde maminka, už jako vdova, zůstala i přes celou válku. Byla již příliš stará na to, aby opouštěla svůj vlastní dům a vydala se do nejistoty. Oba bratři pana Tomana se nezávisle na sobě stěhovali po Mnichovu do Turnova, staršímu bratrovi se podařilo přemístit i obchod a obnovit živnost v Turnově.

Velitelství četnického oddílu bylo přemístěno do Turnova a F. Toman byl přidělen jako osobní řidič okresnímu hejtmanovi v Liberci Dr. Němcovi. Toman mu pomáhal stěhovat se do Kolína a pan

hejtaman mu za to poskytl alespoň na krátkou dobu ubytování.

Na jaře r. 1939 se pan Toman vrátil do Liberce ke své matce a našel si práci účetního u firmy M. Zweig a.s. - tkalcovna bavlny, zde zůstal až do září 1939. Po vypuknutí války se odstěhoval do Turnova ke svému bratrovi. Zakrátko odešel do Prahy, kde si našel práci. V r. 1941 odešel do Čelákovic, kde se stal tajemníkem generálního ředitele u české firmy pana Volmana na obráběcí stroje. V Čelákovících se také oženil a po osvobození asi rok pracoval na pozemcích svého tchána.

Během války nikdy nedostal propustku, aby mohl jet navštívit svoji matku do Liberce, a tak přecházel hranice načerno.

Do Liberce se pan Toman vrátil v r. 1946, nastoupil k firmě Tiba - Kolora jako vedoucí odboru výrobních plánů.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 5. února 1998 v Liberci.

respondent : Prof. Jaroslav Tomsa

narozen 13. července 1906 v Liberci

adresa : Sosnová 469, Liberec 15

před důchodem pracoval v knihovně VŠST v Liberci

Jaroslav Tomsa se narodil jako jedenácté dítě Ludmile a Františku Tomsovým v Liberci v dnešní Frýdlantské ulici čp. 354-I (V tomto domě se narodil v r. 1867 F. X. Šalda). Tatínek František Tomsa byl svého času předsedou českého spolku Dobročín, založeného v r. 1866 v Liberci a je také autorem "Dějin podporovacího spolku Dobročín".

Pan Tomsa začal v r. 1912 navštěvovat českou obecnou školu v Liberci, ale po ukončení čtvrtého ročníku přestoupil do německé školy, aby mohl po jejím absolvování navštěvovat německé gymnázium. Po vzniku ČSR přestoupil v r. 1919 na české gymnázium a zde také v r. 1926 složil maturitní zkoušku. Po maturitě začal studovat na Karlově univerzitě obor český a německý jazyk. Již po dvou letech svého studia vyučoval němčinu na Obchodní škole Ženského výrobního spolku v Praze. Po promoci v r. 1931 působil na Ženském učitelském ústavu v Praze. Školní rok 1933/34 zahájil již v Liberci na Odborné škole pro ženská povolání, kde se záhy stal ředitelem školy. V r. 1935 se oženil. Ve školním roce 1937/38 začal vyučovat na libereckém gymnáziu, kde setrval jeden rok. V r. 1938 přijal významnou nabídku definitivy (tzn. trvalé ustanovení v zaměstnaneckém poměru ve státní službě) na Státní československé průmyslové škole chemické, která byla otevřena v Liberci ve školním roce 1937/38.

Před Mnichovem 1938 vedl také kurz češtiny pro německé úředníky města Liberce. Prof. Tomsa vzpomíná na přátelské a dobré

vztahy se svými německými kolegy i s ostatními Němci.

Pan Tomsa se hojně účastnil i veřejného a spolkového života v Liberci. Pan Tomsa byl a svým duchem zůstává dodnes nadšeným skautem. Skautský slib skládal již v r. 1920 a stál u zrodu skautského hnutí v Liberci. Jako učitel organizoval výchovné koncerty. Od r. 1936 byl členem Spolku českých bibliofilů (SČB), byl také členem Společnosti F.X. Šaldy, psal recenze na česká i německá představení, redigoval drobné tisky poezie ve Sdružení vysokoškolských studijních menšinářů, vydával pomocné knihy k vyučování němčiny. Jak je vidět, vyvíjel tedy velmi bohatou činnost již před 2. světovou válkou.

Politická situace dospěla až k Mnichovské dohodě v r. 1938, která násilně přerušila české aktivity v odtrženém pohraničí nevyjímaje Liberec. Pod tlakem událostí odvezl pan Tomsa krátce po Mnichovu svoji ženu do Lomnice nad Popelkou ke své sestře. Sám se ještě vrátil zpět do Liberce, aby mohl pomoci při stěhování české průmyslové školy chemické, jejíž krátká existence byla ukončena připojením československého pohraničí k Německu. Tímto stěhováním byl pověřen prof. Tomsa. Zařízení školy nakládal společně se svými českými kolegy na nákladní automobil, který směřoval do Prahy. Brzy poté bylo ale toto zařízení stěhováno zpět do Liberce, protože bylo považováno za majetek patřící německé průmyslové škole v Liberci a prvotní stěhování z Liberce do Prahy bylo označeno za neoprávněné.

Za války se věnoval profesor Tomsa své učitelské profesi na První průmyslové škole v Praze a bezprostředně po ukončení války se v květnu 1945 vrací se svou rodinou do svého rodiště, aby navázal na svou činnost, přerušitou válkou. Dekretem prezidenta republiky E. Beneše, který byl prof. Tomsovi předán

prostřednictvím ministerstva školství a osvěty, byl v r. 1945 prof. Jaroslav Tomsa jmenován ředitelem Střední průmyslové školy strojní v Liberci.

Jako pravověrný skaut byl v r. 1946 jmenován oblastním velitelem Junáka. Po válce se stal také členem České besedy. Od r. 1967 je Prof. Tomsa tajemníkem České besedy v Liberci a dodnes je aktivním členem tohoto spolku.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 18. dubna 1997 v Liberci a je doplněná o některé údaje ze statí :

Anděl, R. - Janáček, J. : Jaroslav Tomsa. 72. dopis České besedy, Liberec 1996, 11 s.

respondent : Olga Vysučková (rozená Floriánová)

narozena 20. května 1928 v Liberci - Rochlici

adresa : Frimlova 335/3, Liberec 5

dnes v důchodu, poslední zaměstnání poštovní doručovatelka

Floriánovi bydleli v rámci tzv. Českého vrchu v Rochlici. Tatínek František Florián byl vyhlášeným krejčím, mezi zákazníky měl bez rozdílu Čechy i Němce. Maminka pracovala jako dělnice ve firmě Dolanský (dnešní Preciosa). Oba rodiče byli za první republiky členy národně socialistické strany.

Floriánovi bydleli v bytě německého majitele domu. Mezi jejich sousedy byli Češi, ale také mnozí Němci. V Rochlici nebylo české osídlení tak výrazné jako v Horním Růžodolu. Na sousedské vztahy si však Floriánovi v žádném případě nemohli stěžovat, a když je potom jejich dlouholetí německí sousedé po 2. světové válce opouštěli, panovala prý velmi dojatá nálada.

Paní Olga Floriánová - Vysučková navštěvovala českou obecnou školu v Rochlici od první do třetí třídy. Do čtvrté třídy sice nastoupila také v Rochlici, ale tu už v české škole nedokončila. Její tatínek musel narukovat v zářiové mobilizaci. Situace byla velmi nejistá, k tomu se ještě připojil výsledek Mnichovské dohody a tak se i Floriánovi rozhodli pohraničí opustit. Zoufalá maminka sebrala dvě děti, hlavu šicího stroje - zdroj obživy rodiny a vydaly se do neznáma. Příbuzné ve vnitrozemí neměli, cíl jejich cesty byl tedy naprosto nejasný. Na silnici směřující od Liberce k Turnovu je naložili českoslovenští vojáci na auto a odvezli je do Ohrázenic u Turnova, kde je vyložili. Tam úplnou náhodou potkali své známé, kteří se jich alespoň na krátkou dobu ujali. Díky nim sehnali jednu místnost k pronajmutí v Přepelích u Turnova, o otci

neměli žádné zprávy. Maminka začala pracovat u jednoho sedláka, setkala se však s neobyčejně nepřívznivým až nepřátelským postojem tamních Čechů. Češi ve vnitrozemí se na přistěhovalce z pohraničí mnohdy dívali jako na další "hladové krky", se kterými nikdo nepočítal. Neúplná rodina stále neměla žádné zprávy o otci, proto se rozhodla vrátit se zpět do pohraničí ještě před koncem roku 1938. Jejich byt v Rochlici byl již obsazen německým důstojníkem, ale podařilo se jim získat menší byt v tomtéž domě, a tam se také konečně setkali se svým otcem.

Paní Olga nastoupila do německé obecné školy v Oblačné, kde se setkala s problémy kvůli své národnosti. Například za stejné výkony dostávala horší známky než její němečtí spolužáci. V roce 1942 si musela odpracovat tzv. Pflichtjahr = povinný rok práce pro říši. Po roce stráveném v Brémách se začala učit kadeřnicí u německé mistrové v Horním Růžodolu, kde se nesetkala s žádným diskriminačním projevem, spíše naopak.

Paní Olga Floriánová - Vysučková strávila se svou rodinou celou válku v Liberci.

Výpověď byla zaznamenána na základě rozhovoru ze dne 12. ledna 1998 v Liberci.

Vývoj počtu obyvatel v Liberci a Horním Růžodol

<u>rok</u>	<u>Liberec</u>	<u>Horní Růžodol</u>
1850	13.822	912
1869	22.394	611
1880	28.090	1.426
1890	30.890	2.626
1900	34.099	4.673
1910	36.350	6.177
1921	34.985	5.797
1930	38.568	6.557
1939	37.486	5.530

zdroj : Karpaš, R. a kol. : Kniha o Liberci s. 648

Národnostní složení obyvatelstva v Liberci a Horním Růžodole

počet Čechů

počet Němců

procento Čechů ze všech obyvatel

rok	1880	1890	1900	1910	1921	1930
Liberec						
	2.488	1.613	2.505	2.217	4.894	6.314
	24.742	28.263	30.498	32.893	27.929	30.023
	8.9 %	5.2 %	7.3 %	6.1 %	14.0 %	16.4 %
Horní Růžodol						
	314	134	926	2.066	2.955	3.439
				4.006	2.760	2.985
	22.0 %	5.1 %	19.8 %	33.4 %	51.0 %	52.4 %

zdroj : Karpaš, R. a kol : Kniha o Liberci s. 648

Lug, V. : Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen.

Band IV. S. 404

Počty domů v Horním Růžodole

<u>rok</u>	<u>domů</u>
1869	41
1880	70
1890	123
1900	205
1910	245
1921	248
1930	375
1936	439
1939	456
1991	402

zdroj : Karpaš, R. a kol. : Kniha o Liberci s. 649

Orientierungsplan der stadtgemeinde Ober - Rosenthal,
Reichenberg 1936

ČEŠTÍ UČITELÉ v Horním Růžodole, působící zde v letech 1905 - 1934
(celkem 104 osob, 6 se odhlásilo k 1. 10. 1938)

<u>jméno</u>	<u>datum odstěhování (odhlášení)</u>
Anděl, E.	1911
Appeltoová, L.	nezjištěno (dále jen N)
Baudisch, J.	N
Bendová, B.	1929
Brožová, M.	N
Brusa, J.	1912
Čeřovský, J.	N
Číla, L.	N
Doutlík, K.	1. 10 1938 do Prahy
Dražil, M.	1919
Drbohlav, J.	N
Drbohlav, K.	1908
Fajfr, A.	1931
Fišar, R.	N
Fišera, K.	1932
Fišerová, M.	N
Frček, V.	N
Machková, M.	N
Gruber, J.	1908
Henke, A.	N
Hnízdilová, A.	N
Holec, M.	1. 10. 1938 neznámo kam
Holub, K.	N
Honcá, J.	N
Horáková, M.	N
Horný, R.	1926
Hovorková, M.	N
Hrdlička, K.	N
Hůta, F.	N
Hynek, B.	N
Charousková, A.	1. 10. 1938 neznámo kam
Chleboun, F.	N

Jakubičková, M.	1934
Janoušková, J.	1934
Jarý, J.	1920
Jína, K.	N
Jirošová, L.	N
Kalfus, E.	1929
Kameník, J.	N
Khaml, J.	N
Klaban, J.	1923
Kníže, A.	N
Knobová, F.	N
Kovář, J.	N
Kožich, J.	1. 10. 1938 Zásmyky u Kolína
Kreutzerová, V.	N
Kučerová, M.	N
Kulichová, B.	1937
Kvapil, V.	N
Langer, J.	N
Langová, K.	N
Lehký, F.	1. 10. 1938 neznámo kam
Lešetická, M.	N
Lodr, K.	1935
Loutchanová, F.	N
Lukášková, M.	N
Masopust, L.	1921
Mareš, F.	N
Mazáček, Z.	N
Mazáčková, I.	N
Mazánková, J.	N
Moravcová, E.	1934
Mrázková, A.	N
Myšková, B.	N
Nekolová, V.	N
Nešněrová, A.	N
Novák, V.	N
Ouzský, J.	1927
Pařízková, R.	N
Pelcová, V.	N
Pfeiferová, A.	N
Pilzová, E.	N

Pinos, J.	N
Plívová, A.	N
Podzimek, J.	1936
Pospíšil, B.	1930
Příbyl, K.	1912
Rančáková, M.	N
Rolečková, J.	N
Řepka, R.	1921
Sachunský, K.	N
Snítil, R.	N
Sobek, L.	N
Sokol, J.	1. 10. 1938 neznámo kam
Spanilá, B.	N
Splízková, B.	N
Stojánek, J.	N
Sudek, V.	N
Svatoň, J.	N
Šklíba, L.	N
Štika, J.	N
Štouda, J.	N
Šorejs, J.	N
Tarantová, M.	N
Tušková, M.	N
Vajs, F.	N
Válek, R.	N
Vaníček, V.	1920
Vendolský, J.	N
Veselá, M.	N
Vodseďálková, M.	1910
Zikmundová, P.	N

Seznam jmen je vytvořen na základě materiálu IMŠ a údaje o odstěhování vyhledány v Kartotéce evidence obyvatel.

zdroj : STOA, AML IMŠ karton č. 6

STOA, AML, Kartotéka evidence obyvatel Horního Růžodolu

Odhlášky obyvatel kartony č. 18 - 52

ČINOVNÍCI českých spolků v Horním Růžodole z let 1929 - 1936

(celkem 73 osob, 20 se odhlásilo na podzim 1938)

<u>jméno</u>	<u>datum odstěhování (odhlášení)</u>
Braulík, F.	nezjištěno (dále jen N)
Bulíř, K.	uveden v Adreßbuchu
Bulíř, S.	2. 3. 1938
Cínek, J.	uveden v Adreßbuchu
Dlouhý, F.	1936 zemřel
Dubský, G.	1. 10. 1938 do Jičína
Eimer, J.	N
Eisner, J.	N
Fišera, K.	N
Hanousek, F.	N
Hruša, J.	N
Hrůša, J.	N
Hudec, J.	uveden v Adreßbuchu
Jakubec, J.	1. 10. 1938 neznámo kam
Janeček, B.,	1. 10. 1938 neznámo kam
Janoušková, J.,	1934
Ježek, J.	7. 9. 1938 neznámo kam
Jíral, J.	1927
Kálecký, J.	N
Kalfus, E.	1929
Kapeš, F.	1926
Khun, J.	1. 10. 1938 neznámo kam
Kordík, F.	1928
Kožich, J.	uvedeno již v seznamu učitelů
Kořínek, J.	1. 10. 1938 Libáň
Kráčmar, ?	1. 10. 1938 Jičínsko
Krsek, F.	1. 10. 1938 Rychnov nad Kněžnou
Kubínová, ?	N
Kubů, J.	8. 10. 1938 Sobotka
Mádl, F.	1936
Malý, E.	N

Malý, V.	N
Mareš, F.	1924
Novák, J.	N
Novotný, J.	1. 10. 1938 neznámo kam
Otruba, F.	1937 zemřel
Pilař, F.	1. 10. 1938 neznámo kam
Piskáček, A.	N
Preisler, ?	N
Prokop, J.	1924
Prokop, J.	1937
Ráb, J.	N
Robek, ?	N
Rón, K.	N
Ropek, ?	N
Řehoř, Z.	1. 10. 1938 neznámo kam
Samohrd, A.	1. 10. 1938 neznámo kam
Silvar, ?	N
Sluka, V.	7. 9. 1938 do Turnova
Smutný, J.	N
Schneider, ?	N
Stehlík, J.	N
Stejskal, F.	uveden v Adreßbuchu
Sudek, V.	N
Svoboda, F.	N
Svoboda, J.	1. 10. 1938 neznámo kam
Šádek, ?	N
Šír, J.	N
Šlapák, V.	1. 10. 1938 neznámo kam
Šlechta, J.	1. 10. 1938 neznámo kam
Šmíd, J.	1. 10. 1938 do Turnova
Šťastný, Č.	N
Štrýncl, M.	N
Štrympl, J.	1. 10. 1938 do Stradonic
Švarc, J.	1929
Tauchman, J.	1. 9. 1938 neznámo kam
Vajs, F.	N
Vaníček, ?	N
Verener, B.	N
Zahradník, H.	N
Zákostelská, M.	N

Zdeněk, ?

Žďárský, F.

N

1934

Seznam jmen je vytvořen na základě materiálu IMŠ a údaje o odstěhování vyhledány v Kratotéce evidence obyvatel.

zdroj : STOA, AML IMŠ karton č. 6

STOA, AML Kartotéka evidence obyvatel Horního
Růžodolu Odhlášky obyvatel kartony č. 18 - 52
Adreßbuch der Gauhauptstadt Reichenberg 1941/42

Uvalení nucené správy na nemovitý majetek Čechů z Horního Růžodolu
(celkem se týkalo 40 osob)

jméno	nemovitost	datum uvalení správy (popř. rozhodnutí soudu)	
Bartaschek, J.	dům čp. 224	9. 7. 1940	
Bajtlerovi	dům čp. 413	1. 12. 1939	
Bulířová, F.	dům čp. 50	1. 12. 1939	(Rozhodnutím soudu v Liberci byla 14. 3. 1940 správa zrušena, dům získal nového majitele.)
Čermáková, A.	dům čp. 138	1. 12. 1939	
Dunda, E.	dům čp. 455	1. 12. 1939	
Dunda, M.	dům čp. 98	1. 12. 1939	
Holina, A.	dům čp. 452	29. 6. 1939	(Správa byla zrušena 20. 9. 1940, dům získal nového majitele.)
Jágrovi	dům čp. 406	13. 12. 1939	
Javůrek, V.	dům čp. 227	1. 12. 1939	
Knapová, M.	dům čp. 404	1. 12. 1939	
Komárkovi	dům čp. 238	1. 12. 1939	
Koškoví	dům čp. 115	1. 12. 1939	
Kotkovi	dům čp. 208	31. 3. 1940	
Kožichová, M.	byt v domě čp. 409	15. 1. 1940	(Správa byla zrušena nejpozději 20. 9. 1940, zařízení bytu bylo převezeno do protektorátu.)
Machek, E.	dům čp. 444	1. 8. 1939	(Správa byla zrušena již 4. 8. 1939, dům získal nového majitele.)
Miláčkoví	dům čp. 267	29. 7. 1939	
Myšková, K.	dům čp. 263	27. 2. 1940	
Náhlovský, J.	dům čp. 134	1. 8. 1939	
Náhlovská, J.	dům čp. 9	15. 8. 1939	
Nováková, Z.	dům čp. 156	8. 8. 1940	
Pavelka, O.	dům čp. 93	6. 3. 1940	
Pelant, J.	dům čp. 142	5. 3. 1940	(Správa byla zrušena 26. 11. 1940, dům získal nového majitele.)

Petr, J.	dům čp. 304	28. 7. 1939	
Rýdlová, B.	dům čp. 218	17. 6. 1940	
Šmída, F.	dům čp. 450	31. 7. 1939	(Správa byla
zrušena 8. 8. 1939, dům získal nového majitele.)			
Strnádek, M.	dům čp. 242	8. 8. 1939	
Šafaříkovi	dům čp. 364	28. 7. 1939	
Škramlík	byt v domě čp. 405	9. 3. 1940	
Unčovský, V.	dům čp. 257	31. 7. 1940	
Valenta, J.	dům čp. 165	6. 3. 1940	
Vele, B.	dům čp. 250	29. 2. 1940	
Vítková, B.	byt v domě čp. 381	6. 3. 1940	
Vlach, O.	dům čp. 93	1. 6. 1940	
Vognar, J.	dům čp. 344	28. 7. 1939	
Vojnar, V. stavební parcely katastrální číslo 197/7 a pole k. č.			
199/8, datum uvalení správy neznámý			
Volt, J.	dům čp. 314	16. 2. 1940	
Votočková, R.	dům čp. 196	1. 8. 1939	
Vrbenský, J.	dům čp. 236	31. 8. 1939	
Zejd, F.	dům čp. 415	6. 3. 1940	
Ženatý, F.	dům čp. 395	4. 8. 1940	

zdroj : STOA, AML Liberce Ga karton č. 426 Uvalení správy na
nemovitý majetek Židů, Čechů a antifašistů. Časový rozsah
1939 - 1940

Jména rodičů: *Marie Anna Veselá*
Name d. Eltern: *Marie Anna Veselá*

Name d. Eltern: Prof. Marie Suchová

[illegible]

Drívější bydliště — Frühere Wohnung:

[illegible]

Zdroj : STOA, Archiv obce Horní Růžodol

Kartotéka evidence obyvatel Horního Růžodolu, k. č. 45

Amtsgericht.
3 VIII 586/39.

Reichenberg, den 31. Juli 1940,
Gerichtsstrasse 2.

B e s c h l u s s .

Ueber Antrag des Herrn Oberbürgermeisters der Gau-
hauptstadt Reichenberg wird gemäss § 276 a.b.G.B. die Abwesen-
heitspflegschaft für

W e n z e l U n č o v s k ý ,
früher wohnhaft in Oberrosenthal Nr. 257 unter G. Nr. 3 VIII 586/39
eingeleitet.

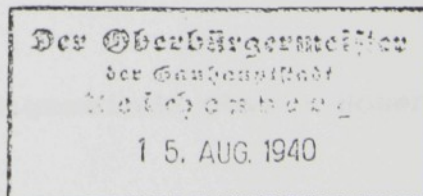
Zum Abwesenheitskurator wurde Herr Rudolf Roscher, Reichenberg,
Liliengasse 15 bestellt.

Die Pflegschaft betrifft in der Hauptsache die Verwaltung des Hauses
Nr. 257 in Oberrosenthal.

gez. Dr. Weigel, Amtsgerichtsrat.
Beglaubigt:

Justizsekretär.

Přehled ulic Horního Růžodolu

rok 1936   po obsazení pohraničí   současnost

Goethova	Rückertstraße	Karolíny Světlé
Gutenbergova	Buchdruckstraße	Melantrichova
Havlíčková	Schwannengasse	Havlíčková
Husova	Siegfriedstraße	Šlikova
Kollárova	Hagenstraße	Kollárova
Komenského	Richthofenstraße	Jeronýmova
Masarykova	Straße des 1. Oktober	28. října
Palackého	Felix - Dahn - Straße	Palackého
Rochlická	Röchlitzer straße	Milady Horákové
Smetanova	Lohengrinstraße	Tylova
Votočková	Kleiststraße	Votočková
Žižkova	Grüne straße	Hradební

zdroj : Orientierungsplan der Stadtgemeinde Ober - Rosenthal,

rok 1936

Stadtplan der Gauhauptstadt Reichenberg, rok neuveden

Liberec. Plán města s mapou okolí, rok 1997

Hausbesitzer- Verzeichnis.

1	Herrmann Josef, Bahnhofstraße	J-3
2	Thum Franz Erben, Bahnhofstr.	J-4
3	Beckert Ant. Erben, Bahnhofstr.	H-4
4	Seibt Franz, Bahnhofstraße	H-4
5	Jahn's Erben, Bahnhofstraße	H-4
6	Pfeifer Josef, Bahnhofstraße	H-4
7	Seibt Franz, Bahnhofstraße	H-3
8	Zach Franz Erben, Schillerstr.	J-3
9	Kirchner Augustin, Schillerstr.	J-3
10		
11	M. Zweig, Röchlitzerstraße	J-3
12		

13	Habel Eduard, Roseggerstr.	K-3
14	Pils Josef, Röchlitzerstraße	J-3
15		
16	Peukert Franz, Röchlitzerstraße	J-3
17	Riemer Ther. Erben, Ziskastr.	K-2
18		
19	Kreibich Josef, Röchlitzerstraße	K-2
20	Rohn Adalbert, Röchlitzerstr.	K-2
21	Linke Bruno, Schillerstraße	J-2
22	Peukert Franz, Röchlitzerstraße	J-2
23		
24	Quasber Rudolf, Schillerstraße	J-3
25	Semptner Feledr., Reichenbgstr.	H-3
26	Reinelt Rich. Erb., Reichenbgstr.	H-3
27	Altmann Franz, Reichenbgstr.	H-2
28	Bartmann Franz, Reichenbgstr.	H-2
29	Wünsch Josef, Reichenbgstr.	H-2
30		

31	Bullirsch & Co., Reichenbgstr.	H-2
32	Baudisch Friedr., Bahnhofstraße	H-2
33	Weber Franz, Reichenbgstr.	H-3
34	Worf Julius Erb., Bahnhofstr.	H-3
35	Staatsbahnhof	H-2
36		
37	Srýtr Ladislav, Masarykstraße	G-3
38	Lammel Alfred, Masarykstraße	G-2
39	Deutsch	
40	Wagner	
41	Wollma	
42	Pokorn	
43	Weber	
44	Richter	
45	Conrad	
46	Reichel	
47	Gahler	
48	Jantsch	
49	Klinger	
50	Bull K	
51	Möller	
52	E. & C	
53	Neumar	
54	Matjeka	
55	Sperling	
56	Wagner	

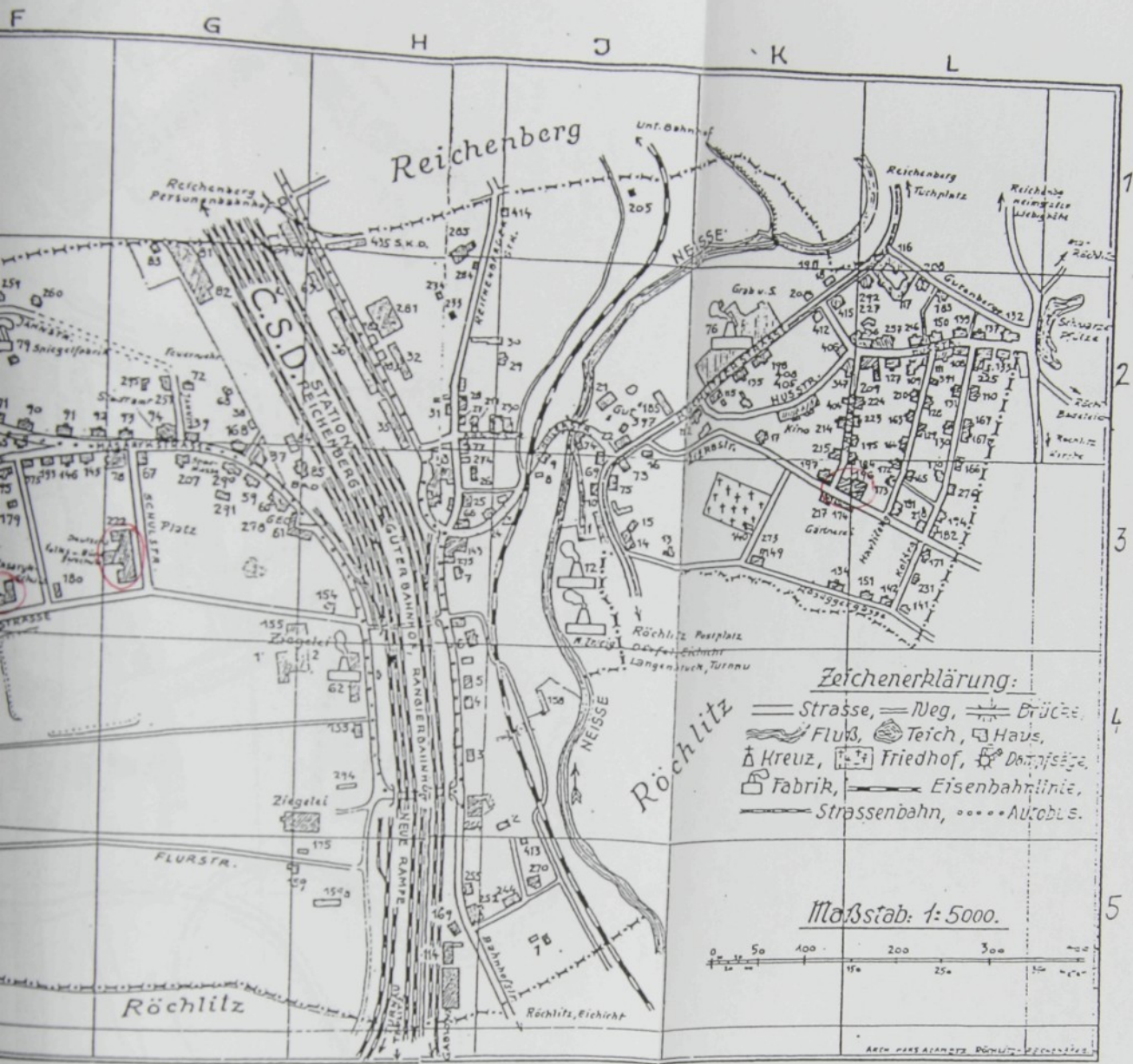
Josef Thum
Holzgroßhandlung und
Sägewerk
Ober-Rosenthal

čp. 196 Restaurace U Votočků

čp. 222 Německá obecná a měštanská škola

čp. 425 Masarykova obecná a měštanská škola

Mod. Badeanlage

Große Kaffee-Terrasse — Eigene
Fleischerei mit Kühlanlage.
Haltestelle d. Straßenbahnlinie 4.
Telefon Nr. 4865.

59 Hartig Heinrich, Masarykstr.	G-3
60 Maly Anton, Masarykstr.	G-3
61 Genoussensch. GEC, Masarykstr.	G-3
62 Jung & Rachel, Masarykstr.	H-4
63 Staatsbahnhof	G-2
64 Schnitzer Franz, Masarykstr.	F-3
66 Wolf Julius Erb, Reichenbgstr.	H-3

67 Wenke Maria, Masarykstr.	G-3
68 Lammel Alfred, Masarykstr.	G-2
69 Peukert Franz, Schillerstr.	J-3
70 Höbner Kath., Masarykstr.	F-2
71 Augst Erben, Masarykstr.	F-2
72 John Karl, Jahnstr.	G-2
73 Seidel Franz, Röchlitzstr.	J-3
74 Peuker Franz, Schillerstr.	J-2
75 Wunsch Anton, Röchlitzstr.	J-3
76 M. Grab & Söhne, Röchlitzstr.	K-2
77 Buchat Franz Erb, Reichenbgstr.	H-2
78 Seidel Otomar, Schulgasse	G-3
79 Wetner Franz, K. Marxstr.	F-2
80 Ende Marie, Jeschkenstr.	E-2
81 Staatsbahnhof	G-2
82 Staatsbahnhof	H-2
83 Staatsbahnhof	
84 Staatsbahnhof	

85 Staatsbahnhof	G-3
86 Gruss Sophie, Goethestr.	E-3
87 Weber Katharina, Masarykstr.	E-3
88 Peuker Ernst, Jeschkenstr.	D-3
89 Sachera Anna, Masarykstr.	E-3
90 Tallowitz Hugo, Masarykstr.	F-2
91 Janko Franz, Masarykstr.	F-2
92 Divik Franz, Masarykstr.	F-2
- Franz Seibt Nachf.**
Robert Seibt
Holz- und Bretter-Geschäft
OBER-ROSENTHAL
Bohnhofstr. 2471

93 Pavelka Ottokar, Masarykstr.	F-2
94 Stadtgemeinde Ober-Rosenthal	G-2
95 Breuer Franz Erb, Goethestr.	F-2
96 Kupec Franz, Masarykstr.	F-2
98 Dunda Johann, Goethestr.	F-2
99 Horschak Hermann, Goethestr.	F-2
100 Trs Josef, Goethestr.	F-2
102 Tokaruk Ivan, Masarykstr.	F-2
103 Eckert Josefne, Masarykstr.	F-2
104 Schlens Rudolf, Mozartgasse	D-4
105 Miethig Ella, Goethestr.	D-3
106 Aigner Hermann	F-2
108 Del. kons. družstvo, Husstr.	L-2
109 Bulit Josef, Havlíčekstr.	L-2
110 Hubálek Rudolf, Kollárstr.	L-2
111 Tauchmann Joh., Havlíčekstr.	L-2
112 Peukert Franz, Röchlitzstr.	K-2
114 Birner Adolf, Bahnhofstr.	H-5

**Anordnung
über die Einsetzung eines Stillhaltekommissars für Organisationen
im sudetendeutschen Gebiet.**

Vom 14. Oktober 1938.

Im Einvernehmen mit dem Reichsminister des Innern und dem Reichsminister der Finanzen ordne ich für die sudetendeutschen Gebiete folgendes an:

§ 1

Auf dem Gebiete des Organisationswesens bestelle ich den Reichsamtsleiter Albert Hoffmann zum Stillhaltekommissar für Organisationen im sudetendeutschen Gebiet.

§ 2

(1) Die weitere Tätigkeit aller Vereine und Organisationen mit und ohne Rechtspersönlichkeit, aller Verbände, Stiftungen, Fonds, vereinsähnlicher Gebilde, die einen Menschenzusammenschluß darstellen, sowie aller

mit derartigen Organisationen zusammenhängenden Einrichtungen und Unternehmungen ist bis auf weiteres von der Genehmigung des Stillhaltekommissars abhängig.

(2) Unter diese Genehmigungspflicht fällt auch jede organisatorische, personelle und finanzielle Veränderung des derzeitigen Zustandes in diesen Organisationen.

§ 3

In dringenden Fällen, in denen die Tätigkeit einer Organisation aus wirtschaftlichen Gründen notwendig erscheint, kann der Bezirkshauptmann die weitere Tätigkeit widerruflich gestatten. Er hat hiervon dem Stillhaltekommissar unverzüglich Kenntnis zu geben.

Berlin, den 14. Oktober 1938.

Der Oberbefehlshaber des Heeres
von Brauchitsch

8 125738

Československo-německý výletní styk.
Deutsch-österreichischer Ausflugsverkehr.

Platí do 18. února 1939
Gültig bis zum 18. Februar 1939

VÝLETNÍ OSVĚDČENÍ
Ausflugschein

pro Jméno (Name) Stan (Stand)
Arnošt Karand - Slavíček
jednomu - opětovně - překročení hranice na pohranič. místě (ech)
zum ein - mehr - maligen Grenzübertritt über die Grenzstelle(n)
na pohraničním úseku od Liebenau a jeř. k pobytu
über die Grenzstrecke von bis zum -
pokazdte nejdéle - nejvýše - třidennímu v pohraničním okrese
jedemal nicht mehr als - höchstens dreitägigen Aufenthalt im Grenzbezirk

Okresní úřad v Turnově
Dienststelle

Podpis (Unterschrift)
Měsíc buď uveden jmenovitě a v římské číslci (v závorkách).
Der Monat ist namentlich und mit römischer Ziffer (in Klammern) anzugeben.

Cis. skl. 261 čn.
Státní tiskárna v Praze - 4161-37.

OKRESNÍ ÚŘAD V TURNOVĚ

Československo-německý výletní styk.
Deutsch-österreichischer Ausflugsverkehr.

Platí do 3. února 1939
Gültig bis zum 3. Februar 1939

VÝLETNÍ OSVĚDČENÍ
Ausflugschein

pro Jméno (Name) Stan (Stand)
Marie Čadežová
jednomu - opětovně - překročení hranice na pohranič. místě (ech)
zum ein - mehr - maligen Grenzübertritt über die Grenzstelle(n)

na pohraničním úseku Sychrov - Hodkovice
über die Grenzstrecke von Liebenau a jeř. k pobytu
bis zum -
pokazdte nejdéle - nejvýše - třidennímu v pohraničním okrese
jedemal nicht mehr als - höchstens dreitägigen Aufenthalt im Grenzbezirk

Sychrov dne 1. února 1939
den 1. Februar 1939

Úřad
Dienststelle

Podpis (Unterschrift)
Marie Čadežová

Měsíc buď uveden jmenovitě a v římské číslci (v závorkách).
Der Monat ist namentlich und mit römischer Ziffer (in Klammern) anzugeben.

Cis. skl. 261 čn.
Státní tiskárna v Praze - 4161-37.

OKRESNÍ ÚŘAD V SYCHROVĚ

Gebühr: frei

Durchlaßschein Nr. 4632575 *

Eduard Rudel Maurer lehl.
(Vorname, Familienname) (Beruf)
 geb. am 23. 5. 28 in Kachauberg
(Geburtsort)
 wohnhaft in Jungbunzlau, Josefs-gasse 71
(Gemeinde, Straße, Hausnummer, Gebäudeteil)
 ist berechtigt, unter Vorlage
 d. 3 Kennkarte
(Bezeichnung des amtlichen Lichtbildausweises)

ausgestellt von dem Bezirkshauptmann ASD
(Ausstellungsbehörde)
 in Türmen am 27. 6. 44 in der Zeit
 vom 19. Juni 1945 bis zum 18. Juli 1945
(Monatsangabe in Worten)
 ein* mal und zurück* wiederholt* über die amtlich zug-
 lassenen Grenzübergangsstellen nach

(Angabe des Zielgebiets oder der Zielgebiete in roter Schrift)
 zu reisen.
 Reise nach Ein-fahrt
Jungbunzlau den 18. Juni 1945
Der Bezirkshauptmann
 In Jungbunzlau
 Reichsauftrag ...
 Im Auto ...

* Nicht abgedruckt, streichen.
 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Besonderheiten*

I. Erlaubnis auch — zum Überschreiten der Binnengrenze zwischen Polizeigrenze sowie

— zur ununterbrochenen Reise durch Österreich, Liebenau

II. Zielort(e): 20 1945 A

III. Grenzübergangsstelle(n)
 1. für die Hinreise: ...

2. für die Rückreise: ...

IV. Mitzunehmende Kinder unter 15 Jahren:

1. ... geb. am ...
2. ... geb. am ...
3. ... geb. am ...
4. ... geb. am ...

... den ... 194...
 Kiener
 Reichs-
 Wegel ...
 (Unterschrift)

fotografická dokumentace

ímek ukazuje památné místo, kudy probíhala nově vytvořená
anice mezi Německou říší a druhou republikou, později
otektorátem Čechy a Morava. Jedná se o vrcholek mezi obcemi
lové a Žďárek. Na tomto místě se setkávaly rozdělené rodiny.

Sudetendeutsche Ergänzungswahl zum
Großdeutschen Reichstag

Wahlzettel

Bekennst Du Dich zu unserem Führer

Adolf Hitler

dem Befreier des Sudetenlandes, und gibst Du Deine
Stimme dem Wahlvorschlag der
Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei?

Dieser führt an seiner Spitze folgende Namen auf:

1. Adolf Hitler
2. Konrad Henlein
3. Karl Hermann Frank

Ja

Nein

